DR.RUDOLF STEINER

ANTROPOSOFIJA
PSIHOSOFIJA
I
PNEUMATOSOFIJA

PREDAVANJA ODRŽANA
1909.-1910.I 1911.GOD.

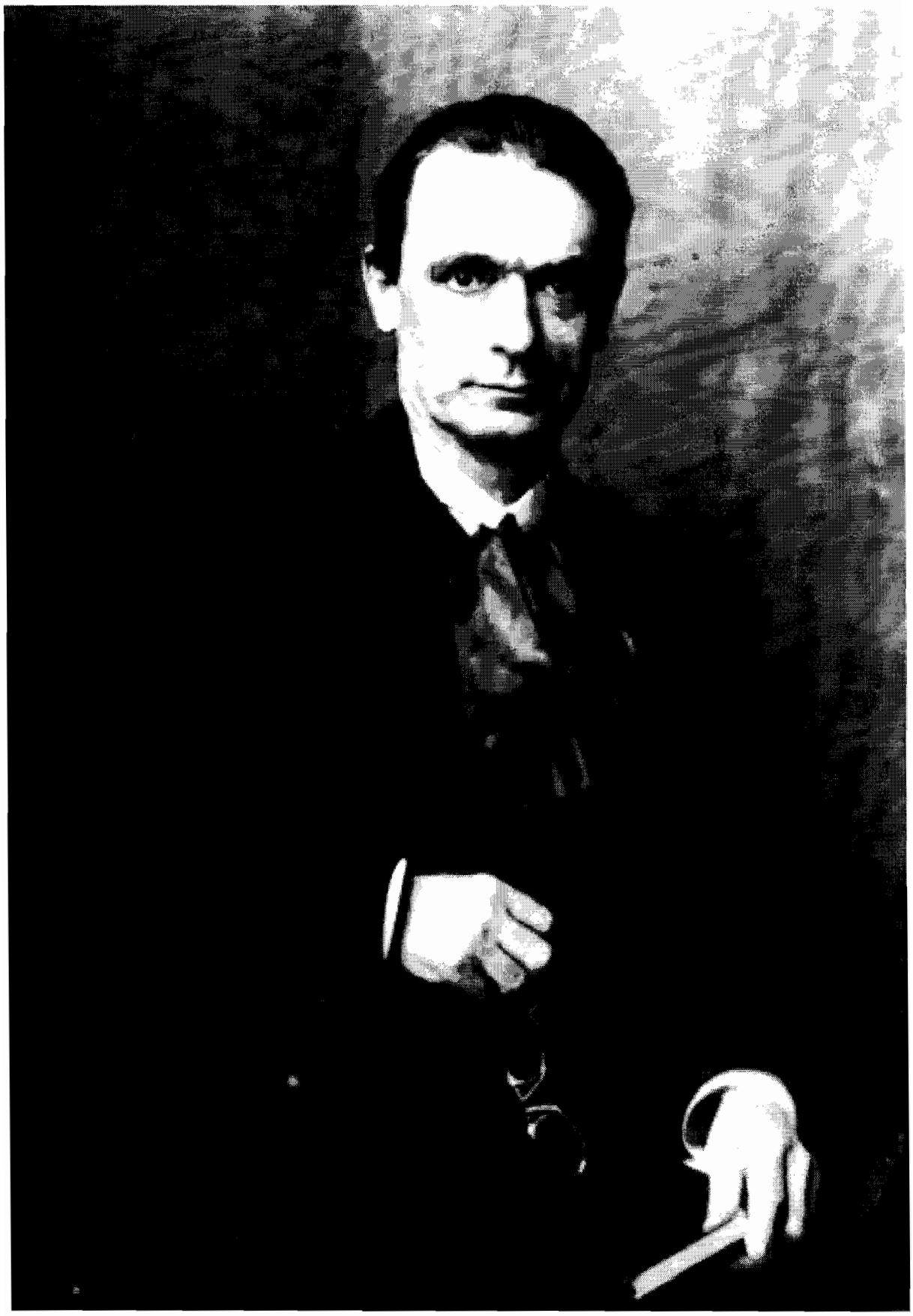

S A D R Ž A J

Strana

Prvi deo

ANTROPOSOFIJA

Položaj antroposofije prema teosofiji i antropologiji. Čovekova čula 1

Natčulna zbivanja u toku delatnosti čovekovih čula 14

Viša čula, unutarnje strujanje snaga i izgradjivanje u ljudskom organizmu 25

Nadčulna strujanja u ljudskom i životinjskom organizmu. Skupinska duša i delatnost "JA" 39

Drugi deo

PSIHOSOFIJA

Elementi duševnog života 52

Uzajamno delovanje snaga ljudskog duševnog života 66

Na vratima čula. Osećanje. Estetski sud. 81

Svest i duševni život 97

Treći deo

PNEUMATOSOFIJA

Franc Brentano i Aristotelovo učenje o duhu .. 115

Istina i zabluda u svetlosti duhovnog sveta .. 124

Imaginacija-fantazija. Inspiracija - ispunjavanje bićima. Intuicija - savest 137

Prirodni zakoni, razvitak svesti i ponovni zemaljski život 152

R. Steiner

ANTROPOSOFIJA, PSIHOSOFIJA, PNEUMATOSOFIJA

/Dvanaest predavanja održanih 1909, 1910. i 1911.godine/

I

ANTROPOSOFIJA U ODNOSU PREMA TEOSOFIJI I ANTROPOLOGIJI

ČOVEKOVA ČULA

23.X 1909.

Ovde u Berlinu i u drugim mestima u kojima postoji naše društvo slušali smo razno iz oblasti teosofije koje je poticalo takoreći iz visokih regiona vidovite svesti, tako da se pokazuje potreba da se nešto učini i za odgovarajuću fundamentaciju ove duhovne struje.

Sadašnja generalna skupština koja je ovde okupila naše članove posle sedmogodišnjeg postojanja nemačke sekcije društva, može biti povod da nešto doprinesemo za čvršću fundamentaciju duhovne nauke. To bih pokušao ovih dana u četiri predavanja o antroposofiji.

Predavanja o Jovanovom evanđelju (1909._ o duhovnim hijerarhijama i njihovom ogledanju u fizičkom svetu, o Lukinom evandjelju, o učenjima orientalne teosofije (Istok u svetlosti zapada) dali su povoda da se uspnemo u visoke regione duhovnog istraživanja i izložimo teško dostupne duhovne istine. To čime smo se tada bavili bila je teosofija, bilo je - bar delimično - napinjanje teosofije do visokih duhovnih vrhunaca ljudskog saznanja.

U onome što se naziva ciklični tok dogadjaja sveta, svakako je opravdano da se u tome vidi nešto dublje, kada za to postepeno steknemo odgovarajuće osećanje. Za vreme naše prve generalne skupštine na kojoj smo osnovali nemačku sekciju, tada sam pred publikom, koja se sastojala samo delimično od teosofa, održao predavanja što se mogu označiti kao istorijsko poglavlje antroposofije. Danas posle sedam godina izgleda da je završen jedan ciklus, kada se sad u jednom obuhvatnijem smislu može govoriti o tome šta je antroposofija.

Prvo bih preko jednog poredjenja pokušao da vam objasnim šta bi trebalo razumevati pod antroposofijom. Kada hoćemo da

razgledamo neki deo zemlje sa svime što se tu nalazi: poljanama, njivama, rekama, šumama, selima, putevima, onda to možemo učiniti tako da idemo okolo od sela do sela, putevima i putevima, kroz njive i šume; tada ćemo svaki put imati pred očima jedan mali deo celokupnog područja. No možemo se i popeti na vrhunac nekog brda i odatle pregledati taj deo predeo, tada će za običan pogled biti vrlo nejasne pojedinosti, ali zato ćemo imati pregled celog predela kao celine.

Tako bi se približno mogla označiti razlika izmedju onoga što se u običnom životu naziva ljudsko saznanje, ljudska nauka i onoga šta znači teosofija.

Dok obično ljudsko saznavanje u svetu činjenica ide od činjenice do činjenice, teosofija se uspne na visoki vrhunac; time se proširuje vidokrug koji ona sagledava - no istovremeno bi iščezla mogućnost da se uopšte još nešto vidi, ako se teosofija pri tome ne bi služila sasvim osobitim sredstvima. U mojoj knjizi "Kako se stiču saznanja viših svetova?" izloženo je kako čovek može doći gore na idealne vrhunce, a da ne izgubi mogućnost da nešto vidi.

No postoji i treća mogućnost izmedju ove navedene: da se ne uspnemo sasvim do vrhunca, nego da ostanemo takoreći u sredini, uspnemo se samo do polovine visine brda. Kada se nalazimo dole, tada nemamo nikakvog pregleda, vidimo sam pojedinosti i gledamo odozdo na ono što je gore. Kada se nalazimo gore (na vrhuncu), tada je sve dole pod nama, a iznad nas samo božansko nebo. Kada se nalazimo u sredini, tada imamo nešto iznad nas i nešto pod nama i možemo ta oba razgledanja uporedjivati jedno s drugim.

Po sebi se razume da svako uporedjenje hramlje, no time je pre svega samo nameravano da vam se predoči po čemu se teosofija najpre razlikuje od antroposofije. Antroposofija je stajanje u sredini, teosofija je stajanje na vrhuncu; stajalište je drugo. - Dotle nam koristi poredjenje; no sada ono više nije dovoljno da bismo obeležili sledeće: ako se predajemo teosofiji, onda je potrebno da se iznad ljudskog gledanja, iznad sredine uspnemo gore od svoga običnog"ja" do višeg "ja" i da se možemo služiti

organima toga višeg "ja". Vrhunac na koji se napinje teosofija nalazi se iznad čoveka. Naprotiv ono što je obično ljudsko saznavanje, nalazi se ispod čoveka, a što se nalazi u sredini, to je sam čovek - izmedju prirode i duhovnog sveta. Ono više dopire u njega, on je prožet duhom. Posmatrajući svet čisto ljudski, čovek doduše ne vidi svoje ishodište iz samog vrhunca, ne može videti vrhunac, duha iznad sebe. Istovremeno vidi on pod sobom ono što je samo priroda, to zahvata u njega odozdo. Ako teosofija ne primenjuje ona gore pomenuta sredstva, koja joj omogućuju da gleda sa višim "ja", umesto sa običnim "ja", kod teosofije postoji opasnost da preleti preko onog ljudskog, tako da čovek izgubi mogućnost da upoznaje stvari dovoljno, da vidi još stvarnost kod svojih nogu. Ta opasnost nestaje čim se teosofija služi navedenim sredstvom - a tada možemo reći: teosofija je ono do čega se dolazi kada Bog govori u čoveku: "pusti neka Bog govori u tebi, a šta on kaže o svetu to je teosofija".

> "Postavi se u sredini izmedju Boga i prirode, pusti neka čovek govori u tebi - kako o onom što je ispod tebe kao i onom šta je iznad tebe - tada imaš antroposofiju, to je: mudrost koju kazuje čovek."

A ta mudrost biće nam važan oslonac i ključ za celo područje teosofije; ako se čovek neko vreme bavio teosofijom, onda jedva da može da učini nešto bolje već da stvarno potraži ono čvrsto središte antroposofije.

Ovo što je dosad rečeno može se i istorijski pogledati u raznim pravcima. Na primer, imamo jednu nauku koja se naziva antropologijom. Ono čime se ona bavi, ona obuhvata ne samo čoveka već i sve ono što pripada čoveku, sve što se može upoznati u prirodi, što nam je potrebno da bismo razumeli čoveka. - Ova nauka u svome ispitivanju ostaje uvek samo pored stvari, ona ide od pojedinosti do pojedinosti, ona posmatra čoveka sa mikroskopom - ukratko; ta nauka za koju se u najširim krugovima smatra da jedino nju uvažava čovek, ona zasniva svoje stanovište ispod sposobnosti čovekovih, ona se prilepila uz tle, ona ne primenjuje sve ono što čovek ima kao sposobnosti. Zato ona i ne može rešiti zagonetke na pitanja života. Uporedite s tim što nalazite u teosofiji. Tu se uspinje u najviše regione da bi se tamo našli odgovori na goruća

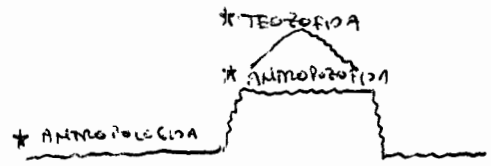

pitanja postojanja. Ali, ljudi koji nisu u stanju da idu korak po korak zajedno, koji stoje na stanovištu antropologije, oni osećaju teosofiju kao neku vazdušastu zgradu koja ne stoji na zemlji. Oni ne mogu da shvate kako se duša može postepeno uspeti do onog vrhunca, sa koga može sve pregledati. Oni ne mogu da se uspnu do stepena imaginacije, inspiracije i intuicije. Oni se ne mogu uzdići do vrhunca koji je konačni cilj svega razvitka čovekovog.

Dakle tako se na najnižem stepenu nalazi antropologija, a na najvišem vrhuncu teosofija.

A šta postaje iz teosofije onda kada ona hoće da se uspne do vrhunca a ipak nije u stanju da dodje gore sa pravim sredstvima - za to nam pruža istorijski primer nemački teosof Solger koji je živeo od 1770 - 1819. No sa kakvim sredstvima on teži da dodje na vrhunac? Sa pojmovima filosofije, sa iscedjenim i istrošenim pojmovima ljudskog mišljenja! To je tako kao kad se uspnemo na neko brdo da bismo sa njega razgledali, a zaboravmoo svoj dogled pa dole ne možemo videti potpuno ništa. U našem slučaju dogled je nešto duhovno: to je imaginacija, inspiracija i intuicija. U toku stoleća sve manja je postojala sposobnost čovekova da se uspne na onaj vrhunac. To su ljudi osećali jasno već u Srednjem veku - i to su priznavali. To se i danas oseća - ali se ne priznaje. Nekada - u stara vremena - postojala je ona sposobnost da se uspne gore, mada na jednom podredjenom stupnju; ona se zasnivala u jednom kao sanjarski vidovitom stanju čovekovom. Postojala je neka takva stara teosofija. No onda je rešeno jednom da se ima smatrati završenim to što se objavljivalo na vrhuncu i imalo je da se sačuva od toga da se prima sa običnim sredstvima saznanja. Ta stara teosofija koja objavu smatra završenom, postala je teologijom. Tako pored antropologije stoji teologija - ona doduše hoće da se uspne do visine, no ona se pri tome oslanja na nešto što je jednom ranije objavljeno, što je predanje, što je postalo kao skamenjeno, što se ne može uvek iznova objaviti duši što teži naviše. Antropologija i teologija stajale su tokom celog Srednjeg veka često nasuprot jedna drugoj a da se nisu odbijale; no u novije vreme su u vrlo oštroj uzajamnoj suprotnosti. Novije doba postavlja teologiju kao nešto

naučno pored antropologije, ali ne nalazi nikakvu vezu među njima. Ako ne uzimamo u obzir pojedinosti već uspnemo do sredine, tada uspinjući se gore možemo pored teosofije staviti antroposofiju.

Šta znači filosofija, to ustvari mogu razumeti samo teosofi odnosno antroposofi - a ne više filosofi. Do tog razumevanja vodi samo jedno istorijsko posmatranje. Filosofiju možemo razumeti samo kad je posmatramo u njenom postanju. To može objasniti jedan primer: u stara vremena postojale su takozvane misterije, mesta gde se negovao viši duhovni život, u kojima su učenici kroz naročite metode uvodjeni do duhovnog gledanja. Jedna takva misterija bila je na primer u Efezu, gde su učenici preko svoga razvoja mogli da ulaze u tajne Efeške Diane; tu su učenici gledali u duhovne svetove. Što se od tih stvari moglo javno saopštiti to se javno saopštavalo onima napolju. Nije svako od onih napolju bio svestan da tu ima da primi više tajne. Jedan takav čovek, do koga su bila došla takva saopštenja iz Efeških misterija, bio je na primer Heraklit. On je tada pomoću svoga delimičnog posvećenja objavio ta saopštenja tako da su se uopšte mogla razumet. Ko čita učenja Heraklita "tamnoga", vidi, kako tu još prosijava neposredni doživljaj, iskustvo o višim svetovima. Zatim su došli njegovi naslednici - oni više nisu znali da su ona učenja poticala iz neposrednog doživljavanja, oni ih više nisu razumevali i zato su počeli da ih popravljaju, da ih ispredaju u pojmove, počeli su da spekulišu sa svojim razumskim snagama. Ta metoda nasledjivala se dalje od generacije do generacije, tako da današnja filosofija predstavlja samo nasledje starih učenja iz kojih je izduvan, iscedjen život. Antroposofija stoji na ljudskom, srednjem stanovištu. - U ovim razmatranjima treba da pogledamo stvarnost svega ljudskog života. Stare objekte posmatranja osvetlićemo sa jednog drugog stanovišta koje istovremeno gleda gore i dole.

Covek je najvažniji objekt našeg posmatranja. Već kad gledamo na njegovo fizičko telo, videćemo koliko je ono komplikovana tvorevina. Da bismo dobili jedno osećajno saznanje o tome šta hoće antroposofija, razmislimo prvo jednom o sledećem: što danas vidimo kao komplikovano fizičko telo, to je produkt vrlo dugog razvoja. Njegova prva osnova kao u klici, postala

je na starom Saturnu. Ono se zatim razvijalo dalje na starom Suncu, na starom Mesecu i na Zemlji. Na starom Suncu pridošlo je etersko telo, na starom Mesecu astralno telo. No ti članovi ljudskog bića izmenili su se u toku razvoja. Sto danas vidimo kao komplikovano fizičko telo čovekovo sa srcem, bubrezima, očima i ušima itd., što je produkt jednog drugog razvoja. To je sve postalo iz jednog oblika, koji je kao u klici u vanredno jednostavnom obličju postao na Saturnu. To se tokom miliona i miliona godina neprekidno menjalo i preobražavalo tako da se uspelo do svoga današnjeg savršenstva. Pa kada danas posmatramo neki organ fizičkog tela, na primer srce ili pluća, onda ga možemo razumeti samo na osnovu onog razvoja. Sto danas imamo u obliku srca - od toga nije ništa postojalo na starom Saturnu. Tek postepeno su ti organi poprimili sadašnje obličje. Nešto se obrazovalo ranije, nešto se obrazovalo kasnije i prisajedinilo se. Neki organ možemo nazvati Sunčevim organom pošto se prvo pokazao za vreme Sunčevog razvoja, neki drugi Mesečevim organom, itd. Iz celog svemira moramo uzimati pojmove ako hoćemo da razumemo današnje fizičko telo čovekovo - to je teosofski način posmatranja. Naprotiv, kako radi antropologija? Teosofija ide gore do u najviše visine i posmatra iz duhovnoga sve pojedine pojmove. Antropologija ostaje sasvim dole, polazi od pojedinosti i posmatra sada već kako su poredjane pojedine ćelije. Uzme se pojedini organ, posmatra se zasebno kao pojedinost - sve se mehanički stavlja jedno pored drugog - tu se ne gleda na stvari koja je mladja, koja starija; studira se zasebno pojedina ćelija. A ipak to nikako nije svejedno, šta više velika je razlika u tome da li se neki kompleks ćelija razvio u Sunčevo doba ili u Mesečevo doba. A to komplikovano stanje stvari ide još mnogo dalje. Uzmimo ljudsko srce: takvo kakvo je ono danas, dakako razvilo se tek vrlo kasno - no u svome prvom začetku spada ono u najstarije organe čovekove. U doba staroga Sunca bilo je srce zavisno od onih snaga koje su vladale na starom Suncu. Ono se obrazovalo dalje u dobu starog Meseca. Za vreme tog razvoja Sunce je prvo bilo sjedinjeno sa Mesecom, a zatim je izišlo napolje, pa su sunčeve snage sada spolja delovale na srce. Tada je srce prošlo jednim drukčijim razvojem tako da se otada u njegovom izgradjivanju razlikovao Sunčev udeo i Mesčev udeo. Zatim su ponovo bili sjedinjeni Zem-

lja, Sunce i Mesec izg i izgrađivali su srce. Posle jedne pralaje došao je Zemaljski razvoj kada se prvo opet odvojilo Sunce. Tada se posle odvajanja Sunca pojačalo dejstvo Sunca spolja. Zatim je izišao i Mesec i delovaše spolja na srce. Pošto ono spada u najstarije organe čovekove, nalazimo, dakle, u srcu, shodno kosmičkom razvoju, jedan Sunčev udeo, jedan Mesečev udeo, jedan drugi Sunčev udeo za vreme zemaljskog razvoja, jedan drugi Mesečev udeo za vreme zemaljskog razvoja i konačno (posle izlaska Meseca) jedan Zemljin udeo. Ako su ti udeli u srcu onako u skladu kao u kosmosu, u svojoj harmoniji - onda je ono zdravo: ali ako preteže neko učešće, onda je ono bolesno. Svaka bolest čovekova zasniva se na tome što su dospela u disharmoniju pojedina učešća unutar njegovih organa - dok su u harmoniji odgovarajući delovi u kosmosu. Sve lečenje zasniva se na tome da se ponovo pojača učešće koje je oslabilo, a prekomerno učešće ponovo ublaži, tako da se učešća ponovna dovedu u harmoniju. No nije dovoljno govoriti o toj harminiji, moramo se za to stvarno uspeti u mudrost sveta: za to se mora na svakom organu moći upoznati razna učešća. To nam daje naslućivanje o tome šta je stvarna okultna fiziologija i anatomija koja celog čoveka shvata uz celog kosmosa i njegove pojedinosti objašnjava iz duha.

Ona govori o Sunčevim i Mesečevim učešćima na srcu, grkljanu, mozgu itd. Sva ta učešća deluju u čoveku, ona su se u njemu utvrdila. Gledamo li u samog čoveka i razumemo ta učešća, onda razumemo etersko telo, astralno telo itd.; osećajnu dušu, razumsku dušu i dušu svesti, razumemo čoveka kakav je on danas. To je antroposofija. A i kod antroposofije moramo polaziti od najnižeg i postepeno se uspinjati do najvišega.

Najniže na čoveku je fizičko telo, njega čovek ima zajedničkog sa čulno-fizičkim svetom: to što vidimo čulima i razumemo čulno-fizičkim razumom. Teosofski način posmatranja polazi od svemira i posmatra čoveka u njegovim kosmičkim vezama. Antroposofija mora u pogledu na čulno-fizički svet polaziti od čoveka. Ona mora pri tome poći od čoveka, ukoliko je on čulno biće. Tek zatim imamo da posmatramo etersko telo, zatim astralno telo, "ja" i šta se može naći na njima.

Dakle, šta nas mora najprije interesovati na čoveku kada ga u ovom smislu posmatramo antroposofski? To su čula. Jer čula su ono preko čega on prima znanje o fizičko-čulnom svetu. Zato o njima moramo najpre govoriti u antroposofiji kada polazimo od fizičkog plana. To će biti naš prvi odeljak: posmatranje čovekovih čula. Zatim ćemo se uspeti do posmatranja pojedinih duhovnih oblasti u čovekovoj prirodi.

Tako počinjemo sa posmatranjem čovekovih čula. Tu antroposofija zalazi odmah u područje spoljašnje antropologije. Jer antroposofija mora uvek polaziti od svega što je stvarno u čulnom smislu, no njoj mora biti jasno da u čoveka odozgo deluje duhovno. U tom smislu ona je prava antropologija. U običnoj antropologiji u pogledu na čovekova čula sve je ispreturano. Ona ulazi samo u ono što dole ispita, i pipa od pojedinosti do pojedinosti. Ona ispušta iz vida ono važno jer ljudi nemaju nikakve konce koji bi je kroz lavirint činjenica mogli voditi do svetlosti. Minotaurosove obmane - jer potrebne konce može ispresti samo duhovno istraživanje.

I o čulima čovekovim antroposofija ima da kaže nešto drugo nego obično spoljašnje posmatranje. No interesantno je takodje videti kako danas i spoljašnja nauka prilazi temeljnije, ozbiljnije i brižljivije proučavanju čula. Obično se nabraja uvek pet čula: oset (čulo pipanja), miris, okus, sluh, vid. Uz ta čula je nauka danas dodala još tri druga, no s kojima još nije potpuno načisto. Danas bismo nabrojali čula čovekova ukoliko ona imaju stvarno značenje. S ovim bismo pokušali da položimo prve temelje za jednu antroposofsku nauku o čulima.

Prvo čulo koje dolazi u obzir jeste ono koje se u duhovnoj nauci može nazvati: čulo života. To je stvarno čulo. Kao što se govori o čulu gledanja, isto tako se ima govoriti o čulu života. Šta je čulo života? Ono je nešto u čoveku što on i ne oseća ako je ono u redu, a što oseća samo onda kada nije u redu. Čovek oseća malaksalost, ili glad i žedj, ili neko osećanje snage u organizmu; on ih opaža kao što opaža neku boju ili neki ton. Opaža ih kao unutarnji doživljaj. To osećanje opaža u pravilu samo ako nešto nije u redu u organizmu, inače se ono ne zapaža. Preko čula života daje se čoveku prvo opažanje sebe kao čoveka.

To je čulo preko koga celo čovekovo unutarnje biće postaje svesno svoga tela. To je prvo stvarno čulo, koje spada u čula isto tako kao čulo sluha ili čulo mirisa. I niko ne može razumeti čoveka i čula, ko nema pojma o čulu koje čoveku omogućava da sebe oseća kao jedno potpuno unutarnje biće.

Drugo čulo nalazimo kada pokrećemo udove, na primer, ruku. Vi ne biste bili ljudsko biće ako ne biste mogli opažati svoje pokrete. Zar ne, neka mašina ne opaža svoje pokrete, to može samo neko živo biće, pomoću jednog stvarnog čula. A čulo za to što opažamo kada sebe pokrećemo - od očnih treptaja do hodanja i trčanja - to jee čulo nazivamo čulo o svome pokretanju.

Treće čulo postaje nam svesno time što čovek u samom sebi razlikuje izmedju gore i dole. Ako čovek više ne oseća tu razliku, onda je to za njega vrlo opasno - tada se on ne može više držati uspravno, sruši se. Jedan fini organ u ljudskom telu u vezi je s tim čulom: tri polukružna kanala u uhu. Ako se oni ozlede, onda čovek izgubi čulo orientisanja. (Nešto analogno nalazimo u životinjskom carstvu: takozvane otolite, ušne kamenčiće koji mora biti smešten na određeni način da bi životinja mogla biti u stanju ravnoteže). To treće čulo jeste statičko čulo ili čulo ravnoteže.

Sa ta tri čula opaža čovek takoreći nešto u sebi - oseća nešto u sebi.

A sad izlazimo iz čoveka: čovek počinje da dolazi u uzajamno delovanje sa spoljašnjim svetom. Prvi takav uzajamni odnošaj sastoji se u tome što čovek sjedinjava sa sobom neku materiju sveta i tako je opaža. Neku materiju možemo opažati samo ako se materija stvarno sjedini sa telom. To ne mogu čvrsta i tečna tela, već samo gasovita tela. Tada se ulazi u materijalno. Ne možete imati opažanje mirisa ako neko telo ne šalje iz sebe gasovite materije i da te materije ulaze u unutarnju kožu nosa. Tako je četvrto čulo: čulo mirisa. To je prvo čulo preko koga čovek ulazi u uzajamni odnošaj sa spoljašnjim svetom.

Peto čulo ispoljava se onda kada čovek ne samo što opaža materiju, već kada počinje da ulazi u samu materiju, on ulazi u dublji odnošaj spram materije. Tu mora materija pokazati

neko delovanje, mora materija izvršiti u čoveku neko dejstvo. To se dogadja onda kada neko vodenasto ili rastopljeno telo dođe na jezik i spoji se sa onim što jezik izlučuje. Uzajamni odnošaj izmedju čoveka i prirode postao je prisniji: stvari kažu čoveku ne samo šta su one - kao materija, nego šta one mogu prouzrokovati. To je peto čulo: čulo ukusa.

Sad dolazimo do šestog čula. Prisnost u uzajamnom delovanju postaje opet nešto veća - čovek ulazi još dublje u materiju, stvari mu objavljuju više od svoje unutarnjosti. No to se može dogoditi samo kroz to što su stvorene naročite pripreme. Čulo mirisa je najprimitivnije u toj drugoj vrsti čula. Kod čula mirisa ljudsko telo nije činilo nikakve napore da udje u materiju, već je samo opaža kakva je. Čulo ukusa je komplikovanije od čula mirisa. Čovek i materija već se sjedinjuju prisnije. Zato materija već i više predaje. Na narednom stupnju postoji mogućnost da se još dublje udje u svet. To je slučaj onda, kada neka spoljašnja materija propušta svetlost ili je ne propušta, providna je ili neprovidna, ili na koji način ona propušta svetlost, to jest kako je obojena. Neka stvar koja zrači zelenu svetlost jeste unutarnje takva da može reflektovati baš zelenu svetlost. Najspoljašnija površina stvari objavljuje nam se u čulu mirisa, nešto od unutarnje prirode u čulu ukusa. Nešto od dubine stvari u čulu vida. Otuda komplikovano uredjenje oka koje nas uvodi u biće stvari mnogo dublje nego nos i jezik. To je šesto čulo: čulo vida.

I dalje ulazimo unekoliko u stvari. Kada okom gledamo na primer ružu, nagovešćuje nam se njena unutarnjost preko površine. Vidimo samo površinu, a pošto je ona uslovljena unutarnjošću, upoznajemo donekle unutarnjost preko površine.

Uzmemo li pak komad leda ili vruć čelik, tu se objavljuje ne samo površina u unutarnjost preko površine, nego se stvar skroz objavljuje; što je spoljašnje hladno ili toplo, to je skroz hladno ili toplo. Čulo toplote uvodi još prisnije u osnove stvari. Ono je sedmo čulo.

A čovek može da još dublje ulazi u stvari nego preko tog sedmog čula. To može time što mu stvari pokazuju šta su one

skroz kao kod čula toplote, već šta su one u svome unutarnjem biću. A to mu pokazuju kad počinju zvučati.

Toplota je ravnomerno rasporedjena u stvarima. Ton dovodi ~~xx~~ do toga da zatreperi unutarnjost stvari, preko njega opažamo unutarnju pokretljivost stvari. Kad udarimo neku stvar, ona nam u tonu objavljuje kakva je ona unutarnje. I mi razlikujemo stvari prema njihovoj unutarnjoj prirodi, kako one mogu unutarnje zadrhtati i zatreperiti - zatim kada pustimo da na nas deluje njihov ton. To je duša stvari, koja u svome zvučanju govori našoj duši. To je osmo čulo: čulo sluha.

Ima li iznad toga još viših čula? Pre nego što dođemo do njih moramo prethodno nešto objasniti. Sada ono što je čulo ne smemo zameniti sa drugim stvarima i izrazima. Na primer u običnom čivotu govori se o čulu podražavanja, o čulu prikrivanja. To je pogrešno. Čulo mora biti delatno pri nekom našem opažanju, pre nego što je uopšte delatan naš razum. Ovde govorimo o čulu samo kada još nije pokrenuta naša sposobnost rasuđivanja. Da biste opažali neku boju potrebno vam je čulo. Kad hoćete da mislite o dve boje, nije vam potrebno čulo.

Tako dolazimo do devetog čula. Nalazimo ga kad razmišljamo da u čoveku postoji jedna sposobnost opažanja koja je vrlo važnu za fundamentaciju antroposofije, jedna sposobnost koja se ne zasniva na sudu, sudjenju, no ipak postoji u njemu. To je ono što opažamo kada se govorom sporazumevamo sa drugim ljudima. U osnovi opažanja onoga što nam se posreduje govorom nalazi se jedno stvarno čulo: čulo govora. To je deveto čulo.

Pre nego što uoči rasudjivati, dete uči govor. Ceo narod zajedno ima jedan govor - rasudjivanje spada u dužnost pojedinca; ono što govori čulu, to ne podleže duševnoj delatnosti pojedinaca. Opažanje da neki glas znači ovo ili ono što nije puko slušanje. Slušanje nam pokazuje samo unutarnje treperenje neke stvari, a za ono što se izražava u govoru mora postojati posebno čulo. Zato dete uči govoriti ili bar razumevati ono što se govori, pre nego što uči rasudjivati (misliti). Tek na govoru dete uči rasudjivati. Culo govora jeste vaspitač, baš tako kao i čulo sluha i čulo vida u prvim godinama detinjeg života. Što čulo

opaža ne možemo izmeniti, ne možemo na tome ništa pokvariti; opažamo neku boju, no sudom ne možemo na njoj ništa ni izmeniti niti pokvariti; isto tako ni čulom govora, kada opažamo unutarnjost izgovorenog glasa. Potrebno je da se čulo govora označi kao takvo čulo. To je deveto čulo.

A sad dolazimo konačno do desetog čula, najvišem za obični život: čula pojimanja. Njime čovek postaje sposoban da opažajući razume pojam (koji se ne zaodeva u jezične glasove). Da bismo mogli rasudjivatiķ moramo imati pojmove. Da bi se duša pokrenula, tada ona prvo mora moći opažati pojam. Za to joj je potrebno čulo pojimanja, koje je zasebno čulo isto tako kao što je na primer čulo mirisa ili čulo ukusa.

No nabrojao sam vam devet čula a nisam pri tome pomenuo čulo pipanja. Mogao bih neko upitati, pa gde je ostalo čulo pipanja? Čulo pipanja obično se stavlja zajedno sa našim sedmim čulom, čulom toplote. No samo u ovom smislu, kao čulo toplote, ima čulo pipanja najpre značenje. Izvesno, organ toga čula toplote može se uzeti da je koža - koža, koja je istovremeno i organ za čulo pipanja. No mi ne pipamo samo kada neki predmet dotičemo po površini, pipamo i kada nešto tražimo okom; pipamo kad jezikom probamo ukus nečega; pipamo, kad nosom nešto njušimo. Pipanje je zajednička osobina čula "četvrtog do sedmog"; ona su sva čula pipanja. Do čula toplote može se govoriti o pipanju. Kod čula sluha prestaje mogućnost pipanja, da bi ga se označilo i kao čulo pipanja - ili pak postoji vanredno neznatno, a nikako više ne postoji kod čula govora i kod čula pojimanja. Zato ta tri čula označavamo kao čula pojimanja i razumevanja. Prva tri čula obaveštavaju nas o čovekovoj unutarnjosti; kad zatim dođemo na granicu izmedju unutarnjeg i spoljašnjeg sveta, vodi nas četvrto čulo (čulo mirisa) prvo u spoljašnji svet, u koji zatim ulazimo sve dublje. Sa čulima pipanja opažamo spoljašnji svet na površini; sa čulima pojimanja učimo razumevati stvari, dolazimo do njihove duše. A da li postoje samo tih deset čula - ili ima još neko? O tim višim čulima govorili bismo kasnije.

Dakle ispod čula mirisa ima tri čula koja svoja obaveštenja crpu iz čovekove unutarnjosti. Za tim nas vodi u spoljašnji svet najpre čulo mirisa. Zatim ulazimo sve dublje u spo-

ljašnji svet. No to što sam vam danas opisao, to još nisu sva čula. Ima još nešto ispod i nešto iznad toga. Što sam vam pokazao, samo je isečak iz celine. Još je nešto iznad toga i ispod toga. Od čula pojimanja možemo se uspeti do jednog prvog "astralnog" čula i došli bismo do čula koja ulaze u duhovno, našli bismo jedanaesto, dvanaesto i trinaesto čulo. Ta tri astralna čula uvešće nas dublje u osnove spoljašnjih stvari. U ono kamo ne siže pojam. Pojam zastaje pred spoljašnjim; miris zastaje pred unutarnjim.

To je fundamentacija za saznanje o čoveku; ono je hitno potrebno. Jer usled toga što je ono zaboravljeno u XIX stoleću, došlo je do velikog ispreturanja u filosofiji i teoriji saznanja. Govori se u opštem: šta može čovek upoznati sa pojedinim čulima? - i ne može se navesti ni razlika izmedju čula sluha i čula vida. Govori se o svetlosnim talasima kao što se govori o zvučnim talasima, ne uzimajući u obzir da čulo vida ne prodire toliko duboko kao čulo sluha. Čulom sluha silazimo u duševnu prirodu stvari. A videćemo da preko jedanaestog, dvanaestog i trinaestog čula ulazimo i u duh stvari, u duh prirode. Svako čulo ima drukčiju prirodu i drukčije biće.

Veliki broj izlaganja što se danas iznose o prirodi čula vida i njegovog odnošaja prema okolnom svetu, naročito i ona od strane fizike, možete zato bez daljega smatrati nečim što nikada uopšte nije vodilo računa o prirodi čula. Do bezbrojnih zabluda došlo se zbog nepoznavanja prirode čula. U popularnim izlaganjima čitate stvari koje su pisali ljudi koji ne mogu imati pojma o unutarnjoj prirodi suštine čula. Moramo razumeti da nauka mora sa svoga stanovišta drukčije govoriti, da ona mora izneti zabludu, pošto je razvitak tekao tako da je zaboravljeno to šta su stvarno čula.

---- o ----

18.2.1988.
1.3.1988.

R. Steiner: ANTROPOSOFIJA, PSIHOSOFIJA I PNEUMATOSOFIJA.

II

NATČULNA ZBIVANJA U TOKU DELATNOSTI ČOVEKOVIH ČULA

25.X 1909.

U prvom predavanju o antroposofiji prvo smo samo nabrojali čovekova čula na jedan potpuniji i sistematskiji način nego što se to čini u spoljašnjoj fiziologiji čula pošto ona ne poznaje sve što pri tome dolazi u obzir.

Danas nam je zadatak da još nešto iscrpnije posmatramo oblast ljudskih čula, jer ona spada u najvažnije što nam je potrebno pri daljem upoznavanju, proučavanju, ljudskog bića.

Počeli smo sa čulom koje nazivamo čulom života, osećanjem života, vitalnim čulom. Na čemu se u pravom duhu reči zasniva to čulo života? T u moramo prilično duboko sići u podsvest, u najdublje osnove ljudskog organizma, ako hoćemo da sebi stvorimo sliku o tome iz čega proizilazi čulo života. Pri tome nam se kroz duhovnonaučno ispitivanje pokazuje naročito zajedničko delovanje fizičkog i eterskog tela. Najniži član ljudskog bića, fizičko telo, i drugi član, etersko telo, dolaze u odredjeni uzajamni odnos, usled čega se u eterskom telu pojavljujue nešto drugo, takoreći postavlja se u etersko telo, prožima ga. Nešto drugo prolazi, protiče eterskim telom. U osnovi uzevši danas čovek još nikako ne poznaje to drugo na svestan način. To što natapa etersko telo, to ga prožima kao voda neku spužvu. Duhovna nauka može da kaže šta tu i stvarno deluje u eterskom telu: to odgovara već sada onome što će čovek jednom u dalekoj, dalekoj budućnosti razvijati kao duhovnog čoveka ili Atmana. Danas čovek još nema u sebi duhovnog čoveka; njega on prima takoreći kao dar iz okolnog duhovnog spoljašnjeg sveta, a da čovek na tome ne može učestvovati. Kasnije, u dalekoj budućnosti, čovek će imati da ga razvija u sebi. Dakle ono što natapa, prožima, etersko telo jeste duhovni čovek ili Atman; kod današnjeg stanja čovekovog razvitka takoreći nadljudsko biće.

Kako se ispoljava Atman? To nadljudsko, ispoljava se time što taj Atman ili duhovni čovek skuplja, snažno steže

ujedno etersko telo. Ako bismo uzeli neku sliku iz spoljašnjeg čulnog sveta, možemo to zbivanje uporediti sa zamrzavanjem usled dejstva hladnoće, koja steže ujedno fizičko telo. Zato Atman pri ovome ima naročito dejstvo čoveka. Posledica toga jeste što se astralno u čoveku istiskuje napolje, iscedjuje. U istoj meri kako se etersko telo steže, dolazi u napon i fizičko telo. Usled toga se astralno telo širi. Možemo si to predstaviti približno tako kao da se iscedi spužva. A zbivanja u astralnom telu jesu svi doživljaji osećanja (pristojnost, neprijatnost, radost, bol). To zbivanje iscedjivanja ispoljava se u osećanju kao čulo života. To je zbivanje u astralnom telu. To se ispoljava kao osećanje slobode, osećanje snage ili kao malaksalost.

Podjimo sad malo dalje. Kao drugo čulo pomenuli smo čulo o svojim pokretima. U pogledu tog čula deluje u eterskom telu čovekovom opet jedan drugi prinsip koga takodje još nema čovek. Njega čovek još nije svesno izgradio, nego se on iz duhovnog sveta uleva u čoveka. Taj princip prožima etersko telo takodjer kao voda spužvu. A to što ga sada prožima jeste životni duh (ili Budhi), koji će ga jednom ispuniti, ali mu se sada još takoreći prethodno daje iz životnog duha sveta. On deluje na drugi način nego Atman. Kao što u vodi koja miruje nastupa stanje ravnoteže, tako životni duh stvara ravnomernost, jedno stanje ravnoteže u eterskom telu i u fizičkom telu, a usled toga i u astralnom telu. Delovanje toga stanja sastoji se u tome, da, kada se naruši ta ravnoteža, ona se može ponovo sama od sebe uspostaviti. Na primer, ispružimo ruku i usled te izmene položaja narušimo ravnotežu, tada se zbiva sledeće: pošto je astralno telo u ravnoteži, uspostavlja se odmah ponovo narušena ravnoteža. Čim ispružimo ruku, pritiče astralna struja u suprotnom smeru pružanja ruke i uspostavlja ravnotežu. Svaki put kada nastupi neka fizička izmena položaja, na primer kad trepćemo očima, pokreće se u organizmu u suprotnom smeru astralna struja. U tom unutarnje doživljenom izravnavanju u astralnom telu ispoljava se čulo o sopstvenim pokretima.

Sad dolazimo do jednog trećeg elementa koji može prožimati etersko telo čovekovo. I taj treći elemenat čovek je

danas tek vanredno neznatno doveo sebi u svest. No pošto to čoveku baš sada spada u dužnost, jer je njegov zadatak na Zemlji da razvije Manas, zbog toga on drukčije deluje na etersko telo nego Atman i Budhi, koji treba da se razviju tek u dalekoj budućnosti. Manas deluje tako da on rasteže etersko telo. Posledica toga je da nastupa suprotno od onoga što je kod čula života označeno kao smrzavanje.

To bi se moglo uporediti s nekim ulivanjem, s nekim ulivanjem toplote; kao što se u neki prostor uleva toplota koja tada elastično rasteže etersko telo. Imamo nešto kao toplo izlivanje kada se pola u podsvesti zbiva to rastezanje u eterskom telu. Posledica toga elastičnog rastezanja u eterskom telu jeste ta, da se i astralno telo razredjuje, može se rastezati zajedno sa eterskim telom. Nije potrebno da se iscedi, ono može da ostane u rastegnutom eterskom telu, ono dobija unutarnje više mesta. Dok osećanje čula života nastaje iscedjivanjem, istiskivanjem astralnog tela, ovde se stvara osećanje statike, ravnoteže, time što se etersko telo rastegne a usled toga astralno telo dobija više mesta. U poredjenju moglo bi se reći: astralno telo postaje redje, manje gusto. S tim razredjenjem eterskog i astralnog tela dana je pak i za fizičko mogućnost da se rastegne da se ma kako ispruži. Delovanjem Atmana fizičko telo se steže ujedno, delovanjem Budhia održava se u ravnoteži, delovanjem Manasa ono se oslobadja. Posledica toga je što fizičko telo na izvesnim mestima isturi svoje deliće: to je učinjeno u onim trima čudesnim organima, polukružni, kanalima u uhu. To su takva isturivanja fizičke materije, koja nisu postala usled pritiska iznutra, već usled toga što pritisak spolja prestaje ili postaje slabiji, što nastupa neko opuštanje (Entlastung). Takvi organi stvaraju se na razne načine. To su nove tvorevine koje se stvaraju usled toga što prestaje pritisak spolja, što se fizička materija opušta. Usled toga se astralno telo može sve dalje rastezati. Ono dolazi u odnošaj sa spoljašnjim svetom i mora se postavljati u ravnotežu sa spoljašnjim svetom. Ako se to ne zbiva, tada čovek ne stoji uspravno ili se čak i sruši. Izlazimo li u prostor, onda se u njemu moramo i orijentisati; zato su oni mali kanali u uhu vertikalno poredjani u tri pravca prostora. Ako su oni povredjeni, tada gubimo čulo za statiku, hvata nas vrtoglavica, onesvešćujemo se.

Kao što nam je poznato životinje su prerano sišle u fizičku materiju. Usled toga je kod životinja taj organ stvrdnut, upravo to su male kamenaste tvorevine: takozvani otoliti koji su položeni tako da se prema njihovom smeštaju zasniva ravnoteža.

Posmatranje ta tri čula pokazuje nam jasno razliku izmedju stvarnih rezultata duhovnonaučnih ispitivanja i onoga šta nalazi spoljašnja nauka. Dosad smo posmatrali tri čula, idući iznutra prema napolju. Poslednje (čulo ravnoteže), nalazi se baš na granici izmedju onoga što čovek unutarnje doživljuje, i onoga što spoljašnje mora doživeti, da bi se mogao postojati u spoljašnjem svetu. Spoljašnja nauka uporedjivala je sa izvesnim organima u biljnom carstvu te tvorevine na kojima se zasniva čulo ravnoteže. Na nekim biljkama pojavljuju se tvorevine koje se unekoliko mogu uporediti sa polukružnim kanalima kod čoveka, pa je na osnovu toga zaključeno da i biljke imaju neko čulo ravnoteže. Ali to nije istina.

Do ta tri čula o kojima je dosad raspravljano, ne može doći savremena nauka dotle dok pomoću teosofije odnosno antroposofije, ne osvetli izgradnju ljudskog organizma. Tek tada postajemo sposobni da antroposofski upoznamo celu izgradnju ljudskog organizma. Ceo čovek ima se razumeti iz unutarnjosti kroz duhovnonaučno posmatranje.

Dolazimo do čula mirisa. ~~Zato~~ Zašto se naročito ne bavimo sa onim što nauka naziva čulo pipanja već smo jednom napomenuli. Onako kao što se to čulo obično opisuje, ono je jednostavno proizvod fantazije. Zašto ovde izostavljamo čulo pipanja? Izostavljam ga jer je ono takvo kako se obično opisuje, izmišljotina fiziologije, proizvod fantazije. Pošto ovde mogu održati samo četiri predavanja, moram preko mnogošta preći sa izvesnom brzinom, i izneti poneki paradoks. Može se kod nekih čula govoriti o osetima pipanja, ali ne sme se govoriti o nekom posebnom čulu pipanja kao što to čini savremena fiziologija. Šta se tu zbiva pri pipanju iscrpljuje se potpuno u pojmu čula ravnoteže. Pritisnemo li na neki stol, pogladimo li neku somotnu tkaninu, povučemo li neki konopac - to što se tu odigrava u pritisku, vučenju, gladjenju i sličnom kao pojava pipanja, nije ništa drugo već jedna promena u ravnoteži u nama samima. Dok se sve ove stvari tra-

že u k čulu pipanja, mora se čulo pipanja tražiti u čulu ravnoteže, gde se čulo ravnoteže nalazi na svojoj visini. Stoji li čulo ravnoteže na svojoj visini, tada imamo čulo pipanja. O čulu pipanja vladaju u nauci netačna shvatanja. Za čoveka napolju u životu neki pritisak je nešto o čemu on ne pita dalje. Tu se govori o "pritiskanju" i ni najmanje se ne upušta u to šta je suština te činjenice. No za onoga ko stvari posmatra duhovnonaučno, on mora da pita: šta se dogadja pri pritiskivanju? Šta se tada zbilo u čulu ravnoteže? I k kakvo je izravnanje pri tome bilo u astralnom telu? Kako se pogrešno razumeva oset pritiska može se videti kod fizike. Tu se govori o atmosferskom pritisku. Kada neki radoznali mladji pita svoga učitelja na koji način izdržavamo visoki atmosferski pritisak, a da nas on ne zgnječi, onda dobije odgovor: pritisak i protivpritisak su uvek jednaki; mi smo u svome telu ispunjeni vazduhom, pa se oboje potire u svome dejstvu. No ako je odnosni mladić što pita pametan, tada će prigovoriti; ali ja sam mnogo puta bio ceo u vodi prilikom kupanja i nije me voda zgnječila mada nisam ispunjen vodom; udavio!

Ako bi stvar bila takva kao što predstavlja fizika, tada bi postojao vrlo veliki pritisak atmosfere na površinu tela. Tada se činjenica što taj pritisak ne osećamo, objašnjava sa protivpritiskom, s time da smo mi i iznutra ispunjeni vazduhom. To je nešto besmisleno, do čega vode mnoge stvari kada se hoće da se sve objasni čisto materijalistički. Radi se o jednom potpuno duhovnom dogadjaju. Naime, stvar je drukčija: čovek je tako jak da on u deo tela na koji se vrši pritisak može uvući astralno telo i ponovo uspostaviti narušenu ravnotežu. To dejstvo je tako jako u astralnom telu da ono iznutra svladava ceo pritisak spoljašnjeg vazduha. - Na tom području je duh doslovno potpuno očigledan.

Posle ovog malog udaljavanja, sada bismo dalje posmatrali čulo mirisa. Pri tome deluje i zahvata u ljudski organizam nešto drugo nego kod ranijih čula, što je već bliže ljudskoj svesti, naime njegova duša svesti. Ona stupa u akciju kada mirišemo. Videćmo zašto se sve ove stvari zbivaju preko posebnih organa. Duša svesti izaziva ne samo da na nekom odredjenom mestu organima dolazi do rastezanja i razredjivanja nego da astralno

telo šalje svoje dejstvo povrh organizma. Dok kod mirisanja ulazi u sluzokožu nosa gasovita supstanca, u istoj meri pruža se astralna supstanca napolje, ona ostavlja organizam, uroni u stvar, doživljuje u stvari nešto - ne samo u sebi nego u stvari. Što ona tu doživljuje, to se naziva prijatnim mirisom, neprijatnim mirisom, smradom ili slično. To je jedan pipak duše svesti koga ona pruža napolje preko astralnog tela.

Kod petog čula, čula ukusa, deluje u ljudski organizam razumska duša ili duša ćudi. Ona izliva svoja astralna strujanja napolje kroz čulo ukusa. Ona šalje astralnu supstancu u susret onoj materiji koja se donese na jezik. Sasvim je naročite prirode to što se tu zbiva u astralnom telu. Pogledaćemo prvo na čulo mirisa i ispitati ga. Šta struji iz astralnog tela kada šta omirišemo to nije ništa drugo već voljna priroda. Što unutarnje osećate kao impuls volje, to struji ususret materiji koja nam šalje miris. Duhovna nauka nalazi da je ta supstanca što nam dolazi u mirisu samo maja; ona je spoljašnja volja. Vaša unutarnja i vaša spoljašnja volja ulaze tu jedna u drugu i uzajamno se bore. Naš čin mirisanja stvari zasniva se na delatnosti snaga volje spoljašnja i unutrašnja volja se uzajamno ometaju i koče.

Dok je voljne prirode ono što kod čula mirisa struji napolje, dotle je osećanje prirode ono što nam dolazi od ukusa hrane, doživljuje se kao osećanje. Kod doživljaja ukusa hrane ono što struji iz hrane i ono što struji iz jezika, doživljujemo kao osećanja koja kao takva dolaze u uzajamno delovanje. To je zbivanje pri kušanju hrane, ostalo je samo spoljašnje obeležje. Videćemo da je saobrazno s tim sačinjen i jezik. Zato je čulo ukusa jedno čulo osećanja, koje najviše računa sa osećanjem: prijatnim, neprijatnim, odvratnim itd. No tu se ne radi o osećanjima kao takvim, već s tim što osećanja udaraju jedno o drugo, stupaju u uzajamno dejstvo.

Kod šestog čula, čula vida, jeste osećajna duša ono što sada obradjuje etersko telo, u njega se uliva. A značajno je što je to delovanje misaone prirode. Ono predstavlja princip mišljenja. Misli su pri tome ono podsvesno. Duša osećanja ima podsvesno u sebi ono što se zatim kroz dušu svesti donosi kao misao do svesti. Što struji napolje iz oba oka to je "mišljenje

u duši osećanja". Prava misaona supstanca struji kroz oči napolje iz duše osećanja. Tu misaona supstanca ima daleko gveću elastičnost nego druge supstance koje struje kod čula mirisa i čula ukusa. Ona može mnogo dalje dopreti do stvari. To je tako da stvarno iz čoveka struji napolje nešto astralne supstance i odlazi daleko u daljine ka stvarima dok ne naidje na otpor neke druge astralnosti.

Neko zdravo mišljenje ne može sebi ništa predstavljati pri objašnjenju nauke da kod gledanja ulaze u oko eterski talasi a zatim da oko projicira sliku prema napolju. Tu bi ipak neko morao biti unutra (u oku) ko bi obavljao taj posao projekcije. To je ipak jedna strašno sujeverna predstava, to nešto, što tu projicira. Nauka koja je toliko ponosna na svoj "naturalizam", pomaže se u danom slučaju sa inače nipodaštavanom "fantazijom".

Dakle to je nešto astralno što struji ususret stvarima: misaona supstanca. Jedna astralnost struji ususret stvarima, napušta telo i ide toliko daleko dok mu se ne suprotstavi jedna druga astralnost. U opreci, sukobu, astralnog i astralnog postaje boja, koju osećamo na stvarima. Ustvari boja postaje na granicix stvari, gde se astralno koje zrači iz čoveka sudara sa astralnim što se nalazi u stvarima. Na granici spoljašnjeg i unutarnjeg astralnog nastaje boja.

Pri tome nas vodi duhovna nauka do jednog značajnog razultata. Vidimo: zapravo ~~ix~~ je jedno mišljenje u duši osećanja. No mišljenje koje se nalazi u duši osećanja pojavljuje se tek u razumskoj duši, a postaje svesno tek u duši svesti. U duši osećanja ono je nesvesno. Kada pak sa naša oba oka posmatramo stvari, imamo dva utiska, koji najpre ne dospevaju u svest, mada proizilaze iz jednog nesvesnog procesa mišljenja. Dva misaona rada moraju se zbiti, jer imate dva oka. Da bi nam oni (misaoni rad) postali svesni onda moramo prvo preći put od duše osećanja preko razumske duše u dušu svesti. Taj put možemo sebi dobro predstaviti na jednom jednostavnom poredjenju; imamo dve ruke, svaka se zasebno oseća. No ako hoćemo da nam to osećanje dodje do svesti, da jedna ruka oseća drugu, onda ih moramo ukrstiti. Da bi utisci koji se kroz misaoni rad stiču u duši osećanja došli u svest čovekovu onda se oni moraju ukrstiti. Vi osećate tada

vašu ruku, podižete u svest to što inače ne osećate; isto tako kao što morate dotaknuti neki spoljašnji predmet da biste ga postali svesni, tako je i ovde nužno ukrštanje da bismo postali svesni stvari. A to je takodje smisao toga što se oba vidna živca ukrštaju u fizičkom mozgu. To ukrštanje vidnih živaca ima svoj uzrok u tome da bi se rad obavljen u podsvesti, u duši osećanja, podigao ukrštanjem u dušu svesti kroz to da se jedan rad može osećati na drugom radu. Tako nas antroposofija uči da razumemo čoveka do u njegove najfinije anatomske pojedinosti.

Kao sedmo čulo imamo čulo toplote. Tu je opet nešto što u čoveku posreduje čulo toplote: a to je telo osećanja, koje je astralne prirode, koji nam svojom delatnošću posreduje čulo toplote, time što njegova astralna supstanca struji napolje. Samo onda dolazi do doživljaja toplote ako je čovek stvarno u stanju da svoju astralnu supstancu šalje napolje, ako to nije sprečeno. Do takvog doživljaja toplote ne dolazi na primer kada se nalazimo u vodi koja je isto toliko topla kao mi sami, dakle ako postoji ravnoteža izmedju nas i naše okoline. Osećamo doživljaj toplote samo onda ako toplota može iz nas isticati ili se u nas ulevati. Ako je spoljašnja okolina hladnija od nas, onda puštamo da se u nju uleva toplota iz nas. Ako smo mi hladniji, onda puštamo da se u nas uleva toplota. Tu je takodje očigledno da se zbiva isticanje i ulevanje. Uvek je to u vezi sa delovanjem ljudskog tela osećanja. Na primer, kad neki predmet postaje sve topliji i dolazi u doticaj s nama, tada će iz našeg tela osećanja sve jače isticati - dok se ne dosegne granica kada je predmet toliko topao da ništa odgovarajuće ne može isticati iz nas: tada više ne možemo podneti vrelinu, opečemo se. Kada više nemamo mogućnosti da išta ističe iz našeg tela osećanja, tada nam postaje suviše toplo, tada se opečemo. Kada više nemamo astralnosti toliko da bi se mogao izravnati toplotni eter što izlazi iz nas, tada bi svaki put moralo biti tako da osećamo da smo se opekli ako više nismo u stanju da izlevamo supstancu iz svoga tela osećanja. I kada se dotaknemo nekog vrlo hladnog tela pri čemu ne možemo slati iz nas nikakvu toplotnu supstancu jer ono ne prima ništa, i tada bi moralo doći do opekotina. A tako to i jeste. Ako se dotaknemo suviše hladnih predmeta osećamo takodje da se opečemo, a pojave se i plikovi od opekotina.

Sada dolazimo u područje čula sluha, osmoga čula. Šta pri tome sudeluje kao delatni princip kada dolazi u pitanje čulo sluha? Tu učestvuje: ljudsko etersko telo. Ali to etersko telo čovekovo, kako je danas već uobličeno, nije u mogućnosti da bez trajnije štete daje nešto za nas, kao što to još može telo osećanja. Ono je /etersko telo/ već od atlantskog doba uobličeno tako da mu je nemoguće da ma šta daje od sebe. Dakle mora se na jednom drugom putu moći zbivati da se ostvari jedno više delovanje nego kroz čulo toplote. Čovek ne može ništa dati; on nema ništa više da bi iz sebe razvio još neko čulo više od čula toplote. Ako pak ovde na ovom mestu ne bi nešto naročito zahvatilo u čoveka što on nema, tada se uopšte ne bi više moglo ostvariti neko više čulo. Za to čoveka moraju prožimati druga bića, i to andjeli. Oni šalju svoju astralnu supstancu u čoveka. Oni stavljaju na raspoloženje čoveku svoju supstancu. Dakle to je u bitnom strana astralna supstanca koja čoveka prožima i u njemu deluje. Čovek je uzima u sebe i izleva je. Tu su delatna bića koja su već u prošlosti prošla stepenom čoveka: andjeli. Njihova astralna supstanca ulazi u nas i izleva se iz uha napolje ususret onome šta se donosi kroz ton. Na krilima ovih bića ulazimo u unutarnjost u dušu stvari, tako da ih možemo upoznati. Ovde deluju bića koja su iznad čoveka, ali su iste prirode sa svojom astralnom supstancom.

Kao još više čulo naveli smo čulo govora, ili čulo reči ili čulo glasa. Ni za ovo čulo ne može čovek iz sebe ništa razviti, ne može ništa dati. Tu opet čovek nema ništa što bi mogao davati iz sebe. Tu mu moraju pomagati bića i ulaziti u njega koja su u svojoj supstanci slične prirode kao čovekovo etersko telo. To su arhandjeli. Oni prožimaju čoveka sa svojim eterskim telom koje čovek može izlivati u okolinu. Arhandjeli igraju još jednu sasvim drugu ulogu nego andjeli. Oni stvaraju to što je čovek u stanju da čuje glas. Oni su u čoveku, oni čine da čovek može ne samo da čuje neki ton, neko GE ili CIS, nego i da shvati neki glas, jedno A prema smislu glasa. Tako da čovek, kada čuje neki glas, može doživeti unutarnjost glasa. Ta bića su istovremeno duhovi pojedinih narodnih individualnosti, duhovi naroda.

Kod čula sluha izražavaju andjeli spoljnje svoj rad kroz dejstva vazduha, ona obradjuju vazduh koji je u uhu te se spoljašnje izazivaju dejstva vazduha. Preko arhandjela izazivaju se dejstva sokova, dejstva u nekoj vodenoj supstanci. Preko njih se kretanje sokova dovodi u odredjeni pravac koji omogućuje da čovek shvata na primer glas a shodno njegovom smislu. Spoljašnji izraz toga rada jeste u tome što se uobličava fizionomija naroda, što se stvara posebni izraz ljudskog organizma prema tome kome narodu pripada. Zato možemo reći da sokovi u čoveku protiču različito, da ceo organizam drukčije deluje, već prema tome kako su arhandjeoska bića dala narodu kome on pripada strujanje sokova preko odredjenog smisla glasa.

Uzmimo da neki narod označava "ja" rečju: Adam, svejedno kakve teorije taj narod imao o ljudskom "ja": tu se duh naroda izražava pre svega kroz dva a, što dolaze jedno za drugim. Pripadnik toga naroda mora imati osećanje o "ja" onakvo kakvo odgovara osećanju od dva a što sleduju jedno za drugim da to odgovara reči "Adam". Sasvim nešto drugo bi sledilo kada neki narod to isto izražava sa "Jch". Drukčiju predstavu o "ja" mora imati takav narod. Osećanje je drukčije kada umesto oba "a" dolaze glasovi "i-ch". U "i" nalazi se posebna nijansa, posebno obojenje onoga što duh naroda daje pojedinom organizmu u pogledu na shvatanje "ja".

Različito je to da li u nekoj reči dolaze jedno za drugim "a-o" ili "i-e". Sasvim različita je reč "Amor" od reči "Liebe". Kada duh naroda kaže "Amor" onda je to posebna nijansa osećanja, nego kada kaže "Liebe". Tu vidimo duha naroda na radu i vidimo takodje zašto se pojavljuje diferencijacija glasova.

Nije svejedno što je na primer reč "Adam" u starojevrejskom upotrebljavana za prvi ljudski oblik, dok je kod starih Persijanaca ista reč označavala "ja". To pokazuje kako tu dolaze do izražaja sasvim različita osećanja i sasvim odredjeni pravci tih osećanja.

Ovde smo se dotakli "Misterija govora, jezika, - ili bolje rečeno njegovih prvih elemenata. Pri tome se radi o delovanju duhova što stoje na stepenu arhandjela koji u čoveka

ulaze sa čulom glasa i potresaju celu njegovu vodenu supstancu. U najveće doživljaje pri uspinjanju ka višim saznanjima spada to kada čovek počinje da oseća kakva razlika postoji izmedju pojedinih glasova u pogledu na njihovu uobličavajuću snagu.

Snaga tona pokazuje svoje najjače dejstvo u vazduhu, snaga glasa tek u vodenom elementu.

Uzmimo još jedan primer: kada neko nazove imenom Eva neko biće, pa hoće sad da izrazi nešto drugo što se prema toj reči odnosi kao duhovno prema fizičkom, - tada može uzeti ogledalnu sliku od Eva: reč **Ave**. Ti slogovi za pozdrav Mariji jesu ustvari ono što u ljudskom organizmu izaziva suprotno nego reč Eva. Tu nalazite i osnove za jedan drugi preobraćaj reči E-v-a. Stavi li se ispred Ave jedno j, tada imamo Jave. Sve veze izmedju Jahve i Eva može tu upoznati onaj ko ulazi u glas kada se uspinje do viših saznanja. On može da saopšti šta je ljudima ulilo, predalo, jedno više biće koje je stajalo na stepenu arhandjela. Istina o biću govora, jezika, jeste da se njemu u osnovi nalazi jedno stvarno čulo, čulo glasa.

Govor nije postao iz neke samovolje - on je duhovni proizvod; da bi nam bio čujan imamo čulo glasa koje u sistematici čula ima isto opravdanje kao i druga čula. A postoje dublji razlozi zašto se čula moraju nabrajati baš na ovaj način. Idući put bismo zatim pošli dalje do čula pojimanja i viših čula da bismo tada mogli antroposofski objasniti mikrokosmos.

19. 2. 1988.
2. 3. 1988.

---- 0 ----

R. STEINER: ANTROPOSOFIJA, PSIHOSOFIJA i PNEUMATOSOFIJA

III

VIŠA ČULA, UNUTARNJE STRUJANJE SNAGA I ZAKONI IZGRADJIVANJA U LJUDSKOM ORGANIZMU

26.X 1909.

Pošto smo prošli put u ovim posmatranjima dospeli do čula govora, hteli bismo danas da pogledamo čulo pojmanja. S tim se naravno ne misli na čiste pojmove, nego shvaćeno u svakodnevnom smislu: neko mi kaže neku reč, i ja stvorim sebi predstavu o tome šta ona znači. Moglo bi se ovo čulo nazvati i čulom predstavljanja. Da bismo učinili razumljivim kako funkcioniše ovo čulo predstavljanja, moramo se još jednom vratiti na čulo sluha i na čulo govora ili čulo glasa i postaviti pitanje: šta to uopšte znači - imati čulo govora? Kako se zapravo ostvaruje opažanje glasa? Šta se naročito dogadja kada čovek opaža glas "a" ili "i"? U tom cilju moramo sebi objasniti aparat opažanja glasa. Ovde dakako možemo da iznesemo samo nekoliko podataka, koje vi zatim možete ispitati.

U muzici se može razlikovati pojedini ton melodija i harmonija. Harmonija se temelji na opažanju istovremenoga, melodija na obuhvatanju u celini niza tonova. Mehanizam opažanja glasa možemo da shvatimo samo kada imamo u vidu odnos zvučanja koje je u glasu prema tom samom glasu.

Predpostavimo da bismo mogli učiniti svesnim ono što činimo nesvesno, odnosno podsvesno, u opažanju glasa, tada bismo videli da se tu radi ne samo o čulnom opažanju nego sa jednim sudom, sa obrazovanjem pojma. Kada bismo kod opažanja neke melodije mogli pojedine tonove pomeriti u liniji vremena tako da bismo ih mogli opažati istovremeno - dakle ako bismo mogli imati istovremeno prošlost i budućnost, ako bismo u sredini neke melodije već znali dovoljno jasno ono što sledi da bismo budućnost pomerili u sadašnjost, tada bismo svesno iz melodije napravili harmoniju. No to ne možemo. Ali što nismo u stanju da izvršimo svesno, to se stvarno zbiva nesvesno u čulu glasa. Kada čujemo jedno "a" ili "i" ili neki drugi glas, onda je nesvesnom delat-

nošću jedna melodija momentalno pretvorena u harmoniju. To je tajna glasa: melodija pretvorena u harmoniju. Ta čudesna podsvesna delatnost zbiva se približno u istom smislu kao što se u oku po fizikalnim zakonima izvode razna prelamanja zrakova, koje mi zatim kasnije isto tako možemo sebi dovesti do svesti. No s tom podsvesnom delatnošću pri kojoj se melodija u trenutku pretvara u harmoniju, nije još sve učinjeno - još je više potrebno da bi se stvorio glas. Neki muzički ton nije nešto jednostavno. Kod svakog muzičkog tona potrebno je - u suprotnosti sa šumom, šuštanjem - da zvuče zajedno i njegovi viši tonovi, ma koliko neznatno. Dakle kod neke harmonije čujemo ne samo pojedine tonove, nego od svakog tona još i više tonove. Kada prema tome sažmemo neku melodiju u neku harmoniju - tada imamo sažete ujedno ne samo pojedine tonove, nego od svakog tona još i više tonove. - A sada dolazi naposletku još nešto uz to: na osnovu onog podsvesnog rada mora duša sad odvratiti pažnju od osnovnih tonova melodije; njih na izvestan način mora prečuti, i sme obuhvatiti samo onu harmoniju viših tonova. Glas postaje time što se melodija preobražava, pretvara u harmoniju, zatim se ne uzimaju u obzir osnovni tonovi i samo se viši tonovi obuhvataju u celinu. Što tada daju ti viši tonovi, to je glas "a" ili glas "i" itd. Tako imamo ovde objašnjeno opažanje glasa kao gledanje u oku.

Pitamo sad dalje - a to pitanje je vrlo teško, ali važno: kako se ostvaruje opažanje predstave? Kako se zbiva to, da kada čujemo neku reč, da kroz reč shvatimo smisao? Da je to još nešto osobito, može se videti iz toga što se bilo koja stvar u raznim jezicima označava raznim glasovima. Jer dok reč u svakom jeziku čujemo drukčije - jednom se kaže "ljubav", drugi put "amor" - dobivamo kroz glas usmeravanje na istu predstavu koja se nalazi iza odnosnih reči. Jedanput se kaže "amor" drugi put "ljubav", kod obe reči izaziva se predstava istog smisla i pored toga što su razni glasovi u rečima. Kako se dolazi do toga, kako se to opaža?

Potrebno je da smo svesni toga da u ovom objašnjenju posmatramo proces opažanja predstave pod predpostakom da nam predstave dolaze putem glasova. Da bi se ostvarila predstava

mora se još dalje odvratiti pažnja i mora se ne uzimati u obzir ceo sistem viših tonova. U trenutku kada se nesvesno i duševno odvrati pažnja od viših tonova, tada gledamo prema onome što se utelovilo u glasovima, šta im dolazi kao predstava.

Time je istovremeno dano, da čovek, kada tako prima predstavu kroz glasove, nešto nijansirano u prelivima prima predstavu, koja kao opšte ljudsko ~~zpela~~ prolazi kroz sve glasove i jezike.

Što se utelovljuje u tom sistemu viših tonova, što stvara prelive i nijanse, razne glasove u pojedinim jezicima,što tu treperi u ljudskom organizmu, to su duhovi naroda. Duhovi naroda obznanjuju se, kroz glasove jezika. Jezik je tajanstveno žamorenje duhova naroda, tajanstveno tvorenje na sokovima, što tu u višim tonovima treperi u organizmu. A što se pak nalazi iza sistema viših tonova, to je ono opšte ljudsko, to je zajednički ljudski duh, koji se vije preko cele zemlje. Opšti ljudski duh može se upoznati samo onda kada svaki sa ovoga posebnog mesta preko viših tonova osluškuje dalje sve do u nečujno, u ono što je samo predstava. Tek kada su ljudi dobili mogućnost da takoreći osluškuju iznad nijansi glasa, da upoznaju ono zajedničko - stekli smo sposobnost, da u toku istorijskog razvoja, da upoznamo ono što je opšte ljudsko. Samo u životu predstave može se najpre shvatiti Hristov duh u svome pravom liku. Duhovna bića koja ga u raznim oblicima objavljuju, i treba da objavljuju, njegovi poslanici, koji su od njega primili svoju misiju i zadatak - to su duhovi naroda pojedinih narodnih individualnosti. Ta misao je lepo izražena u Geteovom fragmentu "Tajne".

To daje sliku o tome što je zapravo čulo predstavljanja.

Tako smo prešli naročiti put: opisujući šta je na nama čulo u običnom čovekovom životu naposletku smo pogledali na onu podsvesnu duševnu delatnost u čoveku koja na osnovu snage astralnog tela može čak potisnuti sistem viših tonova. Čovekovo astralno telo, možemo reći, kao sa nekim pipcima potisne sistem viših tonova. Postigne li čovek tu sposobnost u pogledu viših tonova, što ne znači ništa drugo već da odvrati pažnju od njih, tada to znači jednu višu moć astralnog tela nego kada ono to ne

može. - Da li je time iscrpena sposobnost astralnog tela ili ono može da uradi još i više? Jeste, ono može i više. Da bi se omogućila predstava dosad je ono imalo da savlada spoljašnji otpor; moralo je da potisne ono što je bilo napolju. Jedna još viša sposobnost astralnog tela sastoji se u tome da sopstvenom snagom ispruži, isturi astralnu supstancu i onda kada nema nikakvog spoljašnjeg otpora. Ako je čovek u stanju da na taj način bez spoljašnjeg otpora, takoreći ispruži napolje astralne pipke, tada nastupa ono što se naziva duhovna delatnost, tada se stvaraju takozvani duhovni organi opažanja. Kada čovek na odredjenom mestu glave isturi astralnu supstancu, koja tada obrazuje tako nešto kao dva pipka, tada izgradjuje ono što se naziva: dvolisni lotosov cvet. To je imaginativno, jedanaesto čulo.

Čovekova sposobnost da ispruži, isturi astralne pipke u vezi je sa obrazovanjem njegovih više duhovnih organa. Kod savršenije sposobnosti da iz sebe isturi astralnu supstancu, obrazuje se u predelu grkljana drugi organ, šesnaestolisni lotosov cvet, inspirativno, dvanaesto čulo. U predelu srca razvija se treći organ, intuitivno, trinaesto čulo, dvanaestolisni cvet. Ta tri čula, imaginativno, inspirativno i intuitivno čulo, pridolaze uz fizička čula još kao astralna čula. Nad njima ima još viših čisto duhovnih čula, koja se ovde mogu samo nagovestiti.

Da li su ta tri astralna čula delatna samo na više razvijenom vidovitom čoveku ili pak ima i kod običnog čoveka nešto što on može shvatiti kao delatnost tih čula? Ima, ali tu postoji razlika. Kod vidovitog čoveka deluju ta čula tako da se kao pipci pružaju prema napolju. Kod običnog čoveka deluju ona prema unutra. Na primer gore na glavi, upravo tamo gde se obrazuje dvolisni lotosov cvet, jesu takvi pipci koji idu prema unutra i ukrštaju se u mozgu. Dakle obična svest upravlja te pipke prema unutra umesto prema napolje. Sve što čovek ima izvan sebe, to vidi; što ima u sebi, to ne vidi. Niko nije vidio svoje srce ili svoj mozak. Isto tako je to u duhovnom. Te organe čovek ne samo što ne vidi, nego mu i ne dolaze do svesti, prema tome ne može ih ni svesno upotrebljavati, no i pored toga oni su u delatnosti. Svest ovde uopšte ne odlučuje o stvarnosti. Delatnost tih čula upravlja se prema unutra, a tu delatnost prema unutra opaža čovek. Time

što se imaginativno čulo izleva prema unutra, postaje ono što se u običnom životu naziva spoljašnji osećaj, spoljašnje opažanje neke stvari. Što napolju imamo kao opažanje, možemo imati samo kroz to što je u nama delatno ono što se pojavljuje u imaginativnom čulu. Preko tog imaginativnog čula u stanju smo da osetimo neku boju. No to nije istog značenja sa gledanjem neke boje, sa slušanjem nekog tona. Kad vidimo neku boju, tada kažemo na primer: ona je crvena. No možemo takodje pri tome imati neki osećaj, oset na osnovu dejstva imaginativnog čula. Tada kažemo, recimo: ta boja je lepa, ili ona je ružna, prijatna ili neprijatna.

I inspirativno čulo izliva svoju delatnost prema unutra. Kroz to postaje komplikovaniji osećaj: osećanje. Ceo život osećanja jeste delatnost inspirativnog organa, koji se izleva prema unutra.

Kada se intuitivno čulo izliva prema unutra, tada postaje mišljenje, obrazovanje misli. A takav je i redosled procesa: prvo čovek ima oset o nekoj stvari, zatim osećanje, a naposletku obrazuje sebi misli o tome.

Tako smo se iz života čula već uspeli u život duše. Idući spolja, iz čulnog sveta ulazili smo u čovekovu dušu u osetu, osećanju i misli. Ako bismo idući napred na tom putu, posmatrali dalje još više čula - (no više ih ne bismo mogli dobro nazvati čulima) - koja odgovaraju drugim lotosovim cvetovima, tada bi nam se u njihovom zajedničkom delovanju otkrio ceo viši duševni život.

Kada na primer osmolisno ili desetolisni lotosov cvet izliva prema unutra svoju duševnu delatnost, onda postaje još finija duševna delatnost koju nazivamo čiste, samo logične misli. To se stvara zahvatanjem raznih delatnosti lotosovih dvetova u unutrašnjost čovekovu. Ako se pak taj rad prema unutra preobrazi u radjenje prema napolju, ako se astralni pipci pružaju prema napolju, posvuda se ukrštajući, i da kao takozvani lotosovi cvetovi izlivaju svoju delatnost prema napolju, tada postaje ona viša delatnost, preko koje se uspinjemo od duše ka duhu, kada se sad u spoljašnjem svetu, nošeno duhovnim bićima pojavljuje ono što se inače javlja kao unutarnji život (mišljenje, osećanje, htenje).

Tako smo shvatili čoveka uspinjanjem od čula kroz dušu do onoga što više nije u čoveku, nego što kao ono duhovno deluje spolja, a što pripada čoveku isto tako kao i priroda napolju, kao i ceo svet. Uspeli smo se do duha. Dosad smo čoveka opisali takoreći kao jedno orudje, da svet opaža, da ga duševno doživljuje i duhovno shvata. Nisam vam opisao ono što je potpuno gotovo, već pto je u čoveku jedna delatnost. Šta sve tu deluje zajedno - čulno i duševno i duhovno - ta sva igra snaga i delatnosti 2 to prvo uobličava čoveka kakvog ga vidimo na zemlji. Kako se to zbiva? Iznosimo samo kratka ukazivanja, no čiju potvrdu možemo nalaziti posvuda. Što vidimo napolju pred nama kada samo sa čulima posmatramo nekog čoveka, to zapravo nikako ne postoji, samo je jedna optička varka. Duhovnonaučno posmatranje vidi ustvari nešto sasvim drugo. Pomislimo jednom na to da mi sebe nikako ne možemo čulno potpuno videti: vidimo samo jedan deo svoje površine, nikada svoja ledja, svoj zadnji deo glave, potiljak.

Ali ipak znamo da imamo ledja i zadnji deo glave. Znamo to preko raznih čula, kao: čula ravnoteže i čula o svojim pokretima. Preko jedne unutarnje svesti znamo, da je nešto na nama što na nama ne možemo spoljašnje videti. Tako ima mnogo toga na čoveku što ne možemo opažati ako nisu razvijeni okarakterisani organi opažanja. Pogledajmo prvo onaj deo čovekovog bića koji on može na sebi opažati čulno, to jest okom, opažamo to u osnovi uzevši dušom osećanja. To se ne može opažati telom osećanja. A deo koji se tu nalazi pred čovekovom dušom osećanja, što on opaža okom, to nije ništa drugo već prividnost (Schein) tela osećanja, spoljašnja iluzija tela osećanja. Dakako moramo taj pojam unekoliko proširiti. Ma gde da čovek spolja prilazi samo doticajem telu, tu je to prividnost, pričina, tela osećanja. Tu se opaža kroz druge delatnosti duše osećanja. Duša osećanja pruža se posvuda onamo gde se nešto spolja opaža. Šta ona tu opaža, nije duša osećanja, nego prividnost tela osećanja. Kada bismo to mogli opažati, videli bismo da se astralno unekoliko potiskuje ovamo i odbija natrag.

./.

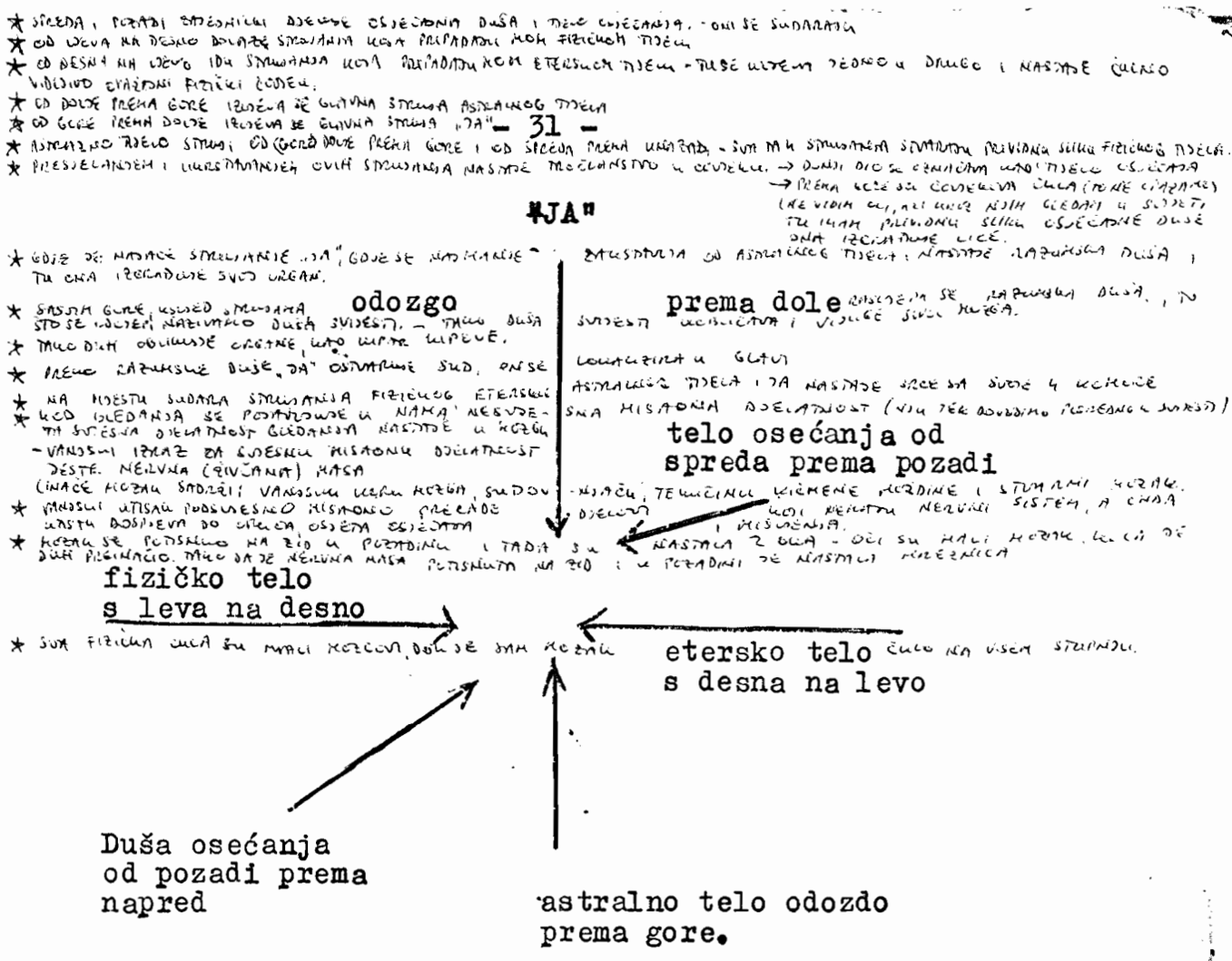

Kako pak postaje ta prividnost tela osećanja? Izmedju pozadi i spreda imamo zajedničko delovanje duše osećanja i tela osećanja. Kada se dve struje sudaraju, dolazi do ~~nekog~~ ustavljanja; no pri tome se nešto pojavljuje. Zamislite, da ne biste videli ni jednu ni drugu struju, već samo ono što se pojavljuje kroz to sudaranje. Što se tada pojavljuje kroz to sudaranje izmedju duše osećanja što deluje prema napolje, i tela osećanja što deluje prema unutra, to je onaj deo spoljašnjeg tela koje na nama može opažati naše oko ili inače neko spoljašnje čulo. Možemo upravo na koži odrediti gde se zbiva sudaranje duše osećanja i tela osećanja. Vidimo tu kako duša uobličava na telu. Možemo reći: u čoveku je zajedničko delovanje strujanja iz pravca od pozadi i iz pravca od spreda i u obrnutom pravcu, tako da se sudaraju duša osećanja i telo osećanja.

Osim strujanja od pozadi prema napred i od spreda prema pozadi ima pak dalje takvih strujanja koja dolaze s desna i s leva. S leva dolazi na čoveka ono strujanje koje pripada njegovom fizičkom telu, s desna ono koje pripada njegovom eter-

skom telu. Oba se ulevaju jedno u drugo, isprepliću se zatim u jednom delu tog toka, i što na tom mestu postaje, jeste čulno opažajni fizički čovek, čulno popažajna spoljašnja strana čovekova. Jedna prava opsena postaje tu u čoveku. S leva dolazi strujanje fizičkog tela, s desna strujanje eterskog tela. One obrazuju to što nam se pojavljuje kao čulno opažajni čovek.

Isto tako imamo u nama strujanja koja teku odozgo prema dole i odozdo prema gore. Odozdo na više izliva se glavna struja astralnog tela, a odozgo naniže izliva se glavna struja "ja". Kada smo ranije okarakterisali telo osećanja tako da se ono spreda omedjuje, onda se to zapravo ima razumeti tako, da ono deluje u jednoj struji odozdo naviše, no ona tada biva zahvaćena strujom koja ide od pozadi prema spreda pa je time na izvestan način omedjena.

No u astralnom telu je ne samo jedno strujanje odozdo prema gore i od pozadi prema spreda, nego i drugo s preda prema unazad, tako da astralno telo protiče u dva strujanja, jedno odozdo prema gore, i jedno od spreda prema unazad. Dakle, u čoveku imamo četiri strujanja što se ulivaju jedno u drugo.

Sva ta strujanja ne mogu se nesmetano ulivati jedno u drugo. Svako se zadržava, zaustavlja, pa u svom zajedničkom delovanju oni obrazuju u sredini prividnu sliku fizičkog tela.

Uzajamnim presecanjem i ukrštanjem strujanja nastaje jedno tročlanstvo u čoveku, tako da se donji deo, koji zapravo možemo opažati na sebi, ima se označiti kao telo osećanja. Dalje gore nalazi se ono što u užem smislu možemo označiti kao čovekova čula. To više ne možemo opažati na sebi, pošto su to sama čula. Ne možete gledati u svoje oči, već samo kroz njih gledati napolje u svet. Tu imamo delatnu dušu osećanja, odnosno njenu prividnu sliku. Lica izgradjuje duša osećanja. No dva strujanja moraju se tačno razlikovati. Ona strujanja u donjem delu sa svih strana, zadržavaju se ozgo. Taj donji deo možemo označiti kao telo osećanja. U donjem delu su poglavito delovanja spolja, a u gornjem delu je poglavito delovanje duše osećanja.

Odozgo struji "ja". Tamo gde je to strujanje najjače - gde se najmanje zaustavlja suprotnim strujanjem - tu duša razuma izgradjuje svoj organ.

Postoji pak ne samo to strujanje, nego i jedno s leva na desno i s desna na levo. Sve se to opet ukršta. Postoji i strujanje koje protiče uzdužnom osovinom tela. To strujanje prouzrokuje da nastaje kao neko cepanje. Sasvim gore na granici odcepljuje se jedan deo od razumske duše. To što se tu odcepi, taj deo sasvim gore na granici, jeste oblikovanje duše svesti. Tu deluje duša svesti. Tu ona uobličava do u unutrašnjost čovekovu. Ona uobličava i vijuge sivog mozga.

Što je u čoveku kao obličje, možete shvatiti iz te duhovne suštine. Tako radi duh na obličju ljudskog tela; on izradjuje plastično sve organe, kao što umetnik izvaja iz kamena neki lik, oblik. Čovek može da shvati sklop mozga tek kada zna kako (u čoveku) deluju i protiču uzajamno ta razna strujanja, što on tada vidi jeste zajedničko delovanje pojedinih članova ljudskog bića.

Moramo sad ići u neke pojedinosti da bismo videli kako te stvari mogu delovati plodno, kada jednom postanu opšte dobro jedne prave nauke. Videli smo; gore postaju organi za dušu svesti, dušu razuma i dušu osećanja. "Ja" deluje odozgo prema dole, glavna masa astralnog tela odozdo prema gore. Kroz to što se oni sudaraju, ostvaruje se izmedju njih uzajamno delovanje. To uzajamno delovanje odigrava se na celoj liniji, koja sačinjava takoreći uzdušnu osovinu tela. A to delovanje različito je na svakom mestu te linije.

Na primer kada "ja" treba da obavi neku svesnu delatnost, to će se moći dogoditi samo tamo gde su razvili svoje duše organe duša osećanja, duša razuma i duša svesti. Preko razumske duše ostvaruje se na primer sud. Takav sud mora biti lokalizovan u glavi, pošto tu imaju svoj izraz odgovarajuće snage čovekove. Uzmimo sad da bi u čoveku trebalo da se ostvari jedan organ, u kome se neće rasudjivati, na kome nema učešća duša razuma, koji je nezavisan od rada duše osećaja, duše razuma i duše svesti, na kome imaju učešća samo fizičko telo, etersko telo, astralno telo i "ja", kod koga na utisak koji prime od astralnog tela, odmah dolazi bez suda suprotno delovanje "ja". Uzmimo da bi ta četiri člana ljudskog bića, astralno telo i "ja", etersko telo i fizičko telo trebalo da deluju zajedno bez svake finije delatnosti, kao što je rasuđivanje itd. Kako bi tada morao da izgleda organ u kome

deluju zajedno ta četiri strujanja? On bi morao biti takav da on ne sudi, već da kod njega na utisak koji prima od astralnog tela odmah bez suda - usledi protudelovanje "ja". To bi značilo: "ja" i astralno telo deluju zajedno. Od astralnog tela dodje utisak na "ja"; od "ja" natrag delovanje na astralno telo. Da bi to bio fizički organ, onda on mora biti izgradjen kroz etersko telo.

Tu bi dolazilo s leva strujanje fizičkog, s desna strujanje eterskog tela; ona bi se u sredini naslagala, naređala i izazvala jedno zadebljenje:

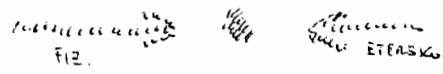

Zatim bi se naslagala i strujanja "ja" ozgo, i astralnog tela odozdo, i izazvala jedno zadebljanje:

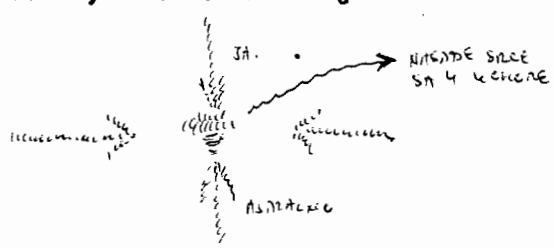

Ako bismo hteli da sebi šematski predstavimo takvo uobličenje, gde se u jednom organu naslažu, naređaju, strujanja fizičkog i eterskog tela, i od strane "ja" i astralnog tela, onda se stvara jedno uobličenje koje nije ništa drugo već šema ljudskog srca sa svoje četiri komore:

Tako je postalo ljudsko srce. Kada imamo u vidu sve što može ljudsko srce: zajedničko delovanje fizičkog, eterskog, astralnog tela i "ja", onda moramo reći: tako je duh morao izgraditi ljudsko srce.

Jedan drugi primer. Videli smo da kod delatnosti gledanja u osnovi uzevši postoji podsvesna misaona delatnost. Svesna misaona delatnost ostvaruje se samo u mozgu. Kako mora biti

izgradjen mozak da bi se ostvarila svesna misaona delatnost? U mozgu imamo spoljašnju koru mozga, zatim sudovnjača, onda tečnost kičmene moždine, kao i stvarni mozak. To je pak ispunjeno sa nervnom masom. Kada se preko čula čulni utisci saopštavaju toj nervnoj masi, tada se stvara svesno misaono preradjivanje. Spoljašnji izraz za svesnu misaonu delatnost jeste nervna masa.

Da bi se pak stvorio neki organ u kome se ne zbiva svesno, negö podsvesno preradjivanje nekog spoljašnjeg utiska, onda bi takav organ morao biti stvoren <u>slično</u> mozgu.

A cela moždana masa mora se potisnuti da bi bilo mesta za podsvesnu misaonu delatnost čovekovu koju ne bi ometao nervni sistem. Ako se nervni sistem ne bi potisnuo, onda bi se tu mislilo; no ako se on potisne, onda se tu ne može misliti. Tako spoljašnji utisak najpre podsvesno misaono prerade oni delovi koji nisu prožeti nervnim sistemom; a tek kasnije dospeva utisak do orudja osećaja, osećanja i svesnog mišljenja.

Šta se dogodilo tada time što se mozak potisnuo takoreći do na zid u pozadini? <u>Od mozga je postalo oko</u>. Oko je jedan mali mozak koji je naš duh preinačio tako da je nervna masa potisnuta na zid u pozadini oka i postala mrežnica (mrežnjača). Na taj način uobličavaju neimari prirode. <u>Jedan</u> plan izgradnje postoji u osnovi u svim ljudskim čulima, koji se u pojedinom čulu menja samo prema potrebi. Sva čula su osnovi uzevši mali mozgovi, koji su na razne načine izgradjeni, a mozak je čulo na višem stepenu.

Hteli bismo da posmatramo još jednu dalju pojedinost, ali prethodno bismo zbog boljeg razumevanja izneli jednu napomenu da bismo opet ovde objasnili stajalište antroposofije.

Kazali smo da ~~antroposofija~~ antropologija ima svoje stajalište dole usred pojedinosti čulnog života, da teosofija stoji na vrhuncu, a antroposofija u sredini izmedju njih. Svako se sa svojim čulima može osvedočiti u opštem o postojanju čulnog sveta, i sa svojim razumom upoznati zakone koji tamo vladaju. Zato ljudi takodje bez daljega veruju u ono što je slično iskustvima o čulnom svetu koja možemo proveriti. Moglo bi se lako pokazati da <u>formalno</u>, ne postoji razlika izmedju verovanja u i tvrdjenja duhovnog ispitivača o postojanju duhovnih svetova i verovanja u činjenicu da je posto-

jao Fridrih Veliki. Između verovanja da postoje Duhovi volje, i verovanja da je živio Fridrih Veliki, formalno nema razlike. Kada vam neko na osnovu spoljašnjih podataka opiše život Fridriha Velikog, vi mu verujete da je postojao čovek sa takvim osobinama. Čovek poklanja verovanje kad mu se pripoveda nešto što je slično onome što on ima u svojoj okolini. Duhovni ispitivač nije u položaju da govori o stvarima koje su slične onima u našoj okolini. No ipak je tačno da i pored toga nema razlike u stavu koji se najpre zauzima spram takvih saopštenja. Opisali smo stajalište onoga koji zauzima gledište antropologije i onoga ko zauzima gledište teosofije. No mi hoćemo da stanemo na stajalište izmedju jedne i druge. Potpuno je opravdano da se na osnovu osećanja za istinu ima poverenje i verovanje, za ono što iznosi teosofija.

Dakle izmedju oba navedena gledišta može čovek na razuman način razlikovati: ovde postoji jedno čulno opažanje; verujem, pošto ga mogu videti. Ovde postoji jedno duhovno opažanje; verujem to, pošto mi to kaže duhovni ispitivač. No uz to postoji još jedna mogućnost. Ovde se nalazi čekić; uzima ga moja ruka, podiže ga i dovodi iz horizontalnog položaja u vertikalni položaj. Tada ćemo reći, da ga je pokretala neka volja i uspravila. Nikome to neće izgledati čudnovato, jer tu vidimo da je iza toga stajala volja utelovljena u čoveka koja uspravlja čekić. Ali predpostavimo da se čekić sam uspravi, a da ga ne dotiče neka vidljivo utelovljena volja, - tada bismo kazali: bilo bi glupo, zamisliti da bi neki takav čekić bio kao i neki drugi čekić. Tada bismo kazali sebi: u tom čekiću nalazi se nešto nevidljivo. - Kako ga tada moramo smatrati utelovljenjem neke volje ili nečeg drugog duhovnog? Vidim li da nešto u svetu čini nešto, što ono prema poznavanju zakona spoljašnjih formi ne bi moglo činiti, moramo zaključiti: u ovom slučaju doduše ne vidim duh u čekiću, no smem verovati u taj duh. Bio bi čak velika budala ako ne bih verovao u duhovnu delatnost.

Idemo možda s nekim vidovitim i naidjemo na neko čovekovo telo koje leži nepokretno. S našim običnim čulima možda ne bismo mogli razlikovati da li je to živo biće ili možda veštački sačinjeno. No vidoviti bi mogao to videti. On vidi etersko i astralno telo i kaže: to je živ čovek.

Samo verovati to mada ne možemo videti etersko i astralno telo. No sad se čovek ustane i mi upoznajemo da duhovni ispitivač ima pravo. To je treća mogućnost.

Hteo bih sad da vam pokažem jedan primer gde možete to posmatrati u životu i naći da se potvrdjuje, možemo reći u neposrednoj blizini.

Malopre smo posmatrali razna strujanja u ljudskom organizmu i našli:

S leva na desno idu struje fizičkog tela.
S desna na levo idu struje eterskog tela.
Od sprema prema unatrag idu struje tela osećanja.
Od pozadi prema napred idu struje duše osećanja.
Odozgo prema dole idu struje "ja".
Odozdo prema gore idu struje astralnog tela.

Dakle "ja" deluje odozgo prema dole. Kako bi se tu morao nalaziti spoljašnji organ za "ja"? Spoljašnji organ za "ja" jeste krv u cirkulaciji. "Ja" ne bi moglo delovati odozgo prema dole ako ono ne bi imalo jedan organ koji u ljudskom telu teče odozgo prema dole. Tamo gde glavni pravac krvi ne ide odozgo prema dole, iza toga nije stajala jedna volja, da nego horizontalno, tamo ne može biti "ja" kao u čoveku. Glavni pravac krvi morao se kod čoveka uspraviti u vertikalu, da bi "ja" moglo zahvatiti krv. Tamo gde glavni pravac krvi ne teče odozgo prema dole, nego u horizontalnoj liniji, tu ne može ni "ja" zahvatiti. Skupinsko "ja" životinja ne nalazi nikakav organ, zato što tu glavna linija krvi teče horizontalno. Time što se ta linija kod čoveka uspravila u vertikalu, postalo je iz grupnog "ja" individualno "ja".

Tako na Zemlji imamo životinje kod kojih grupno "ja" nije moglo dohvatiti krv kao organ, pošto krv teče horizontalno; i imamo čoveka, u koga može da udje "ja" pošto se čovek uspravio. Ta razlika pokazuje nam kako je neumesno na osnovu samo spoljašnjih razloga konstruisati srodnost izmedju životinje i čoveka. Ono uspravljanje iz horizontale u vertikalu jeste jedan istorijski dogadjaj. No on se nije mogao dogoditi, kao ni uspravljanje čekića, da nije sudelovala duhovnost. Samo kada kroz krv struji, teče jedna volja, nešto duhovno, može horizontalna linija preći u vertikali,

može doći do uspravnog stava i skupinska duša uzdići se do individualne duše. I bilo bi nelogično, u jednom slučaju - kod čekića - priznavati duhovno, a poricati ga u drugom slučaju - kod čoveka.

To je ona treća mogućnost - kako možemo potvrdjivati sve teosofske istine - u neku ruku srednji put osvedočenja. U koliko se dalje ulazi u stvari, utoliko se više pokazuje, da je taj srednji način osvedočenja moguć za sve, onaj srednji način koji se sastoji u tome da se obično iskustvo, saznanje oplodi duhovnom naukom. Spoljašnje ispitivanje biće oživljeno duhovnom naukom. Kada postoje rezultati pravog duhovnog ispitivanja, pa kada s tim uporedjujemo spoljašnje pojave, tada ćemo morati upoznati, da su sva spoljašnja zbivanja stvarno razumljiva samo onda ako nepristrasno uzimamo u obzir duhovnonaučna saznanja. To stanovište, tako nepristrasno gledati swet, jeste stanovište antroposofije. Ona se oplodjava ozgo - teosofijom - kao i ozdo - antropologijom - ona gleda činjenice duhovnog sveta i stvari fizičkog sveta, i objašnjava ove na osnovu onih. Kao što je ukazano na preobražaj mozga u oko ili na izgradnju srca, tako bi se moglo objasniti izgradjivanje svakog organa iz duhovnoga.

Time što antroposofija pokazuje kako su uzajamno protkane one duhovne činjenice i ove zemaljske stvari, kako duhovne istine nalaze svoju potvrdu u spoljašnjim pojavama, vodi ona do saznanja da je besmisleno ne priznavati takve više istine koje je u stanju da saopštava duhovna nauka.

---- o ----

20. 2. 1988.
3. 3. 1988.

R. STEINER: ANTROPOSOFIJA, PSIHOSOFIJA I PNEUMATOSOFIJA

IV

NADČULNA STRUJANJA U LJUDSKOM I ŽIVOTINJSKOM ORGANIZMU, SKUPINSKA DUŠA I DELATNOST "JA"

27.X 1909.

Dosad smo govorili o raznim strujanjima snaga koje uobličavaju ljudski organizam i daju mu njegov oblik tako da nam može izgledati objašnjiv. Čulnu sliku našeg tela sveli smo na ona nadčulna strujanja kako ona protiču u raznim pravcima (odozgo prema dole, s desna na levo, od spreda prema pozadi itd.). Mogao bih sad neko prigovoriti: dok je govoreno o onim strujanjima, nije nam objašnjena značajna pojava u ljudskom organizmu, što ima organa koji su simetrično položeni, i opet drugih koji su poredjani nesimetrično (srce, jetra, želudac, itd.). Taj opis mogli bismo za nuždu i shvatiti da je ceo organizam napravljen nesimetrično - ali ne njegove simetrične organe.

No duhovna nauka nas uči da je fizičko telo vrlo staro biće - potiče sa starog Saturna. Prva osnova fizičkog tela na Saturnu bila je nesimetrična, uslovljena strujanjem koje danas odgovara onom koje deluje s leva na desno. Isto tako i prva osnova eterskog tela bila je nesimetrična, njegovo strujanje išlo je s desna na levo. Razvitak onih prvih osnova ide pak dalje: fizičko telo bilo je dalje oblikovano na starom Suncu, na starom Mesecu itd. Da se to nije dogodilo, onda bi fizičko telo bilo ostalo jednostrano, nesimetrično biće. Nastavilo se oblikovanje fizičkog tela i ostalih članova na starom Mesecu i na Zemlji. Pri tome je nastupilo nešto što je izmenilo celo ranije stvaranje: takoreći jedan preokret, promenu smerova. Da se fizičko telo ne bi oblikovalo u jednostranu, nego u simetričnu tvorevinu moralo se nasuprot saturnovskom strujanju koje ide s leva na desno, delovati strujanjem koje ide s desna na levo. To je postignuto odvajanjem Sunca od starog Meseca. Sunčeve snage koje su dotada iznutra radile na fizičkom telu, sad su delovale spolja, dakle iz suprotnog smera. Što je od fizičkog tela bilo postalo do starog Meseca, na to je sada spolja uticalo izdvojeno Sunce. Slično je bilo i sa eterskim telom. Moglo bi se upitati,

kako to da ta druga strana fizičkog tela koja je rezultat Sunčevih snaga koje su delovale spolja, nije mnogo manja, nerazvijenija u poredjenju sa prvom, starijom osnovom? To je zato što su ona bića, što su se sa Suncem odvojila, tada, kako više razvijena bića, mogla razvijati jača delovanja sa Sunca, svoje nove pozornice. I tako su to jača, mada kasnija strujanja - s desna na levo - održala protutežu onim slabijim strujanjima (s leva na desno) i od fizičkog tela postala je simetrična tvorevina.

Posmatrajmo sad nešto pobliže još neke važne pojedinosti u delovanju onih strujanja snaga. Podsetimo se da telo osećanja šalje svoje snage u ljudski organizam od spreda prema unazad, a da strujanja duše osećanja idu od unazad prema napred.

Pogledajmo kako će te snage graditi na ljudskom organizmu pod pretpostavkom da već postoji fizičko i etersko telo i osnovni skelet?

Telo osećanja → gradi čulne organe (oči, uši, nos)
Osećajna duša → gradi mozak

Sada mogu strujanja tela osećanja s preda prema unazad da se uvrću u ljudski organizam, i da u tom organizmu obrazuju razne čulne organe: oči, uši, organ mirisa, itd. Duša osećanja delatna je u organizmu od pozadi prema napred obrazujući mozak svojim oblikotvornim snagama.

S tim je u vezi još jedna činjenica. Rad tela osećanja ide prema unutra, rad duše osećanja iznutra prema napolje - ili bar ima tendencu da ide prema napolju. Ustvari ona se zaustavlja ranije, ne dolazi napolje, ostaje unutra u fizičkom telu mozga. Ona dolazi napolje samo na mestima gde je telo osećanja ranije uvrtilo čulne organe u fizičko gelo. Dakle imamo činjenicu da se jedan deo našeg unutarnjeg života kao duša osećanja izliva prema napolje.

Duša razuma zaustavlja se, zadržava se, potpuno u unutarnjosti, - njoj ne dolaze ususret nikakva strujanja sa druge strane. Zato ljudsko mišljenje protiče potpuno u unutarnjosti. Stvari ne misle za čoveka, one mu ne pokazuju misli spolja. Čovek štaviše mora misli nositi ususret stvarima. One ne donose njemu misli. To je velika tajna o odnosu čovekove misli prema spoljašnjem svetu. Svojim čulima može čovek opažati spoljašnje stvari, a ta čula ne mogu biti u zabludi - pod predpostavkom da su zdrava. Naprotiv, razum, a on ne može doticati stvari, jeste prvi unutarnji član ljudskog bića koji se može varati, biti u zabludi, jer se njegova delatnost zaustavlja, ograničava, potpuno unutar mozga, i ne dolazi napolje. A iz toga sleduje da je čoveku nemoguće da ima tačne misli o spoljašnjem svetu, ako u sebi nema sposobnosti za to da u sebi stvara tačne misli. Tačne osete čula može spoljašnji svet dati čoveku, ali ne i tačne misli. Misao je potčinjena zabludi. Snagu za tačnu misao mora čovek imati u sebi.

Onom ko razmišlja, već ta činjenica ukazuje na jedan raniji drevni život čovekov. Trebalo bi da on može da stvara tačne misli o mudrosti stvari, ali njegove misli ne mogu napolje, ne dolaze u doticaj sa stvarima. Pa ipak mora ona mudrost biti i u njemu - ona mora da struji kroz njega isto tako kao što napolju struji kroz stvari. Dakle oba strujanja spadaju zajedno, i ako su sada odvojena.

Oba strujanja mora takodje da su jednom bila zajedno. To je bilo, dok ljudsko "ja" još nije zaustavljalo strujanja u unutrašnjosti, nego je još neposredno primao mudrost sveta. Bilo je jedno doba kada nisu zaustavljana strujanja razumske duše, kada se nisu zaustavljala u unutarnjosti, nego su tekla napolje. To je bilo doba kada je čovek neposredno gledao mudrost napolju. Ono što je sada kao mišljenje premeštano u mozak, bilo je nekada u vezi sa spoljašnjim svetom kao i opažanje čulima, tako da je čovek mogao gledati svoje misli. To je bila jedna vidovitost, razume se još to nije bila svesna vidovitost koju bi prosvetljavalo "ja". Čovek je morao proći ranijim stanjima u kojima je imao šanjarsku vidovitost.

Opet je to ljudsko fizičko ustrojstvo (organizacija) koje nam pokazuje da je čovek u davnim vremenima živio sa jednom drukčijom organizacijom.

Iz toga sleduje nešto vrlo važno za praktični život. Za sve prilike čulnog sveta je čulno opažanje nešto što može da odgovara istini (ne uzimajući u obzir obmane čula). Jer tu čovek stoji u neposrednom doticaju sa spoljašnjim svetom. O stvarima koje su u njemu, može čovek samo misaono nešto znati.

Ono pak razdvajanje koje postoji izmedju razumske duše i stvari napolju, i koje uslovljava to da sa našim mišljenjem možemo biti u zabludi o stvarima, to razdvajanje ne važi kada se radi o "ja". Kada "ja" struji prema unutra, onda je ono unutra u čoveku, pa je prirodno da čovek ima nešto da odlučuje o "ja". To je susret razumske duše sa "ja", a taj susret stvara čisto mišljenje, mišljenje koje je, uprávljeno prema unutra. To mišljenje koje dohvata samo sebe, ne može biti izloženo zabludi na isti način kao ono mišljenje koje se bavi sa stvarima napolju i, baveći se napolju hoće da crpi sud iz stvari. Stvari mogu dati samo čulno opažanje. Čovek mora stvarima pružiti pojmove kao ogledalne slike. Tu se mišljenje ne može varati samo utoliko ukoliko ima u sebi nastrojenosti, dar, za istinu. Čovek mora na osnovu jedne tačne nastrojenosti za istinu nalaziti u sebi pojmove stvari, misli stvari.

Čovek ima o stvarima spoljašnjeg sveta prvo samo sud koji se ukazuje njegovim čulima. Šta se skriva pred čulima o tome ne mogu ništa da reše samo čula, o tome ne može da dođe nikakav sud od fizičkog plana.

Ako to ipak čini razumska duša, i ako pri tome nije vodjena unutarnjom nastrojenosti za istinu, nužno mora dospevati u sve moguće zablude.

Da bismo te okolnosti objasnili na jednom primeru, pogledali bismo malo učenja o poreklu čoveka. Razlikujemo dve vrste učenja o čovekovim precima. Jedno poznajete iz teosofskog ispitivanja koje uči kakvim je oblicima čovek prošao u ranijim vremenima, tokom lemurskog doba itd. To pokazuje duhovna nauka. Videli smo kako se divno pokazuje shvatljivim to što vide čula kada upoznajemo to učenje. A time ćemo sve više nalaziti, otkrivati.

Kao nešto suprotno tome uzmimo sad čulno ispitivanje, čulnu nauku o poreklu, čiji je stožer takozvani biogenetski osnovni zakon, prema kome čovek u svojim stanjima začetka prolazi svim oblicima koji podsećaju na životinjska stanja - ponavljajući u neku ruku razne oblike celog životinjskog carstva. U vremenu kada je ta nauka o poreklu bila nakaradna na osnovu toga se zaključilo da je čovek stvarno prošao tim oblicima, koji se pokazuju u razvoju čovekovog začetka. To po sebi nije pogrešno - jer u drevno doba čovek je stvarno prošao takvim oblicima. Ali sreća je (tako bi se moglo reći pred materijalističkom naukom o poreklu) što je ta činjenica, staranjem bogova bila skrivena tako dugo i otkrivena u vreme kada shvatanja o tome može da koriguje duhovna nauka. Kroz šta je čovek prošao, dok se na fizičkom planu pojavio vidljiv za spoljašnje opažanje, to se nije imalo da posmatra, to su bogovi uklonili od posmatranja, inače bi ljudi o tome stvarali još gore predstave nego što to već sada čine. Činjenice postoje, ali su sudovi o njima često pogrešni. A pri sudjenju dolazi u delatnost snaga razumske duše koja ne može da pridje onom što nije čulno vidljivo. One činjenice pokazuju nam što više upravo suprotno od onoga što se hoće da se zaključi na osnovu njih. A tu imamo izrazit primer kako snaga sudjenja može da dodje u zabludu kada prilazi spoljašnjim stvarima oslanjajući se samo na razum.

Jer šta pokazuje činjenica što čovek na jednom izvesnom stepenu izgleda sličan ribi? Ona nam pokazuje upravo da čovek nikada nije bio riba, da mu uistinu nije potrebno ono što je priroda ribe, da on to mora odbaciti pre nego što počne njegovo postojanje kao čoveka, pošto to ne pripada njemu; kao što je on nekada morao odbaciti sve životinjske oblike pošto mu nisu pripadali. On ne bi mogao postati čovek da se ikada pojavio na Zemlji u ma kome životinjskom obliku. On je morao odbaciti te oblike, da bi mogao postati onakav kakav je. Ta činjenica, što čovek u začetku izgleda sličan ribi, pokazuje upravo da čovek u toku svoje linije porekla nikada nije bio sličan nekoj ribi, ili nekoj drugoj životinji. On je sve te oblike odbacio pošto ih nije mogao potrebovati i zato nije ni smeo da im bude sličan. Te oblike morao je on odvojiti, odbaciti - to su slike

kojima on nikada nije bio sličan. Svi ti oblici u životu začetka pokazuju obličje koje čovek nije imao. Tako se baš kroz embriologiju može upoznati kako čovek u drevno doba nije nikada izgledao. On ne može da potiče iz nečega što je iz sebe izbacio. Kada se iz toga zaključuje da je čovek prošao tim oblicima onda je to isto kao kada bi se htelo verovati da otac potiče od sina. Otac ne potiče od sina, niti sin od samog sebe, nego sin potiče od oca.

To je jedan od primera, gde se razum pokazao vrlo nepodoban da istinski promisli o činjenicama stvarnosti.

Upravo obrnute činjenice tvrde se o nizu razvitka. Izvesno te slike drevnog doba su vanredno važne, jer na njima upoznajemo kako nikada nismo izgledali. A to možemo još bolje upoznati na nečem drugom, i to na onim carstvima koje vidimo u čulnom svetu. Svi ti oblici, ribe itd., postoje i napolju i mogu se tačno posmatrati običnim ljudskim pogledom. Dotle dok su se ljudi ograničavali na to da stvari spoljašnjeg sveta posmatraju svojim čulima, i dotle dok se njihov razum nije bavio nečim što im se uskraćuje i zatvara, tako dugo nisu došli ni do pogrešnog suda, nego su pravilno vodjeni svojim prirodnim smislom za istinu. Oni su na primer gledali majmune i sigurno su osećali ono karakteristično koje oseća svaki čovek zdravog osećanja. Oni su majmune posmatrali sa izvesnim osećanjem stida. U tome se izražavao sud osećanja da je majmun zapravo biće zaostalo iza čoveka. To osećanje je istinitije od kasnijeg suda lutajućeg razuma; jer u tom osećanju nalazi se shvatanje da je majmun jedno biće koje je otpalo iz toka razvoja čoveka, koje se moralo odvojiti od čoveka, da bi se čoveku omogućilo da se uspne na svoju visinu. U trenutku kad je lutajući razum prišao toj činjenici, on ju je izokrenuo nije zaključio da se majmun izbacio, izdvojio, iz toka čovekovog razvoja, nego je zaključio da čovek potiče od majmuna.

Tu se pokazala zabluda. Tako bi trebalo da pri sudjenju o spoljašnjim stvarima koje su dostupne našim čulima, uvek mislimo na to da su one izgradjene iznutra, iz duhovnih struja. Uzmimo, da posmatramo delove čovekove prirode, koji se mogu spoljašnje opažati. Ili, posmatrate čulnim opažanjem na

primer lica nekog drugog čoveka. Kada posmatramo lice nekog čoveka, onda ne smemo misliti da je to lice spolja izgradjeno. Upravo, moramo pri tome znati da moramo razlikovati dva strujanja što se ulevaju jedno u drugo: strujanje tela osećanja od spreda prema unazad i strujanje duše osećanja od pozadi prema napred. Ukoliko čulno opažamo lice čovekovo, tačno je čulna slika. Tada se nećemo varati. To nam daje čulno posmatranje. Ali sad pridolazi, prvo na podsvesnom stepenu, ljudski razum, a on se odmah vara. On smatra ljudsko lice kao nešto što je samo spolja gradjeno; no uistinu je ljudsko lice izgradila iznutra duša osećanja. To nije spoljašnje telo, to je spoljašnja slika duše osećanja.

Kada upraviš pažnju na to da ljudsko lice ne može biti spoljašnje telo, tada vidiš ono tačno: sliku duše. Vrlo je pogrešno tumačenje ako čovek svojom snagom sudjenja ne upoznaje da je čovekovo lice spoljašnja slika duše osećanja koja deluje prema napolju. Pogrešno je sve što se na ljudskom licu objašnjava na osnovu samo fizičkih snaga. Ljudsko lice mora se objašnjavati iz same duše, vidljivo iz nevidljivog. U koliko dublje ulazimo u teosofiju utoliko ćemo više upoznavati da je ona jedna visoka škola mišljenja, da u njoj nema mesta onom haotičnom mišljenju koje danas vlada u svim krugovima (a naročito naučnim krugovima) da je ona zato u stanju da na pravilan način protumači stvari sveta.

To je sposobnost tačnog tumačenja pojave sveta, dobro će pak doći dalje, kada u toku ovih razmatranja dođemo do pojava koje će nas iz područja individualne antroposofije izvesti na područje antroposofije celog čovečanstva.

Pogledajmo još jednom čulo glasa i na čulo predstavljanja, i upitajmo u vezi sa čovekovim razvojem na Zemlji: da li je prvo postalo čulo glasa ili je prvo postalo čulo predstava? Da li je čovek prvo naučio da razumeva reči, ili je prvo naučio da opaža i shvata predstave koje su mu dolazile? Na to pitanje možemo odgovoriti kad posmatramo dete: kako ono prvo uči govoriti, a tek zatim opaža misli. Govor je pretpostavka za opažanje misli. Zašto? Zato što je čulo glasa pretpostavka za čulo predstavljanja. Dete uči govoriti, jer to može čuti, osluškiva-

ti nešto što opaža čulo glasa. Govorenje je tada čisto podražavanje; dete podražava mnogo pre nego što ima neki pojam o onome šta je predstava. Prvo se razvija čulo glasa a tek na njemu čulo predstavljanja. Čulo glasa daje mogućnost ne samo da se opažaju tonovi, nego da se i opaža ono što nazivamo glasovima.

Zapitajmo sada: kako se dogodilo to što je čovek u toku svoga razvitka jednom postao sposoban da razumeva, opaža, glasove i kao posledicu toga da stekne govor? Kako je čovek došao do govora? Kada je trebalo da čovek nauči govoriti, a ne samo slušati, tada je bilo potrebno da ne samo spolja ulazi nešto u njega, da nešto opaža, nego i da jedno odredjeno strujanje ide u njemu istim putem kojim idu strujanja duše osećanja, kada idu od pozadi prema napred. Moralo je postojati nešto što deluje u istom smeru. Kroz to je postao govor. Ta sposobnost za govorenje morala se javiti ranije od čula predstavljanja, pre nego što je čovek bio u stanju da u samim rečima oseti predstavu. Ljudi su morali prvo učiti izbacivati glasove i moći živeti u osetu tih glasova, pre nego što su s tim glasovima vezivali predstave. To je pre svega jedno osećanje koje je prožimalo izbačene glasove.

Taj razvitak morao se zbivati u jedno doba kada je već bio došao u uspravan položaj sistem krvotoka. Jer životinje ne mogu govoriti. "Ja" je moralo već delovati odozgo prema dole. Sistem krvotoka morao je već biti u uspravnom položaju. No čovek još nije imao nikakvo predstavljanje, pošto još nije imao nikakvo čulo predstavljanja. Iz toga sledi da čovek nije mogao primiti govor preko svoga "ja"; nego je govor primio preko jednog drugog "ja", koje možemo uporediti sa životinjskim skupinskim "ja". U tom smislu govor je dar bogova! Govor je uliven u "ja" još dok to "ja" nije bilo u stanju da izgradi govor. "JA" čovekovo još nije imalo u sebi one organe koji bi mogli dati impuls da izgradi govor; ali skupinsko "ja" delovalo je odozgo u fizičko, etersko i astralno telo - a time što je suprotno strujanje odozgo susrelo ono strujanje odozgo, stvorena je na tački sretanja neka vrsta vrtložastog uobličenja. Povučemo li pravu liniju kroz sredinu grkljana, onda imamo pravac strujanja koji su koristili duhovi koji su darovali govor; sam grkljan predstavlja fizičku materiju, uobličenje što je nastalo pri sudaranju ona oba strujanja.

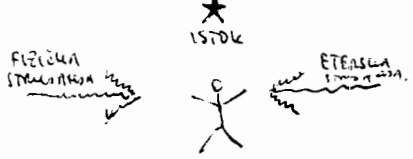

Kroz to je postao naročiti oblik ljudskog grkljana.

Pod uticajem jedne skupinske duše je čovek obrazovao govor. No kako deluje skupinska duša na Zemlji? Kod životinje ide strujanje skupinske duše kroz njemu horizontalno položenu kičmu. Ta strujanja snaga skupinske duše su u neprekidnom pokretu. Strujanja snaga odozgo prema dole, kruže neprekidno oko Zemlje kao što su kružila oko starog Meseca. Ona ne ostaju na istom mestu, nego kruže okolo kao vertikale oko Zemlje. Kada je čovek pod uticajem jedne skupinske duše trebalo da uči govor, to se nije moglo vršiti tako da bi on mogao ostati na istom mestu, nego je morao putovati. Morao se kretati ususret skupinskoj duši. On nikada ne bi naučio govoriti da je ostao na istom mestu. Dakle u kome je pravcu morao čovek putovati ako je hteo da nauči govoriti? Znamo da eterska strujanja teku s desna prema levo, fizička strujanja s leva prema desno, i to ne samo u čoveku nego i na Zemlji. Gde su pak skupinske duše, koje su čoveka obdarile sa govorom? Pogledajmo na Zemlju u njenom izgradjivanju. Čovek je naučio govor u jednom dobu kada je on već bio gotov u svome spoljašnjem izgradjivanju. Zato su bila potrebna vrlo jaka strujanja; pošto se morao preobličiti grkljan iz svoga mekanog dotadanjeg oblika. To se moralo dogoditi pod sasvim drukčijim prilikama. Postavimo se na Zemlju sa licem prema istoku; ✶✶✶ s leva prema desno idu tada strujanja u čoveku koja su u vezi sa izgradjivanjem fizičkog tela. To strujanje postoji i napolju, postojalo je i pri obrazovanju Zemlje. To su jaka strujanja od severa prema jugu koja stvaraju čvrstu fizičku materiju. Sa druge strane - sa juga - dolaze eterska strujanja koja ne čine Zemlju gušćom. Otuda potiče još na Zemlji jednostranost i nesimetrija. Na severnoj polovini vidimo velike kontinente, na južnoj polovini više široka morska prostranstva. Izgradjivanje Zemlje bilo je nesimetrično.

S juga deluje strujanje koje je u bitnom jednako strujanju što u čoveka ide s desna prema levo. No strujanje od spreda prema unazad ide iz tela osećanja unutra u dušu osećanja. Drugo strujanje od pozadi prema napred ide napolje. Kada to imamo u vidu onda upoznajemo da se za učenje govora moralo stvoriti strujanje koje ide iznutra prema napolje. To strujanje moralo je ići ususret strujanju skupinske duše, tako da se ta dva stru-

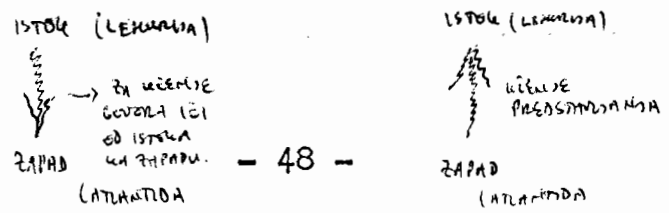

janja mogu sudariti u čovekovom organizmu. Čovek je morao ići ususret nekom takvom strujanju koje je moglo delovati u njegovo astralno telo. Dakle nije se smelo ići pravcem prema severu niti pravcem prema jugu, već pravcem koji ide od istoka prema zapadu kada je čovek učio govor. Od istoka prema zapadu. On je tada živio u staroj Lemuriji gde se danas nalazi more izmedju Azije i Afrike; zatim se iselio, da bi učio govor, prema zapadu u staru Atlantidu, ususret skupinskoj duši koja je imala da stvori govor. Tada je morao obrazovati organizam koji je bio podoban za govor. Tako je govor učio u staroj Atlantidi.

A zatim je na osnovu govora trebalo da razvije čulo predstavljanja. Kako se to moglo postići? U tom cilju nije mogao dalje ići u istom pravcu. Tada je morao ići tako da isto strujanje krene u suprotnom pravcu. Vratimo se malo na ono što smo ranije (u III predavanju) kazali o postanku glasa i predstave. Glas postaje time što podsvesno iz melodije stvaramo harmoniju. Ne uzimamo u obzir sistem osnovnih tonova i uhvatimo samo harmoniju viših tonova. Predstava nestaje time što potisnemo nazad i tu harmoniju viših tonova. Dakle hoćemo li da razvijemo čulo predstavljanja, tada moramo takoreći na drugoj strani poništiti ono što smo na jednoj strani obrazovali; moramo se okrenuti, krenuti suprotnim pravcem. Moramo iz govora nešto ispustiti, potisnuti natrag, i to više tonove, kada hoćemo da obrazujemo predstavu. Covek se morao okrenuti u staroj Atlantidi i otići prema istoku. Atlandjani, seleći se sa zapada prema istoku, mogli su na plodan način razvijati čulo predstavljanja. Da su krenuli suprotnim pravcem, to jest da su otišli dalje prema zapadu, tada ne bi mogli da razviju čulo predstavljanja. To je bila tragična sudbina predstavnika Amerike, što su se bili iselili u suprotnom pravcu, u pogrešnom pravcu. Oni se nisu mogli održati, nego su morali uzmaknuti, odstupiti, pred onima koji su pravilno putovali i tek se kasnije vratili k njima.

Tako seobe ljudi možemo razumeti kada poznajemo tajnu onih strujanja koja oblikuju čoveka i Zemlju. Tako nas antroposofija uvodi u onaj život preko koga nam postaje jasan i razumljiv spoljašnji svet.

A razvitak ide dalje: ljudi su imali da dodju ne samo do predstava, nego i do pojmova. Moralo se uspeti iz samog čula predstavljanja u stvarni duševni život. Iza čula predstavljanja moralo se obrazovati čulo za pojmove. Opet se morao izmeniti pravac. Da bi došli do života predstavljanja, odnosni deo čovečanstva išao je pravcem prema Istoku, dok su se čisti pojmovi mogli postići tek suprotnim kretanjem prema Zapadu. A antroposofija je prikazivala kretanje naroda tokom četiri poatlantska razdoblja, a tu možete videti divno tkivo svega onoga šta tu radi kao snage duha na izgradjivanju čoveka i što tada dolazi do izraza i kod celog obrazovanja Zemlje.

Da li smo time na kraju? Ne! Duhovna nauka uči nas da iznad spôsobnosti predstavljanja i stvaranja pojmova postoje još i druge snage: imaginativno, inspirativno i intuitivno čulo. Ova se - kao što smo videli - izlevaju, upravljaju obično prema unutra; ali kod vidovitoga se upravljaju prema napolje. No sva ta strujanja moraju takodje delovati, a za to moraju sebi izgraditi svoje organe. A na koji način ta čula izgradjuju svoje organe? Kako ona žive i deluju u fizičkom čoveku?

Da bismo odgovorili na to pitanje, pogledaćemo prvo nešto, jednu snagu koju imaju samo ljudi, a ne i životinje: unutarnju duševnu snagu pamćenja. Jer da i životinje imaju pamćenje, to je samo mašta prirodnih nauka. Životinje nemaju pamćenje, jer nemaju u sebi "ja", neke životinje pokazuju samo pojave, razumska delanja, kôja se mogu objasniti iz istog principa kao i pojave ljudskog pamćenja.

Kada životinja pokazuje nešto što je slično snazi pamćenja, i vrši razumska delanja, onda te činjenice pokazuju samo da se i neko biće bez razuma, može dirigovati nekim razumom. Pojave slične pamćenju mogu se javljati u životinjskom svetu ali ne i samo pamćenje.

U pamćenju imamo nešto sasvim naročito - nešto potpuno drukčije nego na primer u čisto razumskom mišljenju ili u predstavljanju. Suština pamćenja sastoji se u tome što predstava, koju smo imali, ostaje, što ona postoji i dalje mada je prestalo opažanje. Nije suština pamćenja u tome da se nešto čini

PAMĆENJE NIJE U VEZI SA PRAVCIMA VEZ SA VREMENOM, → ONO JE U PRAVCU PROŠLOSTI.

kasnije što je slično nečem učinjenom ranije - onda bi i sat imao pamćenje, pošto on danas čini nešto što je radio i juče. Za pamćenje je potrebno da "ja" ovlada nekom predstavom i zadrži je.

Da bi "ja" tako ovladalo predstavama, mora se za to obrazovati jedan organ. Šta mora činiti "ja" da bi postiglo takvu sposobnost? "Ja" mora iz sebe stvarati posebna strujanja i uvrstati ih u već postojeća strujanja - bez "ja", što idu s leva prema desno, od spreda prema pozadi itd. "Ja" mora savladavati ta strujanja. Na primer, nekom strujanju što ide u pravcu od spolja prema unutra, mora "ja" biti u stanju da u samom sebi stvara suprotno strujanje.

NAVIKE OD STRANE JA

PAMĆENJE

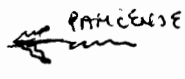

Ali kada počinje stvarni duševni život (s one strane predstave), kada treba da se razvija jedna viša sposobnost kao na primer pamćenje, tada mora "ja" da samostalno pokrene nova strujanja koja se uvrću u već postojeća strujanja. Sve do predstave nije još potrebna ta delatnost "ja". Ali kada treba da se ostvari ona jedna viša delatnost, onda mora "ja" delovati nasuprot već postojećim strujanjima. To se pojavljuje kroz to što nešto drugo pridolazi uz tri strujanja prostora što u pravom uglu stoje jedno nad drugim. To uvrtanje "ja" opaža se u svesti o vremenu. Zato je pamćenje u vezi sa predstavama vremena. Vreme ne pratimo u nijednom pravcu prostora, već u pravcu prošlosti. Pravac prošlosti uvrće se u pravcu prostora. Tako je to sa svime što "ja" obrazuje iz sebe. Duhovna nauka može i da ukaže na strujanje koje postaje kada "ja" obrazuje pamćenje. To strujanje ide s leva prema desno. Isto tako idu strujanja s leva prema desno pri obrazovanju navika od strane "ja". "Ja" se uvrće u suprotnom pravcu prema strujanjima koja se obrazuju bez "ja".

Pri tome važi zakon da više duševne delatnosti uvek imaju strujanja koja su u suprotnom pravcu od prve naredne niže duševne delatnosti.

Da bi se unutarnje došlo do "ja", morala se razumska duša razviti do "ja". Zatim idemo naviše do duše svesti.

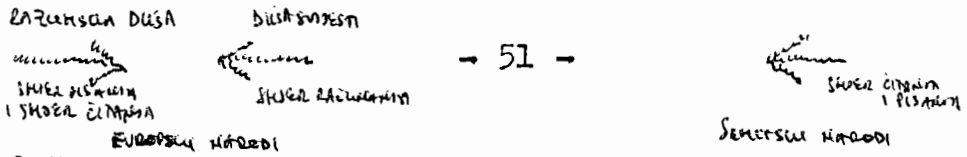

Kada duša svesti deluje svesno, onda je pravac suprotan pravcu razumske duše koja još može delovati u podsvesti. Da li se taj zakon može pokazati u razvoju čoveka? Pod izvesnim zemaljskim prilikama to se može pokazati.

Kada čovek uči čitati to je jedna vrlo razumska delatnost, no koja ne mora bezuslovno izlaziti iz duše svesti. Ljudi su došli na učenje čitanja i pisanja dok još nije bila obrazovana duša svesti. U grčko-latinskom razdoblju bili su prvi počeci čitanja preko razumske duše. Zatim je došlo delovanje u duši svesti. Računati je mogao čovek tek sa dušom svesti. Evropski narodi čitaju i pišu s leva prema desno. Oni računaju s desna prema levo, na primer u sabiranju.

Dakle ukrštaju se dva strujanja razumske duše i duše svesti. I na osnovu toga možemo upoznati prirodu evropskih naroda.

No bilo je drugih naroda sa drugim misijama. Oni su bili u neku ruku isturena straža, i imali su da već unutar razumske duše razviju, ili barem pripreme ono što su evropski narodi (koji su sa svojom kulturom čekali) tek razvijali kada je stupila u delatnost njihova duša svesti. To su bili semitski narodi - a oni pišu s desna prema levo! Oni su bili oni narodi koji su imali da već ranije pripreme jedno kasnije doba duše svesti.

U tim stvarima imamo sredstvo da bismo razumeli sve kulturne pojave na Zemlji. To će se sve upoznati do u način pisanja pojedinih naroda. Zašto narodi pišu odozgo prema dole, s desna na levo ili obrnuto, to se može razumeti iz razumevanja duhovnih činjenica koje stoje iza toga. Da se to osvetli u glavama ljudi i da im postane razumljivo što bi inače moralo ostati nerazumljivo, i to je misija duhovne nauke.

----- o -----

21.2.1988.
4.3.1988.

II D e o

P S I H O S O F I J A

U toku ovih predavanja moraću se pozvati na pojedine primere koji se najbolje mogu dati iz pesama. Da biste bolje razumeli o čemu se ovde radi, recitovaće se pre početka pojedinih predavanja neka kraća pesma, a i neke sitnice ću šematski prikazati na tabli. Pre današnjeg predavanja recitovaće se jedna pesma iz Geteove mladosti: obrada sage o Večitom Jevrejinu. Napominjem naročito da se radi o pesmi mladog Getea.

/Citira se pesma/

I

ELEMENTI DUŠEVNOG ŽIVOTA

1.XI 1910.

U prošloj godini (povodom Generalne skupštine) slušali ste niz predavanja o "Antroposofiji". U ovoj godini trebalo bi da se održi niz predavanja sa jednog sličnog gledišta pod nazivom "Psihosofija". A kasnije će zatim biti potrebno treće poglavlje o "Pneumatosofiji". Time će se tri niza predavanja sastaviti u jedan most, koji vodi kroz tri sveta u kojima živimo. Idući tako u krugu doći ćemo ponovo na tačku odakle smo pošli.

Teosofija bi trebalo da bude jedno posmatranje ljudske duše koje prvo polazi od onoga što ona može doživeti ovde u fizičkom svetu, no koje se zatim uspinje ka višim područjima, da bi pokazalo da ono što u fizičkom svetu imamo kao opažajni život, vodi gore do sagledavanja višeg duševnog života, iz koga će nam doći takoreći svetlost teosofije. Sa raznim ćemo se baviti ovih večeri. Počećemo prividno jednostavnim. Zatim ćemo se uspinjati naviše i posmatrati pojave duševnog života, koje nazivamo: pažnja, pamćenje, strasti, afekti. Zatim ćemo doći do područja istinskog, dobrog, lepog. Osim toga raspravljaćemo o pojavama koje unapredjujući ili pak oštećujući zahvataju u ljudski život, tako da iz toga dolaze stvarni uzroci bolesti u duševni život našeg vremena. Dolazimo tamo

gde se ono duševno uleva u fizički život, u dnevni rad. Imaćemo da proučavamo uzajamni odnos izmedju zdravlja i bola tela i života duše. Uzdići ćemo se do visokih ideala ljudskog društva. Imaćemo da razmatramo pojave svakodnevnog života, kako na primer postaje ono što nam skraćuje vreme, i kako to opet deluje na duševni život i ispoljava se u raznovrsnim vezama. Zatim ćemo navesti karakteristična delovanja dosade i raznog drugog; i potom, koje pojave mogu pomagati protiv lošeg pamćenja, loše snage mišljenja i sličnog.

Kada se iscrpnije govori o duševnom životu svi ćete moći zamisliti da se nužno moraju uzimati u obzir područja koja se graniče sa svim drugim. Teosofija vam je dala poznate predstave da biste duševni život čovekov doveli u vezu sa ostalim oblastima. Poznato vam je raščlanjenje čovekove prirode u telo, dušu i duh, tako da na osnovu toga možete zaključiti da se duševni život na jednoj strani dotiče sa telesnim životom, a na drugoj strani sa duhovnim životom. Tako se od antroposofije uspinjemo do psihosofije, a tako ćemo se drugi put morati uspeti od psihosofije do pneumatosofije.

Što je pak taj duševni život kada hoćemo da ga posmatramo unutar njegovih obih granica? Pri tome u naš duševni život ne ubrajamo ono što smo uobičajili da nazivamo spoljašnjim svetom, ono što vidimo da se nalazi pred nama i oko nas. Životinju, biljku, mineral, oblake, reke, sve to što nazivamo spoljašnjim svetom (svejedno kakve sve predstave imamo o tome) ne ubrajamo u naš duševni život kada to gledamo na fizičkom planu.

U naš duševni život ne ubrajamo ružu, što je vidimo na fizičkom planu. Ali, ako pridjemo ruži i uživamo u njoj, ako nam se u duši stvara dopadanje gledajući ružu, tada tu činjenicu ubrajamo u duševni život.

Kada sretnemo nekog čoveka i posmatramo ga, i stvaramo sebi predstavu o njegovoj kosi, njegovom izrazu lica itd., onda to ne ubrajamo u duševni život. Ali ako nas on zainteresuje, ako imamo prema njemu ljubavi ili antipatije, onda je to duševno doživljavanje.

Dakle tako imamo da okarakterišemo stvari koje imamo da ubrojimo u duševni život. Uzmimo nešto drugo. Gledamo kako neki

čovek radi, posmatramo njegova delanja i vidimo nešto o čemu moramo reći: to je dobro delo sa moralnog gledišta. Tada u nekom takvom duševnom doživljaju imamo i još nešto drugo. Tu se ne radi samo o tome kako delo postaje, kao ni o tome da li se mi odnosimo sa ljubavlju ili mržnjom prema onom šta se nalazi u delu: u tome je još i nešto različito od onoga što je dosad okarakterisano. Kada neko delo nazovemo dobrim ili neko delo rdjavim, tu dolaze u obzir i viši interesi. Kada delo nazovemo dobrim, tada znamo da nikako ne bi smelo od nas zavisiti da li ćemo delo nazvati dobrim ili rđavim. Moramo sebe odvojiti od toga da li je ono dobro ili rđavo. No sud da li je delo dobro ili rdjavo, mora ipak zasjati u nama, ali nezavisno od nas. Ništa u spoljašnjem svetu ne može nam reći da je delo dobro. Sud da je delo dobro mora se javiti u nama, ali nezavisno od našeg duševnog stanja, tako da nije od značaja da li mi dajemo sud ili ne, u svim takvim doživljajima govori i duh u ljudskoj duši. A tako bismo mogli već reći: okarakterisali smo odnos duše prema spoljašnjem svetu, kada smo sebi predstavili ta tri primera iz spoljašnjeg sveta.

Prvo, kada nešto posmatramo kao spoljašnji svet - ružu; drugo, kako na tome nešto unutarnje doživljujemo - sviđa nam se ruža -; treće, kako se u nama javlja nešto, no što mora biti nezavisno od nas: sud, da li je dobro ili rdjavo.

Spoljašnji svet mora se spolja, preko tela, objavljivati duši. Duševno doživljavanje je čisto unutarnje; a duh se takodje u unutrašnjosti objavljuje duši. Dakle radi se o tome da jasno imamo u vidu to da se duševni život talasa u unutarnjim činjenicama. A sada moramo još nešto naći što nam takodje unutarnje najavljuje karakter duševnog života.

Do sada smo posmatrali duševni život kako je on spolja ograničen. No hteli bismo videti kako ga iz unutrašnjosti možemo okarakterisati kada ne uzimamo u obzir nikakve granice, tako da bismo sad u jednoj predstavi jasno izrazili ono što mislimo, kada kažemo: ne mislimo ništa drugo već ono čisto duševno.

Moramo sebi pribaviti predstavu koja nam okarakteriše čistu prirodu duševnoga, kako se to pokazuje na fizičkom planu.

Šta je osnovna osobina, osnovni karakter čisto-duševnoga, čisto duševnog doživljaja? To se može navesti na dva načina. Dve predstave možemo prvo dovesti u vezu samo sa duševnim doživljavanjem čovekovim - (i sa ničim drugim) - kada tačno govorimo u pogledu na prilike, odnose, fizičkog plana, i kada naznačimo unutarnje pojave duševnog života do tačnih granica.

Unutarnje pojave duševnog života ukazuju tačno na granice dokle siže duševni život, kako se on talasa u unutrašnjosti: za to su navedene karakteristične osobine.

Moj sledeći zadatak biti će da okarakterišem te unutarnje fenomene duševnog života. Opisaćemo dve predstave koje reprezentuju unutarnji duševni život.

Neka vam ne smeta to što ćemo se danas baviti skupljanjem predstava. To će nam biti velika pomoć da shvatimo pojave koje su nam svima bliske. Radi se o tome da dodjemo do ukazivanja koja su vanredno važna za duševni život, za zdravi i bolesni duševni život.

Jedna predstava kojom možemo okarakterisati ono čisto duševno, jeste sudjenje. Sudjenje je jedna delatnost duševnog života. A skup drugih duševnih doživljaja sadržan je u onome što se može nazvati: unutarnji doživljaji ljubavi i mržnje.

Shvaćeno u tačnom smislu, obuhvataju te dve predstave - sudjenje (rasudjivanje), ljubav i mržnja - celokupan unutarnji duševni život. Sve ostalo označava već nešto što potiče iz spoljašnjeg preko tela, ili iz unutarnjeg preko duhovnog. Videćemo kako će se pokazati plodnim iscrpnije razmatranje tih dveju duševnih delatnosti. Sve duševno je ili rasudjivanje ili život u ljubavi i mržnji. U osnovi uzevši ima čisto-duševnog samo u te dve predstave. Na jednoj strani rasjidjivanje, na drugoj strani ljubav i mržnja, jesu one snage duševnog života koje mu jedino pripadaju.

Da bismo tačno upoznali te dve osnovne snage duše - (na jednoj strani rasudjivanje, na drugoj strani ljubav i mržnju) - moramo dakako prvo sebi stvoriti jasnu predstavu o tome kakvo značenje ima rasudjivanje u granicama duševnog života, i sem toga da nam bude jasno kakvu ulogu igraju u duševnom životu lju-

bav i mržnja. Ne govorim sa stanovišta logike, već o tome šta obuhvata unutarnje duševno zbivanje rasudjivanja. Ne govorimo o rasudjivanju, nego o delatnosti: rasudjivati.

Kada ste pobudjeni da u sebi priznate: ruža je crvena, tada ste rasudjivali; tome prethodi delatnost rasudjivanja. Kada ste probudjeni da u sebi kažete: ruža je crvena, čovek je dobar; sikstinska Bogorodica je lepa, crkveni toranj je visok, sve su to delatnosti unutarnjeg duševnog života koje nazivamo "rasudjivanjem".

A kako je sa ljubavlju i mržnjom? Onaj ko se potrudi malo da svoj pogled upravi u sebe, naći će da on ne ide kroz spoljašnji svet tako da u duši ostaje ravnodušan spram većine pojava. Putujete kroz neki predeo u prirodi; gledate visoki vrhunac brda obavijen oblacima, ushićeni ste u duši gledajući taj predeo. Tu je u osnovi sledeće: vi volite doživljaj o tome predelu. Ushićenja ili odvratnosti što tu postoje pri doživljajima to su ljubav i mržnja. I mada se ljubav ili mržnja ne vidi u raznim duševnim doživljajima, to je zbog toga što se to odigrava u neprekidnom nizu i preti čoveku skoro od jutra do večeri. Kada na ulici sretnete nekoga ko čini rdjavo delo koje vas užasava, onda je to skriveni doživljaj mržnje, isto kao kad u polju nadjete cvet od koga se okrenete zbog njegovog neprijatnog mirisa. Ljubav i mržnja neprestano prate duševni život. Isto tako i rasudjivanje neprekidno prati duševni život.

Mogu se još tačnije upoznati pojave unutarnjeg duševnog života kada se na rasudjivanju uoči nešto važno. To je: svako rasudjivanje ima u duševnom životu jednu posledicu. To je važno u pojimanju duševnog života. Kada obrazujete sud: ruža je crvena, čovek je dobar, tada odnosite dalje jedan rezultat u duši. Taj rezultat može se ovako okarakterisati: kada ste doneli sud, tada je rezultat predstava: crvena ruža, dobar čovek. Sud "ružа je crvena" preobrazio se u predstavu crvene ruže. Sa tom predstavom živite dalje kao duševno biće. Svako rasudjivanje stremi u neko skupljanje, slivanje. Ruža je jedno, crveno je drugo, a to teži jedno drugom i sjedinjava se u predstavu "crvena ruža" koju uzimate sobom u vaš dalji duševni život. Ovde u crtežu imate na jednoj

strani jedno "ruža"; na drugoj strani: "crveno". Rasudjivanje dovodi oboje zajedno i vodi do predstave: crvena ruža.

Predstava: "crvena ruža"

"ruža" "crveno"

To može da zvuči vrlo suho, no potrebno je za razumevanje duševnog života. Ako sebi ne predstavimo tačno pred dušu da se rasudjivanje završava u predstavu, ne bismo potpuno tačno razumeli duševni život, kao ni odnos prema višim ravnima.

No kod doživljaja ljubavi i mržnje ne možemo pitati: kako se oni završavaju, nego moramo pitati: odakle oni dolaze? Kod rasudjivanja dolazi se na pitanje: kuda? Odgovor je: rasudjivanje se završava u predstavu.

Kod ljubavi i mržnje pita se: odakle? Uvek ćemo unutar duševnih doživljaja naći jedno, odakle dolaze ljubav i mržnja nešto što takoreći s neke druge strane upada u duševni život. Svaka ljubav i mržnja svodi se naposletku na ono što unutar duševnog života nazivamo <u>željenje</u>. Kada na drugoj strani duševnog života stavimo željenje, onda možemo reći: <u>iza onoga što se u našoj duši pojavljuje kao ljubav i mržnja, nalazi se uvek želenje i sila u naš duševni život</u>. Tu se u jednu stranu duševnog života uleva željenje, koje se pojavljuje u ljubavi i mržnji. Na drugoj strani vodi delatnost rasudjivanja do <u>predstave</u>.

Željenje je nešto pri čemu lako možete upoznati da se ono mora uvek posmatrati tako kao da bi dolazilo iz <u>unutarnjeg duševnog života</u>. Spoljašnji povod žudnje možda ne znate; ali znate da ona izronjava u vašem unutarnjem duševnom životu i da se kao rezultat toga duševnog života uvek ispoljava ljubav i mržnja.

No isto tako možete reći sebi: rasudjivati morate u duši: ruža je crvena. No kada ste rasudjivanje završili sa predstavom, onda ta predstava mora imati spoljašnju važnost. Rasudjivanje je u duši; rasudjivanje je zasnovano iz unutarnjeg duševnog života. Možemo reći: najpre izronjava u duši željenje, iz, za nas <u>danas</u> nepoznatih razloga, i iživljava se u ljubavi i mržnji. Slično se duša nalazi pobudjenom da na osnovu nama danas nepoznatih razlo-

ga, iz vrela svoga bića crpi rasudjivanje. A kada je rasudjivanje na izvestan način gotovo, to se završava u predstavu tako da ona mora važiti za spoljašnji svet.

Izgledaće vam čudno što tako opširno izlažem elementarne pojmove duševnog života. Možda verujete da bi se moglo i brže preći preko ovih stvari. Možda bi se to i moglo, no pošto se te stvari u naučnom životu vrlo retko uočavaju, zato se prave mnoge greške.

Ovde ćemo pomenuti jednu osnovnu grešku koja se danas pravi, ~~pošto~~ pošto se polazi od potpuno pogrešnih pretpostavki. U mnogim knjigama o ~~fizio~~ fiziologiji možete naći: kada ma kako pokrećemo ruku ili nogu, to se zbiva zato što u našem organizmu imamo ne samo živce koji idu od čula do mozga ili do kičme, i tamo takoreći upućuju poruku; nego se svugde predstavlja stvar tako, kao da bi se nasuprot ovim živcima nalazili drugi koji se nazivaju pokretajnim živcimax za razliku od osetnih i opažajnih živaca. Dakle, kada gledam predmet onda čula prvo upute poruku mozgu, a sad se veruje da se tamo izvršeni nadražaj prvo prenosi na jedan živac koji ide do mišića, i da tek tada usledi podsticaj za pokret. No to nije tako pred očima duhovne nauke. Što se tu naziva pokretajnim živcem, stvarno tu postoji kao fizička tvorevina, no ne služi za to da izazove pokret, već da pokret opaža, kontroliše, da bi se imala svest o sopstvenom pokretu. Kao što je osetni živac vaš očni živac kojim opažate neki spoljašnji dogadjaj, isto tako je osetni živac i vaš mišićni živac koji ide do ruke da bi kontrolisao pokret vaše ruke.

Ta naučna greška u mišljenju o takozvanim pokretajnim živcima jeste osnovna greška koja je iskvarila celu fiziologiju i psihologiju.

Sad se radi o tome da nam bude jasno kakvu ulogu igraju navedena dva elementa duše, rasudjivanje i ljubav i mržnja. Oni igraju vanredno veliku ulogu, pošto ceo duševni život potiče u raznovrsnim kombinacijama ta dva elementa. No pogrešno bismo ocenjivali taj duševni život ako ne bismo uzimali u obzir, da na granicu duševnog života neprestano dopire nešto drugo što u strogom smislu nije duševno. Tu nam pre svega dolazi ono što se nalazi u svakodnevnom životu, na čemu se izgradjuje naš svakodnevni

duševni život: oseti čula. Razni su doživljaji što dolaze od uha, oka, jezika, nosa itd. što tu doživljujemo sa našim čulima, uzimamo na izvestan način u dušu, a tamo to živi dalje. Kada to imamo u vidu, možemo govoriti o tome da tu sa našom dušom idemo do izvesne granice, naime do granice čula. Takoreći postavili smo stražare na granici u našem duševnom životu, i šta ti čuvari objavljuju o okolnom svetu, primamo u naš duševni život i nosimo to dalje. Kako je pak s tim u duši, što doživljujemo preko naših čula? Šta predstavlja unutar duševnog života to što doživljujemo preko uha kao ton, preko oka kao boju, preko nosa kao miris?

No, posmatranje tih doživljavanja čulima, obično se vrši na vrlo jednostran način, i ne dolazi se do jasnosti o tome da je iz dva elementa sastavljeno to što se zbiva na granicama duševnog života. Naime, jedan je elemenat ono što neposredno doživljujemo na spoljašnjem svetu. To je opažanje. Zvuk, boju, miris itd., to jest utisak tona, utisak boje, imate samo dotle dok ste zajedno sa spoljašnjim predmetom. Utisak, uzajamno delovanje od spolja i unutra prestaje odmah čim se okrenemo ili zatvorimo oko itd.

Šta pokazuje to? No, kada činjenicu trenutnog opažanja uporedite sa činjenicom da zatim kasnije nešto znate - poznat vam je ton, boja itd.-, onda to pokazuje da ste sa doživljajem nešto uzeli sobom od spoljašnjeg sveta, i kada je već prestao doživljaj. Šta se time zbilo? Nešto što se uputilo, ušlo u vaš duševni život, što pripada vašem duševnom životu i mora se odigrati u unutarnjosti, jer to nosite sobom. Utisak boje, opažanje utiska boje, jožete nositi dalje samo ako su oni ostali u duši.

Ono što se odigralo kao čulno opažanje, ima se razlikovati od onoga što dalje nosite u duši, što odvajate od spoljašnjeg sveta. Ono što doživljujete na stvarima, nazvaćemo opažanjem, a osetom ono što dalje nosite u duši.

Dakle ako hoćemo da imamo nešto kao osnovu za kasnija izlaganja, onda moramo strogo razlikovati: čulno opažanje, i ono što nosim sobom kao oset. Opažanje boje prestaje čim se okrenete od boje, oset boje nosite dalje sobom.

U svakodnevnom životu nije potrebno da pravimo takve oštre razlike, ali je to potrebno postaviti za ova četiri predavanja.

Sad idemo dalje okolo i nosimo u našoj duši osete. Ti oseti koje smo stekli na spoljašnjim predmetima nisu neki novi posebni elemenat duševnog života spram rasudjivanja i fenomena ljubavi i mržnje, koji su gore prikazani kao dva isključiva elementa duševnog života.

Kada ste gledajući boju imali oset "crveno", tada je boja "crvena"; nije unutarnji duševni doživljaj crven nego je predmet crven. Ako bi bio "crven"unutarnji duševni doživljaj onda vam ništa ne bi pomoglo svo opažanje crvene boje. Nije iz vašeg duševnog života potekao kvalitet "crveno". Ono što je poteklo iz vaše duše, to je delatnost kojû ste izvršili, što ste učinili da biste od crvenoga nešto uzeli sobom. Vaša delatnost što ste je obavili gledajući ružu, jeste unutarnji duševni doživljaj.

Ta delatnost vaše duše ustvari nije ništa drugo već spajanje onih elemenata duševnog života koje sam vam danas opisao kao dva osnovna elementa.

Tada dakako moramo upitati: ako je istina to što sam vam kazao o dva duševna elementa (ljubavi i mržnji potičući iz željenja, i s druge strane rasudjivanje, vodeći do predstave) onda bi i kod čulnog doživljaja ono što sam malopre okarakterisao kao oset, moralo biti u vezi sa ona dva elementa. Kada imamo čulni doživljaj, onda se pri tome mora pojaviti u duši ljubav i mržnja, i rasudjivanje. Zamislite da imate čulni doživljaj boje. Pogledajte tačno šta se tada zbiva:

Gore je spoljašnji svet, dole je duševni svet. Crta predstavlja granicu izmedju oblasti duše i spoljašnjeg sveta. Kada na granici izmedju duše i spoljašnjeg sveta neki predmet učini utisak na čula i ovde se na primer odigra doživljaj boje, onda tome doživljaju mora doći ususret kao predstava rezultat iz "ljubavi i mržnje" i "rasudjivanja". Inače ništa drugo ne može isticati iz duše.

Ali sad obratite pažnju na važnu razliku koja može postojati izmedju rasudjivanja i rasudjivanja, izmedju željenja i željenja. Uzmimo na primer, dok recimo čekate železnicu i sanjarite, u vašem duševnom životu izroni predstava o nekoj neprijatnoj činjenici koju ste doživeli. A pored te činjenice izroni jedna druga, naime sve one neprijatnosti što su vam se tokom dugog vremena dešavale otada usled te činjenice. Tu možete osetiti kako se te dve predstave iznova spajaju u jednu intenzivniju predstavu o tom neprijatnom dogadjaju. Ništa se u spoljašnjem svetu nije dogodilo, za vreme dok se to odigralo. Tu se zbiva jedno rasuđivanje koje ostaje potpuno unutar duševnog doživljavanja. No ušli su i ljubav i mržnja u duševni život. Oni se takoreći pridružuju predstavi. Sedite negde sanjareći, u vašoj okolini niko to ne primećuje, niti vi obraćate pažnju na okolinu. A ipak se nešto dogadja. Dolazi do predstave iz ljubavi i mržnje i rasudjivanja, bez podsteka spoljašnjeg sveta.

To je nešto sasvim drugo nego naše čulno doživljavanje. Kada se u nama zbiva neka unutarnja činjenica, kada izronjavaju rasudjivanja, izazivaju ljubav i mržnju, tada mi ostajemo u moru duševnog života. Ali kada izroni neki čulni doživljaj, moramo doći do na granicu spoljašnjeg sveta. Tada je to takoreći tako da se struje vašeg duševnog života neposredno zadržavaju spoljašnjim svetom.

Kada se radi o čulnom doživljaju, tu nas zadržava spoljašnji svet. Željenje, ljubav i mržnja idu do na granicu i sposobnost rasudjivanja ide takodje tamo, i oboje se zaustave na granici. Posledica je da rasudjivanje i željenje moraju zastati, zaustaviti se. Oni su tu, no duša ih ne opaža. A u toku do granice i u zaustavljanju obrazuje se čulni oset. Dakle čulni oset nije ništa drugo već nesvesni fenomen ljubavi i mržnje i fenomen rasudjivanja, no koji se spolja zaustavljaju i zadržavaju.

Tako možete reći: unutar mora duševnog života talasa se duševno supstancijalno ono što se može označiti sa ljubavlju, i mržnjom i rasudjivanjem:

Ako se rasudjivanje završava unutar samog duševnog života, onda duša zapaža delatnost rasudjivanja kao predstavu.

Opažanje je predstava predmetna
u spoljni svet

Predmet

Duševni
svet

Rasudjivanje

Ljubav Mržnja

Željenje

/Željenje i rasudjivanje teku na spoljašnji svet
i postaju predstavom predmeta/

Ali ako duša upravlja delatnost u pravcu prema spoljašnjem svetu, tada duša mora zastati, zaustaviti se na granici spoljašnjeg sveta, te duša opaža spoljašnji svet: opažanje.

No ako duša upravlja delatnost u pravcu prema spoljašnjem svetu, ali se zaustavi pre nego što je dosegnut spoljašnji svet, tada nastaje oset. Oset je zajednički tok željenja i rasudjivanja unutar duševnog života.

Kada uzmemo u obzir svakodnevni obim duševnog života, onda je vaše unutarnje doživljavanje u osnovi većinom ono što ste poneli iz čulnih doživljavanja. O tome se možete osvedočiti kad posmatrate svoj unutarnji život. I kada hoćete da stvarate sebi više predstave, zapazićete da vam i u unutarnjem duševnom životu koristi, kada i ono što nije čulno, ~~težište=da~~ težite da ga predstavite očigledno slikovito, da ga zaodenete u stvari koje su takođe još oseti boja ili zvuka. I u samom jeziku možemo videti koliko se mnogo u duši javlja potreba da se na takav način izrazi ono

više, da se predstavi u slici čulnih oseta. Predstavljanje u čulnoj slici u pravilu je nužnost. Obično ljudi to i ne primećuju pošto je pri tome slikovitost vrlo nejasna, maglovita.

Pokušajte jednom da sebi predstavite nešto nečulno, na primer neki trougao, neki bezbojan trougao, da se pri tome nikako ne nadovezuje neki čulni doživljaj. Videćete kako je to teško, na primer trougao predstaviti nečulno, dakle s tom predstavom ne dovoditi u vezu nikakvo čulno slikovito predstavljanje. Većina ljudi to uopšte ne može. Samo preko slikovitog predstavljanja dana je mogućnost da se uopšte dodje do viših predstava. Već i jezik pomaže slikovito predstavljanje. Pogledajte kako se već i u samom jeziku u svakoj prilici nalazi slikovitost. Kazao sam: jedno čulno slikovito predstavljanje mora se povezati sa predstavom o trouglu. Ukazujem na reč "vezati" kao slikovitu reč. U samim rečima nalazi se već da se posvuda izražava čulna slikovitost. Tako se duševni život najvećim dijelom sastoji iz onoga što je stečeno iz oseta.

Samo jednu jedinu predstavu ima čovek, koja se doduše stalno javlja medju duševnim unutarnjim doživljajima, ali je ne može neposredno uvrstiti medju spoljašnje čulne doživljaje, mada je neprestano mora povezivati sa spoljašnjim čulnim doživljajima. To je predstava o "ja". Kada imamo u vidu čisto duševno stanje stvari, onda moramo reći: čovek živi većim delom u jednom svetu čulnih oseta. U tome svetu ističe se izronjavajući nestajući predstava, "ja", ali to "ja" ne postoji tu uvek kao predstava. Bilo bi budalasto predpostaviti da bi predstava o "ja" mogla tu biti uvek ili duše vremena.

Predstavite sebi šta bi bilo kada bismo hteli da neprekidno hoćemo da sebi kažemo, predstavljamo: ja, ja, ja...! Ne, to ne činite, nego sebi predstavljate drugo: crveno, plavo, zvuk, velik, malen itd. No i pored toga znate da vi sebi u "ja" nešto predstavljate, da "ja" mora biti uvek pri tome, pri svakom čulnom doživljaju. Što nazivamo duševnim doživljajem, u izvesnom smislu je takodje doživljavanje o "ja". Poznato vam je da "ja" uvek mora biti kao oslonac duševnim doživljajima, željenju i rasudivanju itd. Ali ma koliko da se potstiče predstavama spoljašnjeg sveta, nikada se ne može samo na spoljašnjem svetu užeći predstava o "ja". Ona ne dolazi iz spoljašnjeg sveta. Svet o "ja", predstava

o "ja", javlja se uvek s čulnim predstavama što dolaze iz spoljašnjeg sveta, no ona ne dolazi otuda. Ona se podiže iz mora duševnog života i pridružuje se takoreći kao jedna predstava ka drugim predstavama.

No iz mora duševnog doživljavanja izronjavaju i druga čulna doživljavanja, ali samo ako postoje spoljašnji povodi. U toj činjenici dana je jedina razlika o osetu o "ja" i osetima koji se nadovezuju na čulno opažanje. Dakle suočavamo se sa jednom značajnom činjenicom: usled našeg duševnog života javlja se jedna predstava koja se pridružuje onima što dolaze spolja. Kako imamo da to objasnimo?

Medju današnjim filosofima i psiholozima ima i van antroposofskog pokreta onih koji ukazuju na važnost predstave o "ja". No ipak ti psiholozi ne dolaze do tačnosti, do istine. Kod francuskog filosofa Bergsona nalazite da on naglašava značaj, važnost predstave o "ja". Ti filosofi zaključuju da predstava o "ja" predstavlja nešto trajno, ili pak da ukazuje na nešto trajno. A to obrazlažu ovako: od svih drugih doživljaja, čulnih i duševnih doživljaja, razlikuje se "ja" time što se "ja" nalazi i u drugim doživljajima i predstavama, tako da ono daje pravi lik tome doživljavanju. Time i "ja" mora biti nešto trajno.

Ali tu se nalazi nešto vrlo pogrešno. Činjenica koja se mora staviti nasuprot takvom Bergsonovom zaključku pokazuje da je zaključak pogrešan. Uzmimo da predstava o "ja" pokazuje nešto što je u granicama same duše, Tada bi se moglo i moralo postaviti pitanje: a kako stoji s time za vreme noći u spavanju? Tada potpuno prestaje predstava o "ja".

Svi ti pojmovi o postojanju "ja" u predstavama važe samo za budni život, a one se pojavljuju iznova svakog jutra. Ako bi predstava o "ja" trebalo da dokazuje nešto za trajnost "ja", onda bi ona morala postojati i posle usnivanja. Pošto u noći ne postoji predstava o "ja", može se zaključiti da je nema ni posle smrti. Tim se nigde ne dolazi do dokaza za trajnost i besmrtnost "ja", jer ona iščezne svakog dana (u spavanju).

Tako na jednoj strani imamo zapamtiti značajnost predstave o "ja" bez spoljašnjeg povoda, no što s druge strane takodje ništa ne dokazuje za trajnost "ja", pošto je "ja" odsutno

za vreme noći. Tako danas imamo da zabeležimo jedan rezultat na kome ćemo dalje graditi.

Videli smo da iz talasastog mora našeg duševnog života izbijaju dva elementa: rasudjivanje, koje vodi do predstave; mržnja i ljubav koji dolaze iz željenja.

Na granici duševnog života zbiva se jedno za nas nesavesno slivanje željenja i rasudjivanja.

Nadalje, izronjava predstava o "ja" bez spoljašnjeg podsticaja. No ta predstava o "ja" deli sudbinu sa drugim predstavama duševnog života, Kao što žvuk, boja itd. dodju i prodju, pojave se i iščeznu, tako i predstava o "ja" dodje i ode, izroni i iščezne.

Kako pak ta predstava o "ja", taj centar duše stoji u vezi sa drugim predstavama duševnog života, sa osećajem željenjem, rasudjivanjem, ljubavi i mržnjom?

To pitanje pogledaćemo bliže u sledećim predavanjima.

---- o ----

22.2.1988.
11.3.1988.

DRUGI DEO: PSIHOSOFIJA

* IZ OPAŽANJA U NAMA PRERAĐENIH NASTALI OSJEĆAJI

II/2

UZAJAMNO DELOVANJE SNAGA LJUDSKOG DUŠEVNOG ŽIVOTA

2.XI 1910.

Juče smo razmatranje o psihosofiji zaključili time što smo na jednoj strani ukazali na talasanje duševnog života koji se može svesti na dva elementa: na rasudjivanje i unutarnje doživljavanje o ljubavi i mržnji.

Zatim smo dalje ukazali na to da u našem duševnom životu izronjavaju osećaji dani iz same duše, i da se naš duševni život napunja s tim osećajima koji se kao neko more neprestano talasaju.

Nadalje je ukazano da se unutar tog talasanja u duši javlja jedan osećaj koji se radikalno razlikuje od svega ostaloga šta u duševnom životu doživljujemo u spoljašnjem svetu. Naše osećaje doživljujemo ipak za vreme dok živimo sa spoljašnjim svetom, a oni se u nama preobražavaju tako da sa njima dalje živimo. A usred talasanja što se pokreće uticajima naše duše, javlja se jedno opažanje na sasvim drugi način nego sva ostala opažanja. Sva ostala opažanja su izazvana spoljašnjim čulnim utiscima, zatim su dalje u nama preradjena, pa su iz opažanja postali osećaji. Oni su prvo bili opažaji pa su u granicama opažanja postali osećajima, a zatim žive u onome što u nama ostavljaju osećaji. Potpuno drukčije je to sa opažanjem "ja" u nama. Opažanje "ja" pojavljuje se usred drugoga što se u nama talasa, ono je posvuda pri tome i razlikuje se od svih drugih osećaja time što se ne može izazvati spolja. Time je takoreći već dana neka vrsta suprotnosti u duševnom životu: s jedne strane imamo tu sve ostalo, s druge strane osećaj o "ja". Kakve se tajne kriju iza te suprotnosti, to će se pokazati u toku predavanja.

No već sada bi trebalo da steknemo jedno osećanje za to, da bismo što bolje uočili tu suprotnost. U sve ostalo doživljavanje unosimo opažanje našeg "ja", Dakle, da u našoj duši sve što se tu talasa dolazi sa dve strane, to možemo upoznati već

na ovom vrlo apstraktnom posmatranju te suprotnosti. Zato je potrebno da pogledamo ljudski duševni život u njegovoj suprotnosti u apstraktnom, u malom, u konkretnom i u velikom, da to sa osećanjem razgledamo.

Vidite, ljudski duševni život nije jedinstvo, on je jedno dramatično borilište na kome se neprestano ižívljavaju oprečnosti.

Čovek koji sa finim osećanjem osluškuje život ljudske psihe, moći će poznati dramatični karakter ljudskog duševnog života. A naspram oprečnih moći svoje duše, oseća čovek kao da nije gospodar u tome, već kao da se predaje, povinuje, suprotnostima života. Na te suprotnosti duševnog života, na te dve prirode u našem duševnom životu vezan je i najmanji čovek i najveći genije.

Da bi u vama probudio osećanje za to kako i kod najvećeg genija postoji povinovanje tim dvema suprotnostima, juče je pre predavanja pročitana jedna Geteova pesma. Ako je neko od vas možda od juče do danas u Geteovim delima pročitao tu pesmu, došao je do naročitog osećanja koje je dobro ako se nalazi u osnovi ovog niza predavanja.

Dakle, ako ste juče slušali recitaciju pesme "Večiti Jevrejin" a zatim kasnije kod kuće pročitali istu pesmu, onda ste konstatovali: "Pa ovde je sasvim drugo. Juče je pročitano potpuno drukčije".

Naime, juče je za recitaciju pesme naročito pripremljena; preradjena je, izmenjena, iz nje je napravljena sasvim druga slika. To se pred filolozima ne sme učiniti. To se sme učiniti samo kada imamo naročitu nameru, kada se radi o tome da se otvori dublje perspektiva na ljudsku dušu. To se učinilo iz sledećih razloga:

Pesmu o večitom Jevrejinu napisao je Gete u svojoj najranijoj mladosti, a ono što vam je juče pročitano, to je nešto o čemu bi Gete u svojoj starosti kazao: "da, to je nešto što je sam hoću da nastupam! "

Naprotiv o onome što je on napisao a što je ispušteno, on bi kao starac rekao da se stidi što je tako nešto imao

U DUŠEVNOM ŽIVOTU STALNO POSTOJI OPREČNOST, TJ. POLARNOST.

da napiše, ne bi to više prihvatio. Samo ko sa tako dubokim poštovanjem stoji pred Geteom, taj možda sme jednom o jednoj pesmi govoriti onako kao što sam ja danas govorio o večitom Jevrejinu.

U njegovoj najranijoj mladosti postala je ta pesma. Mladost se izražava u njoj kao što je to prirodno za mladost. Gete je to napisao kada se od njega još nije moglo ništa naučiti. Sme li se o Geteu reći da je on napisao nešto od čega se ne može ništa naučiti?

Može se slobodno reći da on tada kada je postala pesma "Večiti Jevrejin" još nije bio toliko daleko da bi mogao pisati bez pravopisnih grešaka. U Geteovoj mladoj duši bilo je nešto što nije bio on sam. Tu su bučale predstave koje su potpuno poticale iz njegove okoline, iz njegovog miljea. Doduše to se nas ne tiče kakva je bila Geteova okolina, to se nas ne tiče kakva je bila Geteova okolina, to se tiče samo Getea. No iz svih tih stvari sastavilo se u Geteovoj duši nešto, iz duševnog u Geteovoj duši i iz njegovog večno-duhovnog, što bi se moglo nazvati: jedno vremensko prolazno, i jedno večno-duhovno. Što je iz svega toga postalo u Geteu, to je ono večno, a to se nas ne tiče. Te dve stvari od kojih se jedna tiče samo Getea, a druga se tiče i nas, te dve duše u mladom Geteu, juče su kao jednim rezom odvojene jedna od druge. A pri tom rezu ~~zadržano~~ IZDVOJENO je ONO što je u mladom Geteu vladalo od onoga što je ostalo još i u starom Geteu. Odvojeno je ono što je u njemu bilo samo u njegovoj mladosti. Tu vidite kako u geniju zahvataju snage što dolaze iz kruga njegove okoline, i snage koje se iz njega izgradjuju u budućnost.

Pa kada gledamo na Geteovu dušu u njegovoj mladosti, tada nam se ukazuje njegova duša kao neko borilište na kome se odigrava borba izmedju Getea koji ga prati celog života, i nečeg drugog što je imao da saladava. Da nije bilo te borbe - Gete ne bi postao Gete.

Tu jasno imate suprotnosti. Ta suprotnost činila je nužnim napredovanje čovečanstva. Duša ne može biti jedinstveno biće, inače ona ne bi napredovala, već bi stajala.

Dakle to je važno da steknemo osećanje za polarnost, za oprečnost u duševnom životu. Ako to ne učinimo, nećemo doći do toga da razumemo ono što se mora reći o duševnom životu.

Upravo, kada imamo pred nama jedan tipično veličanstven duševni život kao što je Geteov, gledamo na to kao na jednu dramu i težimo da mu se približimo u velikom stfahopoštovanju, pošto u jednoj jedinoj inkarnaciji, u toj borbi koja se odigrava kao duševni život, ugledamo ono što je cela sudbina duševnog života.

I na još nešto drugo smemo ukazati kada imamo u vidu tu duševnu dramu.

Pogledajmo još jednom kod Getea tu suprotnost koja se pojavila pred našom dušom, pred našim okom, da bismo videli šta se još pokazuje. Tu vidimo kako je on u starosti sledio samo jednom o čemu smo juče govorili. Vidimo kako je on jedno primio u sebe, što smo juče u recitaciji odvojili od njegovog prolaznog, i kako je on to drugo izbacio iz sebe. Tim dvema snagama svoga duševnog života bio je Gete predan bez svoga sudelovanja, tako kao i svaki čovek tokom svoga života.

Jer svaki čovek - tim što ima dušu - jeste jedno biće koje nije samo gospodar nad sobom, nego je svaki čovek potčinjen i nečem unutarnjem koje ima nad njim vlast, koje se odmah ne može obuhvatiti njegovim znanjem. Da je Gete već tada obuhvatao sve što je delovalo u njegovoj duši, onda ne bi mogao pesmu napisati onako kao što je stvarno napisao.

Čovek je potčinjen svome duševnom životu. Tu vlada i deluje unutar duševnog života nešto što se za duševni život prikazuje kao neki spoljašnji svet.

Kao što nas crvena ruža prisiljava da je sebi predstavimo crvenom, i kao što dalje imamo u sebi kao sećanje crvenu boju, tako živi u nama nešto što nas prisiljava da na sasvim odredjeni način ižívimo unutarnju dramu našeg duševnog života. Gospodar nad nama je spoljašnji svet u svim čulnim opažanjima. Nekog takvog unutarnjeg gospodara moramo priznati i u duševnom životu, kada duševni život posmatramo tako kako on protiče tokom života, i unutarnjom snagom biva gonjen napred i pri tome postaje sve bogatiji. Već iz navedenog jednostavnog, konkretnog primera vidite da u našem duševnom životu koji je u vezi sa čulnim svetom, moramo priznati jednog spoljašnjeg gospodara: prinudnm čulnih opažanja; ali da imamo i jednog unutarnjeg gospodara. Dospe-

(KOJIMA SE POVINUJEMO) OD PREDSTAVE I ŽELJENJA.

li bismo u fantastiku ako ne bismo hteli priznati toga unutarnjeg gospodara.

Ukoliko stojimo u nekoj tački prostora, imamo jednog gospodara u spoljašnjem svetu. Napredujući u svome duševnom životu, imamo da gledamo na dramatičnu suprotnost u nama i upoznaćemo da je neki takav gospodar i u nama, koji čini da u sedmoj godini imamo drukčiji duševni život nego u dvadeset i prvoj, trideset i petoj godini života ili u još kasnijem dobu života.

Ta unutarnja duševna drama, što smo je tako u konkretnom videli na Geteovom primeru, ona je ipak naposletku sastavljena iz rasudjivanja i iz doživljavanja ljubavi i mržnje.

Rešeno je: rasudjivanje vodi do predstave; ljubav i mržnja teku iz željenja. Protiv toga mogli biste na primer reći: kada ti tvrdiš da rasudjivanje vodi do predstava, onda to protivreči jednostavnoj činjenici što iz čulnih osećaja, na spoljašnjem svetu postaju predstave. Jer kada pridjemo ruži, ipak nastaje predstava o crvenilu, a da i ne rasudjujemo. Dakle - bar u ovom slučaju - ipak rasudjivanje ne vodi do predstave, nego bi obrnuto ipak bilo tačnije: prvo bi morala postojati predstava a zatim bi dolazilo rasudjivanje!

To je samo prividna protivrečnost, a nikako nije lako da se tačno vide činjenice. Moraćemo ~~protivrečnosti~~ razno posmatrati da bismo dobili ključ za rešenje te prividne protivrečnosti. Tu morate vašu pažnju upraviti pre svega na to da su predstave nešto što u ljudskom duševnom životu ima sopstveno postojanje, svoj posebni život. Molim Vas da tu rečenicu shvatite u svoj težini. Predstave su nešto kao paraziti, kao unutarnja živa bića duše, koja u duševnom životu vode vlastiti život.

S druge strane i željenje vodi svoj posebni život u duševnom životu. Predstave i željenja i prohtevi jesu u našem duševnom životu kao samostalna bića, kojima se povinujemo. Možete se lako osvedočiti o tome da su predstave nešto što vodi svoj posebni život u duši. Potrebno je samo da uzmete u obzir to da nemate u svojoj moći da po volji dozovete predstave u sećanje. To ne možete uvek. To neki put takve predstave odbijaju da se vrate u sećanje. Kaže se: to je zaboravljeno. To neće da dođe

gore u duševni život kao da se koleba da dodje u sećanje. Mogućnost zaboravljanja dokazuje da se jedna strana snaga bori protiv toga da se ponovo pojave te predstave. Predstave koje smo juče imali, ponekad se kolebaju, opiru se sećanju, ma koliko da se borimo protiv toga. Ta borba je stvarno borba predstave sa nečim drugim što sada imamo u duševnom životu. Pa ipak predstava ne mora da se zauvek ukloni, neka takva predstava može se ponovo javiti. Ne mora se ništa ponovo dogoditi u spoljašnjem svetu, a ipak se možemo setiti. Naime, predstava je biće koje katkad može odbijati da se pojavi u našoj duši. Protivnici koje tu imamo, predstave koje se tu bore protiv nas, ponašaju se vrlo različito, tako da se pokazuju vrlo različiti rezultati. Ta borba izmedju vlastitih duševnih snaga i predstava vrlo je različita kod raznih ljudi. Ta različitost je toliko velika da je raspon izmedju pojedinih primera vrlo velik.

Ima ljudi koji skoro nikada ne dolaze u zbunjenost, koji se uvek lako sećaju svojih predstava i znanja. A zatim ima ljudi koji su vrlo nemoćni, zaboravni spram svojih predstava da su predjene granice zdravoga, normalnoga, tako da ne valjaju za život. Za psihologa je vrlo važno kako se brzo čovek seća, sa kakvom mu se brzinom pokazuju predstave. Sa kakvom brzinom mu se pokazuju predstave u toj borbi, to mu je važno merilo za nešto mnogo dublje u duševnom životu.

Blizina ili udaljenost od svojih predstava, psihologu je pokazatelj o unutarnjem zdravlju ili bolesti. U toj sitnici imamo ukazivanje do u telo o konstituciji čovekovoj. Na osnovu načina kako se čovek ima da bori protiv tog opiranja predstava, psiholog će moći reći gde je nedostatak kod odnosnog čoveka. Preko duše čovekove gledamo još na nešto drugo u ljudskom duševnom životu. Za to morate uzeti u obzir još nešto drugo da bismo sebi predstavili da ~~ni~~ nađemo jedan drugi način kako te predstave vode svoj život u nama.

Predstave koje imamo u ma kome dobu života, jesu u svojoj celini nešto nad čime mi nismo potpuno gospodar, čemu smo mi potčinjeni. U izvesnim prilikama života možemo se o tome osvedoči-

TOME SEBE POTPUNO ZABORAVIM I POTPUNO SE PREDAM,

OTPOZADI DOLAZI DEMONSKO BIĆE MOGA DJELATNOG JA.

ti. Na primer, da li nekog čoveka koji nam govori razumemo ili ne, ~~kaxxx~~ to zavisi od našeg duševnog života.

Zar ne, Vi ćete me razumeti u mojim predavanjima. Ali ako biste dovukli izvesne druge ljude na moja predavanja koji o tome nisu ništa upoznati, mnogi od njih (pa ma koliko da su obrazovani) neće razumeti ništa. Zašto? Zato što je dotični navikao da godinama ima druge predstave. One su prepreka da bi se razumele druge novije predstave. Tako se stare predstave bore protiv novo pridolazećih predstava, suzbijaju ih. Ništa ne pomaže nešto hteti razumeti, ako čovek nema u sebi mase predstava koje omogućuju to razumevanje. Tu nastupaju jedne predstave protiv drugih predstava. Ako posmatrate svoj duševni život naći ćete da vaše "ja" pri tome igra vanredno malu ulogu.

Kada nešto slušate ili gledate što vam zauzme svu pažnju, onda imate dobru priliku da zaboravite vaše "ja"; a u koliko ste više privučeni time utoliko više imate priliku da zaboravite na vaše "ja". Pokušate li jednom kasnije gledati na neki takav momenat, onda ćete ustanoviti: tada je bilo nešto u meni, na čemu nije mnogo učinilo moje "ja". Ja sam kao zaboravio na moje "ja", kao da sam bio potpuno izgubio sebe, sav sam se bio predao. To je uvek tako kada čovek nešto razume naročito dobro. A šta se događa kada nešto ne razumete? Tada se masa predstava koje imate postavljaju protiv novih predstava. Tada deluje nešto takvo u vašoj duši kao neka dramatična borba. Predstave se bore sa predstavama; a vi sami ste u vašoj duši pozornica borbe dveju masa predstava.

A u duševnom životu zavisi pak nešto vrlo značajno od toga da li imamo one predstave koje su potrebne da bismo nešto razumeli, ili nemamo te predstave. Na primer ako nepripremljeni slušamo neku stvar, pokazuje se nešto vrlo značajno. U trenutku kada nešto ne razumemo, tada nam kao od pozadi prilazi nešto kao neki demon. Ako slušamo razumevajući i pažljivo, onda nam on ne prilazi.

Šta nam to prilazi kao neki demon? To je u duševnom životu delatno "ja", koje nas od pozadi kao napada, obuzima. Dotle dok razumevamo i možemo biti predani kao zaboravljajući se-

be, ono se ne javlja. Ono se javlja u trenutku kada nešto ne možemo razumeti. Šta je pak to, to nerazumevanje?

U svakom slučaju nešto što se takoreći upreda u duševni život, i što hoće da čoveku stvara nelagodnost. To se javlja vrlo jako u duši kao nelagodnost. A kada imamo u vidu to što tada ulazi u našu dušu kao nelagodnost, tada smemo reći: ta nelagodnost pokazuje nam da je naš duševni život takav da predstave koje već imamo ne deluju tako da one prema našim predstavama koje već imamo izražavaju zadovoljstvo ili nelagodnost. Mada se ta nelagodnost ne ispoljava odmah grubo, ipak je to jedna snaga koja dalje deluje u duševnom životu. Štimung nelagodnosti deluje dalje u duševnom životu, tako da to zahvata nešto dublje, pa može štetno delovati i u telo to što se pokazuje kao nelagodnost iz tog nerazumevanja.

Biti će od velike važnosti da se upravo kod finih nijansi bolesti ili zdravlja u duševnom životu nekog čoveka uzima u obzir da li je on u životu mnogo prinudjen da prilazi stvarima koje ne razume, ili sve može da prati sa razumevanjem. To su stvari koje su mnogo važnije nego što se obično predpostavlja u običnom životu.

Našli smo: predstave u nama imaju svoj život, one su kao bića u nama. Setite se onih moemenata vašeg duševnog života kada je spoljašnji svet bio takav, da, i pored toga što ste hteli da primite podsticaj od spoljašnjeg sveta, ipak vama spoljašnji svet nije dao ništa, prošao je pored vas a da niste primili na kakve utiske. Pri tome doživljujete u svojoj duši ono što se u svakodnevnom životu naziva dosada. Dosada je u svakodnevnom životu jedno stanje u kome duša teži za utiscima, razvija željenje, ali to željenje ostaje nezadovoljeno. Pa odakle dolazi dosada?

Ako ste dobar posmatrač, doći ćete do jednog retkog zapažanja: da se samo čovek može dosadjivati; životinja se ne dosadjuje. Ko bi hteo verovati da se i životinje mogu dosadjivati, taj je loš posmatrač prirode. Možete posmatrati ljude i razlikovati ih u pogledu na sposobnost da se dosadjuju. Ljudi se jednostavnim duševnim životom dosadjuju se mnogo manje od takozvanih obrazovanih ljudi. Na selu se u opštem ljudi mnogo

manje dosadjuju nego u gradu. No tamo možete gledati na seljake a ne ljude iz grada kada su na selu. Ljudi sa komplikovanim duševnim životom u obrazovanim staležima i klasama dosadjuju se vrlo mnogo. Dakle već kod raznih klasa ljudi nalaze se razlike. To dosadjivanje takodje nije nešto što tako bez daljeg dolazi iz duševnog života.

Usled čega je čoveku dosadno? Zbog posebnog života predstava u nama. Naše stare predstave žele da imaju nove utiske. Stare predstave žele da budu oplodjene. To su prohtevi za novim pokretanjima. Zato mi sami nemamo nikakve vlasti nad dosadjivanjem, nego predstave u nama imaju prohteve, a ako ovi ostaju nezadovoljeni, razvija se u nama željenje. Zato će se nerazvijeni, glupji čovek, koji ima manje predstava, manje dosadjivati, manje će imati i predstava koje u njemu razvijaju željenje. No ljudi koji stalno zevaju od dosade takodje nisu oni što su visoko razvili svoje "ja". Ovo se napominje samo da ne biste mislili da bi se najviše razvijeni ljudi morali i najviše dosadjivati. Postoji neka vrsta lečenja od dosadjivanja; a kod jednog višeg razvitka nemoguće je dosadjivanje.

Životinje se ne dosadjuju iz ovog razloga: kada životinja otvori svoje oči, onda ona ima neprekidno utiske iz spoljašnjeg sveta. Spoljašnje zbivanje uleva se kao spoljašnji tok sveta, a to što protiče u unutarnjosti životinje, to je s tim vremenski u skladu. Životinja je s jednim utiskom gotova onda kada dodje neki novi utisak. Vlada skladnost u tome izmedju spoljašnjeg toka i unutarnjeg ždoživljavanja. Čovekova je prednost u tome što on u proticanju duševnog života može održati drukčiju meru vremena nego što je ono što se dogadja napolju u zbivanju sveta.

Dakle kod čoveka to može biti tako, da, kada ima nešto pred sobom što je na njega već često pravilo utiske, on se zatvori od utiska. On se takoreći zatvori od spoljašnjeg toka vremena. Ali u njegovoj unutarnjosti vreme protiče dalje. No pošto on nema nikakvih spoljašnjih utisaka, ostaje vreme unutarnje neispunjeno.

Može pak nastupiti sledeće. Posmatrajmo životinjski život kao duševni život kako on protiče: on protiče pa-

ralelno spoljašnjem toku vremena. Unutarnji duševni život životinje protiče tako da je životinja ustvari predana spoljašnjem toku vremena ili - što je isto, opažanjima svoga života i tela, što je takodje spoljašnje opažanje, na primer kod probave. To je nešto vanredno interesantno za životinju. Kod životinje deluje neprestano spoljašnji tok vremena tako da on neprekidno daje podsticaje, podstreke za unutarnjost. Za životinju je interesantan svaki momenat njenog života. Kada kod životinje prestanu spoljašnja opažanja, onda prestane i unutarnji tok vremena.

Kod čoveka to nije tako. Kod njega prestanu da budu interesantni za njega spoljašnji predmeti, čim ih je suviše često gledao. On ih više ne pušta da ulaze u njegov svet duše, no spoljašnji tok vremena ipak protiče dalje. Unutarnji duševni život čovekov prestane, a vreme teče dalje sa dušom. Ko šta je to što deluje u neispunjeno vreme? To je željenje starih predstava prema budućnosti. Nastupili to, onda imamo iz duše, iz starih predstava, željenje za novim utiscima, novim sadržinama. To je dosadjivanje. To je razlika i preimućstvo čovekovo s pram životinje, što njegove ranije predstave žive dalje i razvijaju sopstveni život dalje u smeru budućnosti. A to znači da on ima jedan duševni život koji se vezuje sa budućnošću.

Dok kod životinje imamo neprestano nadražaj, podsticanje spolja, imamo kod čoveka željenje duševnog života pošto stare predstave žude za novim utiscima. Još ću ukazati na stvari koje mogu obmanuti.

Ljudski duševni život

..... stare predstave

nove predstave — neispunjeno vreme = tok vremena

(zadovoljeno željenje) — (nezadovoljeno željenje=dosadjivanje) = željenje

No postoji lek protiv dosadjivanja. On se sastoji u tome da u duši živi ne samo željenje iz starih predstava, da starije pred-

stave dalje žive ne samo kod predstave koje izazivaju prohteve, nego sa jednom vlastitom sadržinom: tako da mi sami možemo ulevati nešto u vreme koje nije spolja ispunjeno. To je viši duševni razvitak ako same naše predstave unose sa sobom u budućnost nešto što nas interesuje. To je velika razlika da li kod razvitka nekog čoveka igra neku ulogu taj momenat, i da li čovek ima u svojim predstavama nešto što ga interesuje, što ga može ispuniti, ili toga nema.

Dakle od izvesnog stepena može se čovek dosađivati, no od toga se može lečiti ako prima u sebe predstave koje mu i u budućnosti mogu ispunjavati duševni život.

To je razlika izmedju ljudi koji se mogu dosađivati i onih koji se ne dosadjuju. Ima ljudi kod kojih se dosađivanje može lečiti i ima drugih kod kojih to nije moguće. To ukazuje na jedan samostalni život predstava u nama koje nemamo u moći, kojima smo predani. Ako se ne brinemo za to da naše predstave budu bogate sadržinom, moramo se dosadjivati. No time da naše predstave postanu bogate sadržinom, možemo se u budućnosti zaštititi od dosadjivanja. To je opet vanredno značajno za psihologa; jer normalni ljudski život zahteva da se održava izvesna srazmera izmedju ispunjavanja duševnog željenja i samog spoljašnjeg života. Ako se ne održava ta srazmera, tada nastupa dosađivanje, a za neka prazna duša koja se dosadjuje, to deluje kao otrov za telo. Mnogo dosadjivanja imati u životu jeste stvarno uzrok bolesti. To nije pogrešan osećaj koji govori o "ubijajućoj" dosadi. Ona deluje kao otrov mada se od nje baš ne umire. No tako nešto deluje daleko van područja duševnog života.

Možda vam i ova izlaganja mogu još izgledati cepidlačka, no na osnovu ovih izlaganja osvetlićemo osobito ono čudesno ljudskog duševnog života. A fina razlikovanja su potrebna ako hoćemo da upoznamo čudesnu dramu ljudskog duševnog života sa njegovim junakom u sredini, sa njegovim "ja". U našem duševnom životu skriven je neko ko je u osnovi beskrajno mudriji od nas samih. Bilo bi rdjavo za nas ako ne bi bilo tako.

U običnom životu čovek ima neobične, razne, predstave o tome šta je telo, duša i duh. Te stvari se na vrlo razne

TREBA RESPEKTIRATI DUH GOVORA I IZRAŽAVATI SE U SKLADU SA NJIM.

načine ispreturaju. Ono što je u starim vremenima bilo upoznato jednim više vidovitim posmatranjem, postepeno je sve više dospevalo u zaborav, izbrisano je. Tada se pravilno razlikovalo da je čovek u životu postavljen u telesni život, duševni život i u duhovni život.

Ali zatim se osmi ekumenski koncil u Carigradu u godini 869, osećao prisiljenim da izbaci "duh" i da postavi dogmu: čovek se sastoji iz tela i duše. Ako bistè upoznali dogmatiku hrišćanske crkve, došli biste do pogleda u dalekosežne posledice te izmene što je odbačen duh. A ako je neko ipak prizhavao duh, on je prema shvatanjima crkve bio veliki jeretik.

Nenaklonost spram duha zasniva se na drukčijem tumačenju apsolutnog opravdanja odnosa tela, duše i duha. U času kada se prestane govoriti o telu, duši i duhu, sve se pobrka. No ljudi su već jednom postali takvi da sve pobrkaju. Tako su oni ovde pobrkali, te je postepeno iščezao slobodan pogled na duhovni život.

No iako su ljudi takvi da uvek iznova padaju u grešku nepotpunog razlikovanja, ipak postoji jedan dobar duh koji bdi nad čovekom, tako da je čovek još uvek sačuvao nejasno osećanje o istini. Takvo nejasno osećanje o istini izazvano je u čoveku time, što u njegovoj okolini deluje tako nešto kao što je duh jezika. Jezik je stvarno pametniji od ljudi. Ljudi regulišu i kvare mnogo na jeziku, no sve se ne može pokvariti na jeziku. Jezik je razumniji od ljudi. Zato hoću da vam pokažem da čovek ipak tačno oseća, kada iz duha jezika govori a ne svojevoljno iz sebe.

Zamislite da neki čovek stoji pred drvetom, zvonom i nekim čovekom. Sad on počinje da prosudjuje na osnovu onoga šta mu kazuje spoljašnji svet, na osnovu neposrednih čulnih utisaka. To znači, on pokreće svoj duševni život. A rasudjivanje je nešto šta se dogadja u duši. On pogleda na drvo. Drvo je zeleno. To što se tu pokazuje u njegovom rasudjivanju, to je izraženo saobrazno geniju jezika: drvo je zeleno. Uzmimo, da sada hoćete da nešto izrazite u zvonu, što se ima prosuditi na osnovu čulnih utisaka: zvono zvuči. Tu ćete u trenutku kada zvono zvuči, izra-

ziti vaše opažanje sa sudom: zvono zvuči. Zelenilo drveta izrazili ste u rečima: drvo je zeleno. Zvučanje zvona izrazili ste sa: zvono zvuči. Upamtite to dobro i pogledajmo sad čoveka. Taj čovek govori. Govorenje primećujete, i izražavate vaše spoljašnje opažanje rečima: čovek govori.

Sada upamtite tri rasudjivanja: drvo je zeleno - zvono zvuči - čovek govori. U sva tri rasudjivanja radi se o čulnim utiscima. No osetićete da se u sva ta tri slučaja, pokazuju čulni utisci kao nešto potpuno različito kada ih uporedite sa rasudjivanjem jezika. Kada kažem: "drvo je zeleno" time izražavam nešto što se u rasudjivanju mora odnositi na prostor. Izražavam što je takvo u ovom momentu, posle tri sata opet je takvo, i tako dalje. To je nešto trajno.

Uzmimo sad drugo rasudjivanje: "Zvono zvuči". Tu ne izražavamo ništa prostorno. To nikako nije u prostoru, to protiče u vremenu, to je u proticanju, u postojanju. A zato, što je genije jezika vrlo pametan, ne možete nikada na isti način govoriti o nečem što je postavljeno u prostor i o nečem što protiče u vremenu. Ako to rasudjivanje pogledate pobliže, naći ćete: ukoliko je drvo postavljeno u prostor, jezik vam dopušta da za sve što je u prostoru upotrebite samo pomoćni glagol, koji vam pomaže da jezično živite u vremenu, a ne neposredni glagol, ~~kojixxxx~~ No moramo pak uzeti pomoćni glagol ako možda imamo u vidu nešto drugo. Možemo reći: "drvo ozelenjava". No u tom trenutku morate preći od onoga što je samo u prostoru na nešto ~~p~~što protiče u vremenu~~x~~, što postaje, na postajanje i nestajanje zelenila. U jeziku stvarno deluje jedan genije iako ponešto kvare ljudi. Jezik ustvari ne dozvoljava da se glagol primeni neposredno kod nečeg ~~xx~~ što je u prostoru. Glagol je upravo za ono što postoji u vremenu.

U trenutku kada primenimo neki glagol, moramo označiti neko postojanje, bivanje. Mogao bi neko prigovoriti: moglo bi se drukčije opisati u reči: "Zvono je zvučajuće", umesto:"zvono zvuči". No šta se tada dogodilo? Ako tako drukčije opišete, tada kvarite jezik.

Dolazimo sad do trećeg rasudjivanja: "čovek govori". Tu uzimate takodje glagol da biste izrazili ono što je čulno opažanje. No razmislite jednom kakva je tu razlika! Kod rasudjiva-

nje: "zvono zvuči", tu je rečeno o čemu se radi. O zvučanju. Kod rasudjivanja: "čovek govori", tu nije rečeno o čemu se radi. Jer kod tog izricanja rasudjivanja ne radi se nikako o čulnoj predstavi koja se stvara govorenjem, nego se radi o nečem što glagolom nikako nije izraženo, radi se o sadržini onoga šta je bilo govoreno. Zašto ste tu zastali sa jezikom? Zašto tu takoreći zastanete pred onim o čemu se radi?

Zato što sa Vašom sadržinom hoćete da ste neposredno pred dušom čoveka što govori, jer hoćete da vidite šta vam tu dolazi iz bića drugog čoveka. Unutarnje biće zvona unosite u glagol. No kada ste pred živom dušom sa vašim unutarnjim bićem, tada se čuvate od toga da unutarnjost unosite u jezik.

Tu imate očigledno izražen genij jezika u razlici između onoga što se odnosi na mesto, na prostor, i onoga što se odnosi na proces postojanja, na vreme, i onoga što se odnosi na duševno-unutarnje. Ako to spolja opisujemo, onda zastajemo u velikom strahopoštovanju pred unutarnjim, pred onim o čemu nam se ovde radi. I vidićemo još u toku ovih predavanja da je ustvari važno da se uzdignemo do jednog određenog osećanja, da dušu označavamo kao nešto što je unaokolo omeđeno, nešto što se talasa do te granice, ali unaokolo ovičeno. To je važno da dušu upoznajete u njenom pravom biću kao neku vrstu unutarnjeg područja, i da vam je jasno da ono što mora doći spolja, udara na nešto što se brani u unutarnjosti. Tako da kada čulni doživljaji prilaze duši, imamo da predstavimo sebi dušu kao neki kolut u čijoj se unutarnjosti sve talasa. Sa svih strana dolaze čulni utisci. Unutarnje bukti i talasa se duševni život. No danas nam se pokazalo: duševni život nije nezavisan nego duša doživljava posebni život kao predstava, koje vode život u vremenu.

A taj život predstava u omeđenoj duši jeste uzrok naše najveće sreće i našeg najdubljeg bola ukoliko oni imaju svoje poreklo u duši. I vidićemo kako je duh veliki iscelitelj za ono što bolovi i patnje inaziva u našoj duši. No kao što se u telesnom životu mora utoliti glad, i utoljenje gladi je ozdravljujuće; ali ako se pretovarimo jelom onda to ide na uštrb zdravlja. Tako je slično i u duševnom životu. Predstave zahte-

vaju, žude za zadovoljenjem kroz druge predstave. Novo pridošle predstave mogu u duši takodje delovati kao zdravlje ili kao bolest. I videćemo da u duhu imamo nešto što deluje ne samo ozdravljajuće, nego i sprečava da se ~~prekxxxx~~ pretrpava duševni život.

--- o ---

23. 2. 1988.
12. 3. 1988.

DRUGI DEO: PSIHOSOFIJA

III
NA VRATIMA ČULA, OSEĆANJA, ESTETSKI SUD

3.XI 1910.

U prethodna dva predavanja izneto je tvrdjenje: da nam duševni život, kada ga pregledamo sve do njegovih granica, u bitnom pokazuje da se sastoji iz rasuđivanja, i doživljaja o ljubavi i mržnji koji su u vezi sa željenjem. Moglo bi izgledati kao da je s tim tvrdjenjem zanemareno baš ono što je najvažnije u duševnom životu, upravo ono što se u duši najdublje doživljuje:osećanje. Dakle moglo bi izgledati kao da je duševni život okarakterisan, baš onim što mu nije svojstveno, a kao da nije uzeto u obzir ono što se talasa u duševnom životu, i daje mu njegov svagdašnji karakter: život osećanja.

Videćemo da ćemo dramatiku duševnog života moći razumeti, ako se osećanju približimo time da pođemo od oba okarakterisana elementa duševnog života. Tu moramo opet početi kod jednostavnih činjenica duševnog života. To su čulni doživljaji dobiveni kroz vrata naših čula, koji ulaze u naš duševni život, i zatim dalje u njemu žive. Uporedite činjenicu što naš duševni život baca svoje talase ka vratima čula, i sa tih vrata čula prima u sebe rezultate čulnog opažanja, koji zatim samostalno dalje žive unutar duše - uporedite tu činjenicu sa drugom: da se kao iz unutrašnjosti duševnog života podiže i sve ono što se može obuhvatiti u doživljajima ljubavi i mržnje, koji dolaze iz željenja. Kao iz središta duševnog života podižu se željenja, koja i površnom posmatraču izgledaju da vode do ljubavi i mržnje.

Ali sama željenja ne nalaze se prvo u duši, ona ulaze na vrata čula. Zapazite prvo to. Uzmite svakodnevni duševni život, pa kada tu posmatrate samog sebe, videćete kako se u vama podižu željenja što se radjaju na spoljašnjem svetu. I tako možemo reći: daleko najveći deo našeg duševnog života dobiva se na granici prema čulnom svetu, na vratima čula.

No to moramo još temeljno upoznati, a to ćemo moći najbolje ako tu činjenicu pokažemo u grafičkoj slici. Tu ćemo du-

ševni život moći dobro okarakterisati ako ga prikažemo kao unutarnjost nekog kruga. Dakle zamislimo da unutarnjost jednog kruga predstavlja sadržinu našeg duševnog života. Zamislimo dalje čula

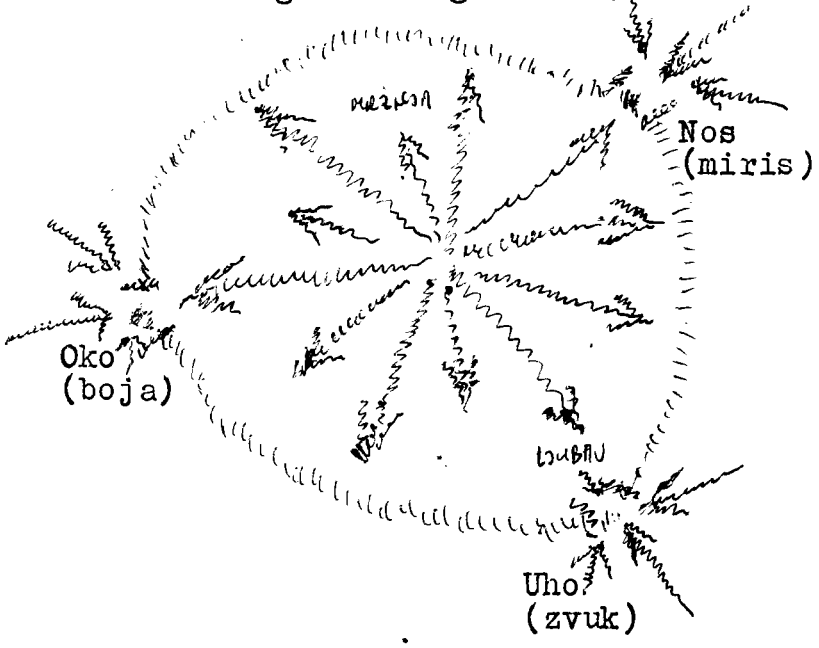

kao neku vrstu vrata, kao otvore prema napolju, kao što to možete razabrati i iz predavanja o antroposofiji. Posmatramo li sad ono što se može opažati samo unutar naše duše, ako zbivanja u duši hoćemo da predstavimo grafički: onda moramo naznačiti da iz središta na sve strane u duševni život izviru naviru talasi koji se iživljavaju u fenomenu ljubavi i mržnje. Tako je duša potpuno ispunjena željenjima, i nalazimo da ti talasi udaraju do na vrata čula. Sad možemo da zapitamo: pa šta se tu doživljuje gde zahvata neki čulni doživljaj? Šta se dogadja pri doživljavanju zvuka kroz uho? Šta se ostvaruje pri doživljaju mirisa kroz nos?

Prvo ne uzimamo u obzir spoljašnji svet u pogledu na sadržinu. Imajte na umu još jednom na jednoj strani trenutak u kome se dogadja čulno opažanje, dakle pogledajte taj uzajamni saobraćaj sa spoljašnjim svetom. Prenesite se živo u trenutak pri kome takoreći duša doživljujući unutarnje sebe kroz vrata čula od spoljašnjeg sveta ima neki doživljaj boje ili doživljaj zvuka. A s druge strane imajte na umu da duša živi dalje u vremenu i zadržava u sebi kao predstave sećanja ono što je takoreći zadobila na čulnom doživljaju.

Tu moramo oštro razlikovati ono što duša tu nosi dalje u predstavama sećanja kao trajni doživljaj i doživljaj delat-

Zapitali smo ranije: šta se dogodilo u onom momentu, kada je kroz vrata čula duša bila izložena spoljašnjem svetu? Kada imate na umu to da je naša duša, kao što iskustvo neposredno pokazuje, ispunjena mnoštvom željenja, i upitate: pa šta zapravo izlazi na vrata čula, kada duša usmeri svoju unutarnjost da na vrata čula? - odgovor je da su to sama željenja. Željenje dolazi na vrata čula, te se ustvari dodirne sa spoljašnjim svetom u tom trenutku, i pri tome primi takoreći od druge strane otisak pečata. Kada neki pečat sa imenom Vojnović otisnem na vosak za pečaćenje, ostane u vosku otisnuto ime Vojnović. Netačno bi bilo ako se kaže: to što je ostalo (u vosku) ne slaže se sa onim što je tada delovalo u spoljašnjem svetu. To ne bi bilo nepristrasno posmatranje, nego kantianizam. Ako nećete da gledate na spoljašnje materijalno, ne smete reći da sam pečat ne ulazi u vosak za pečaćenje nego morate gledati na ono što je bitno, naime da je u vosku za pečaćenje ime Vojnović! A bitno je to što se prinosi pred ime Vojnović u pečatu, a u što se tada utisnulo ime Vojnović. Kao što pečat iz samog sebe ne dodje ništa drugo već samo ime Vojnović, tako ni u spoljašnji svet ne daje ništa drugo već otisak. No nešto se mora prineti pečatu da bi se napravio otisak. Tako morate reći. Dakle u onome što se iz duše usmerava prema čulnom doživljaju, stvara se spolja jedan otisak, a taj otisak što je nastao u duši nosi čovek sobom. Taj otisak nosi čovek sobom, a ne samu boju ili zvuk već ono što je imao kao doživljaje od ljubavi i mržnje, od željenja.

Postoji pak nešto na neposrednom čulnom doživljaju, što se kao neka vrsta željenja mora upraviti prema napolju. Ako to ne bi postojalo, tada ne biste nosili čulni doživljaj sa sobom u daljem duševnom životu, tada se ne bi obrazovala nikakva predstava sećanja. Naime postoji jedna duševna činjenica, koja je neposredan dokaz za to da željenje iz duše uvek ide prema napolju kroz vrata čula kada čula imaju opažanja boja, mirisa ili zvuka. Ta činjenica je pažnja. Razlika koja postoji izmedju nekog čulnog utiska pri kome ne obraćamo pažnju na stvari, i utiska kome obraćamo našu pažnju, pokazuje nam da tamo gde ne obraćamo pažnju tu se ne nosi utisak dalje u duševnom životu. Morate iznutra dolaziti ususret sa snagom pažnje, i ukoliko je veća pažnja, utoliko lakše nosi duša predstavu sećanja u daljem životu.

Dakle duša stoji preko čula u vezi sa spoljašnjim svetom na taj način što duša svojom supstancijalnošću izbija kroz krajnje granice, i što se to pokazuje u činjenici pažnje.

Drugi elemenat koji pripada duševnom životu, rasudjivanje, isključen je pri neposrednom čulnom doživljaju.

Karakteristika nekog čulnog utiska je u tome što je isključena sposobnost rasudjivanja kao takva. Tu se ističe, ispoljava samo željenje: čulni utisak crvene boje nije isto što i čulno opažanje crvene boje. U nekom zvuku, u opažanju neke boje, u nekom mirisu, kome se izlažete, u tome se nalazi samo željenje - dokumentovano pažnjom -: rasudjivanje se u tom slučaju potiskuje. Samo mora nam biti jasno da se moraju povući tačne granice izmedju čulnog opažanja i onoga šta se dalje dogadja u duši.

Ako ostajete kod utiska boje, tada se tu radi samo o utisku boje, a što je još bez rasudjivanja. Karakteristika čulnog utiska je u tome, što je pažnja upravljena tako da je izricanje suda kao takvog isključeno; tu se ispoljava jedino željenje. Kada upravite svu pažnju na crvenu boju ili neki ton, onda u upravljenoj pažnji ostaje samo željenje: rasudjivanje je tu potisnuto. Čulni utisak crvene boje nije isto što i čulno opažanje crvene boje. U nekom tonu, u utisku crvene boje, u nekom mirisu, kome ste izloženi, nalazi se samo željenje dokumentovano pažnjom. Dakle pažnja se pokazuje kao posebni oblik željenja. No u trenutku kada kažete: "crvena boja postoji" - već ste rasudjivali, tu se već pokrenulo rasudjivanje u duši. Samo mora nam biti jasno, da moramo povući potpuno tačne granice izmedju čulnog opažanja i čulnog oseta. Samo kada ostajete kod utiska boje imate posla sa čistom korespondencijom željenja duše sa spoljašnjim svetom.

A šta se dogadja pri tom susretu željenja u duši sa spoljašnjim svetom?

Izneli smo razliku izmedju opažanja čulima i oseta čulima. Ono prvo smo nazvali doživljajem, kojim se prolazi pri eksponiranju, a ovo drugo jeste ono što ostaje. A šta imamo u osetu čulima.

MODIFIKACIJA ŽELJENJA → PROHTEVI I POŽUDE

- ŽELJENJE POTISNUTO (SKRIVENO) U NUTRINU PREDSTAVLJA OSEĆANJE. → NATRAG VRAĆENA ŽELJE.

U osetu čulima imamo jednu modifikaciju željenja, sa osetom čulima nosimo sobom ono što se tu talasa kao modifikacija željenja: prohtevi (Vid.: str.89) - može biti i požuda.

Gde nastaje oset čulima? Videli smo: da on postaje na granici izmedju duševnog života i spoljašnjeg sveta, na vratima čula. Ustvari je to tako da kod nekog čulnog doživljaja kažemo: snaga željenja dopire do na površinu (duše). No predpostavimo da snaga željenja ne dolazi do na granicu spoljašnjeg sveta, pa željenje ostaje unutar duše, savija se takoreći unutar samog duševnog života, ostane unutarnje, ne dopire do na vrata nekog čula?

Kada snaga željenja podje napred, pa je prinudjena da se povuče u samu sebe, onda nastaje osećaj, osećanje. Čulni oset, spoljašnji oset, nastaje samo onda kada je povlačenje prouzrokovano spolja nekim protivudarom pri dodiru sa čulnim svetom.

Unutarnji osećaj nastaje kada se željenje ne vraća natrag direktno usled dodira sa spoljašnjim svetom, nego kada se unutar duše pred njenom granicom negde odbije natrag. Tada nastaje unutarnji oset, osećanje. Osećanja su takoreći izsamih sebe natrag

Spoljašnji svet

Duševni svet

Rasudjivanje

Ljubav Željenje Mržnja

(Kada rasudjivanje i željenje unutar same duše hoće da dodju do zastajanja, nastaje osećanje.)

vraćene želje, u same sebe natrag odbačena željenja. Dakle unutarnji oseti, osećanja, jesu u duši zastala željenja, žudnje, koje nisu došle do na granicu duše, nego žive unutar duše. I u osećanju je u bitnom duševna supstancijalnost željenje, žudnja. Onda ni osećanja kao takva nisu nešto novo u duševnom životu, nego osećanja jesu supstancijalna, realna zbivanja željenja koja se odigravaju unutar duševnog života. To hoćemo da naglasimo.

Duševni život teži odluci i zadovoljavanju.

A sada bismo još sa izvesne strane okarakterisali oba elementa duševnog života, s jedne strane rasudjivanje, s druge strane doživljaje ljubavi i mržnje, koji potiču iz željenja.

Naime, možemo reći: sve što se iz delatnosti rasuđivanja zbiva u duši, završi se u izvesnom momentu. No i ono što se odigrava kao željenje, završi se u izvesnom momentu. Delatnost rasudjivanja dokonča se onda kada nastupa odluka, kada je rasuđivanje završeno u nizu predstava, koje zatim nosimo dalje s nama kao jednu istinu. A kraj, završetak, željenje jeste zadovoljenje. Tako da činjenički svako željenje u našoj duši teži za zadovoljenjem, svaka delatnost rasudjivanja za odlukom.

Kada gledamo u naš duševni život, nalazimo tu delatnosti rasudjivanja koje teže za odlukom, i željenja, žudnje, koje teže za zadovoljenjem. I baš zato što se naš duševni život sastoji iz ta dva elementa, iz elementa ljubavi i mržnje i elementa rasudjivanja, a pošto je tim obim elementima svojstvena težnja za zadovoljenjem i odlukom, onda iz toga sledi najvažnija činjenica duševnog života: da on teži ka odluci i ka zadovoljenju.

Ako bismo posmatrali duševni život čovekov u njegovoj punoći, našli bismo te struje za odlukom i zadovoljenjem. A to ustvari i jeste tako. Kada posmatrate osećajni život čovekov naći ćete izvore za razna osećanja u velikoj raznovrsnosti zadovoljenja i odluka. Posmatrajte unutar duševnog života pojave koje na primer spadaju pod pojmove: nestrpljenja, nadanje, čežnja, sumnja, pa i očajanje, onda imate oslonce da s tim rečima povežete nešto realno duhovno opipljivo kada zaključujete: da izvori takvih duševnih zbivanja, kao nestrpljenje, nada, čežnja itd. nisu ništa drugo već razne vrste onoga kako se u duši ispoljava tok tečenja struje za zadovoljenjem snaga željenja, i u teženju za odlukom kroz snage predstavljanja. Pokušate li da shvatite ono realno u osećanju nestrpljenja, moći ćete živo osetiti da u tome živi težnja za zadovoljenjem. Nestrpljenje je jedno željenje u duši, koje nalazi svoj završetak tek kada se okonča u zadovoljenju. Pri tome jedva da se razvijaju snage rasudjivanja.

Ili uzmite nadanje. U nadanju moći ćete lako upoznati struju žudnji; i to onih koje su sdruge strane prožete drugim elementom duševnog života, nekim pokretanjem snage rasudjivanja

za odlukom. U ovoj vrsti osećanja ta dva elementa održavaju uzajamno ravnotežu kao dva ista tega na tasovima vage. Tu je isto onoliko žudnje za zadovoljenjem koliko i izgleda za povoljnu odluku.

Jedno drugo osećanje - osećanje sumnje - nastalo je kroz to što neko željenje teži za ispunjenjem, no istovremeno se povezuje sa nekom delatnošću rasudjivanja koje nije u stanju da stvori odluku.

I tako bismo u velikom broju osećanja mogli nalaziti da u njima uvek na značajan način zajedno deluju rasudjivanje i željenje. A ako neko još nije našao ta dva elementa u svim osećanjima, onda on mora dalje tražiti dok ih ne nadje. Kada na jednoj strani duševnog života uzmemo sposobnost rasudjivanja, ona se završava u predstavi. No vrednost predstave u životu sastoji se u tome da je ona jedna istina. O istini ne može duša za samu sebe odlučiti, istina ima svoj temelj u samoj sebi. To mora svako osetiti kada duševni život u njegovoj naročitosti uporedi sa onim što treba da se osvoji zadobije istinom.

Ono što za duševni život nazivamo sposobnost rasuđivanja, to se sa jednim drugim izrazom može označiti i kao razmišljanje. No razmišljanjem, time što razmišljamo, odluka još nije tačna. Odluka postaje tačna kroz to da se izdigne iz duše. Istina se nalazi napolju, a odluka je sjedinjenje sa istinom. Zato je odluka dakle jedan za dušu strani elemenat.

Spoljašnji svet ——————— Kraj istine odluka

Duševni svet ——————————— Predstava

Rasudjivanje

Ako potražimo drugi elemenat - izvor željenja - koji u duševni život kao iz nepoznatih dubina navire u središte i širi se na sve strane u duševnom životu, onda nalazimo da je izvor željenja van duševnog života, tako da, željenje i odluka dopiru spolja u duševni život.

Dakle unutar duševnog života odigrava se zadovoljenje i borba oko istine do odluke. Tako smo mi unutar duševnog života borci u odnosu na rasudjivanje, a u pogledu željenja, uživaoci. Odluka vodi napolje iz duševnog života. U pogledu naših željenja mi smo uživaoci. Završetak željenja, zadovoljenje nalazi se u duši. U našem rasudjivanju mi smo nezavisni. Kod željenja je to obrnuto. Tu početak nije u životu duše već samo zadovoljenje. Zato osećanje kao završetak, kao zadovoljenje željenja, može ispuniti celu dušu.

Ispitajmo sad jednom tačnije šta tu ulazi u dušu kao zadovoljenje. Ranije smo kazali da je oset u osnovi uzevši jedno zapljuskivanje željenja do na granicu duševnog života, i da je osećanje nešto što ostaje u sredini duševnog života gde se željenje savija u samom sebi.

Šta će biti na mestu gde duševni život nalazi zadovoljenje u samom sebi?, završetku željenja? Tu će biti osećanje. Dakle ako unutar duševnog života, željenje bude zadovoljeno, tada nastaje osećanje. No to je samo jedna vrsta osećanja kada željenje postiže svoje ispunjenje u sredini duševnog života. Jedna druga

Spoljašnji svet — Željenje (Početak)

Duševni svet

Ljubav — Mržnja

Završetak
Zadovoljenje
/kao osećanje/

vrsta osećanja postaje na jedan drugi način. Ona postaje kroz to da ustvari u dubinama duševnog života postoje odnosi, veze, između unutarnjeg duševnog života i spoljašnjeg sveta.

Karakter naših željenja izražava se kroz to što se **željenja usmeravaju** na spoljašnje **stvari.** Ona ne dosižu posvuda do na spoljašnje stvari kao kod čulnih opažanja. Željenje se pak može usmeriti na spoljašnje **stvari** i na način da ne siže do na predmet. Tu imamo neku vrstu dejstva na daljinu kao u magnetskom dejstvu na daljinu, slično kao što magnet pokazuje u pravcu pola ne dostižući pol. Dakle, u tome smislu ima spoljašnji svet takodje izvestan odnos prema duševnom životu i dejstvo u unutarnjem duševnom životu, iako **spoljašnji** svet ne siže do na dušu. Dakle mogu se rađati i osećanja kada postoji željenje za predmetom i kada predmet nikako nije u stanju da zadovolji željenje. Duša prilazi nekom predmetu, izaziva se željenje; no predmet nije u stanju da zadovolji željenje. Željenje ostaje, a izostaje zadovoljenje.

Uporedimo to sa željenjem koje postiže zadovoljenje. Tu je velika razlika.

Neko željenje koje se okončalo u zadovoljenju, koje je neutralisano, deluje tako, da ono daje duševnom životu ozdravljujući uticaj. No neko željenje koje ostaje nezadovoljeno, ostaje da postoji i deluje obolevajući na dušu. Posledica nezadovoljenog željenja, jeste da duša živi u toj nezadovoljenoj žudnji koja se dalje nosi u duši jer nije bila zadovoljena, i, kada je predmet otišao održava se i dalje neki živi odnos izmedju duše i takoreći jednog ništa. Posledica je da duša u nezadovoljenom željenju živi kao u unutarnjim odnosima koji nisu zasnovani na realnosti. A to je dovoljno da bi prouzrokovalo da duša usled toga vrši oboljevajući uticaj na telesni i duhovni život. Nezadovoljenje žudnje vrlo se razlikuju od zadovoljenih žudnji. Kada se stvari grubo pojave, mogu se lako razlikovati; no ima slučajeva kada čovek ne uvidja lako da se radi o tim činjenicama.

Uzmimo da se čovek nalazi pred nekim predmetom. Zatim on ide dalje i kaže: predmet ga je zadovoljio, on mu se dopada, ili ga on nije zadovoljio, ne svidja mu se. Kod dopadanja nalazi se željenje koje je zadovoljeno na izvestan način, a kod nedopadanja je ostalo samo željenje. Ali ovde smo u području estetskog suda.

Postoji samo jedna jedina vrsta osećanja koja se na nešto drukčiji način ponaša u duševnom životu (a to je vrlo značajno za duševni život).

Lako ćete uvideti da se sećanje, dakle i željenja koja su se okončala i željenja koja se nisu okončala. mogu naslanjati ne samo na spoljašnje predmete nego i na unutarnje duševne doživljaje. Osećanje koje je opisano kao zadovoljeno željenje može se naslnjati na nešto što je bilo vrlo davno. I u nama samima nalazimo povode za zadovoljena ili nezadovoljena željenja. Pogledajmo jednom razliku izmedju izazivanja željenja preko spoljašnjih predmeta i izazivanja željenja sopstvenog duševnog života. Preko spoljašnjih doživljaja možemo imati nezadovoljena željenja. I u duši nalazimo povode za zadovoljena ili nezadovoljena željenja. Ima još i drugih, sasvim malih unutarnjih doživljaja gde imamo žudjenja koja se nisu okončala.

Uzmimo da je naša snaga rasudjivanja suviše slaba da dodje do odluke u slučaju kada se sa našim željenjima nalazimo pred nekim spoljašnjim predmetom. Tada ćete možda morati da odustanete od odluke. Tu imate jedan doživljaj bola zbog nezadovoljenja. Ali postoji jedan jedini doživljaj gde sa rasudjivanjem ne dodjemo do odluke, niti se željenje završava u zadovoljenju, a gde ipak ne nastaje nikakvo osećanje bola.

Vidite, kada se pri običnim čulnim doživljajima svakidašnjice nalazimo pred predmetima i pri tome ništa ne rasudjujemo, onda ostajemo kod čulne pojave. Ako rasudjujemo, onda smo već prevazišli čulni doživljaj. No kada i rasudjivanje i željenje nosimo do na granicu duševnog života, gde čulni utisak iz spoljašnjeg sveta zapljuskuje na dušu, i mi razvijamo onakvo željenje koje se do na granicu, ali samo tačno do na granicu prožima sa sposobnošću rasudjivanja, tada će se javiti jedno osećanje koje se stvara na vrlo naročiti način. Uzmimo da ova linija predstavlja oko. A sada puštamo da naša željenja teku iz duše do oka (horizontalne linije).

A sad puštamo da onamo struji i naša sposobnost rasudjivanja (vertikalne linije): tada bismo imali jedan simbol za

ono što smo baš sad naznačili, u osećanju sastavljenom na vrlo naročiti način.

Razliku, izmedju oba strujanja koja tu idu do spoljašnjeg utiska, ocenićemo dobro ako se još jednom setimo onoga da se pri razvijanju snage rasudjivanja vrh delatnosti duše inače uvek ne nalazi u duši nego van duše. Kada u našoj duši snagom rasuđivanja ima da nešto odlučimo što treba da dodje do na granicu duše, onda moramo nešto primiti u dušu: istinu. Željenje ne može izići napolje, istina nadjačava željenje. Željenje mora kapitulirati pred istinom. Dakle moramo u dušu primiti nešto, što je duši kao takvoj strano: istinu.

Linije rasudjivanja (vertikalne) izlaze pod normalnim prilikama inače uvek iz duševnog života na nešto spoljašnje. No željenje može da ide samo do na granicu, gde se ili svija natrag u sebe, ili ostaje ograničeno samo na sebe, povlači se u sebe. No u sada postavljenom primeru predpostavljamo, da oboje, rasuđivanje i željenje, idu samo do granice i da se oboje potpuno podudaraju u ondosu na čulni utisak. Tu se naše željenje odtalasa do spoljašnjeg sveta i donosi nam natrag sa istog mesta sud.

Sa istog mesta gde se željenje okrene, donosi ono natrag sud. A kakav sud ono donosi tada sobom natrag? Tu su mogući samo estetski sudovi koji su ma kako u vezi sa umetnošću i lepotom. To može biti samo kod posmatranja umetnosti, da željenje teče do granice i biva zadovoljeno, a sposobnost rasudjivanja zastane na granici i sobom donese natrag konačni sud.

Uzmimo da stojimo pred nekim umetničkim delom. Možete li tu reći da predmet u tom slučaju izaziva vaše žudjenje, željenje? Da, on ga izaziva, ali ga ne izaziva kroz samog sebe. Ako bi predmet samim sobom izazivao željenje tada ne bi zavisilo od izvesnog razvitka duše da dođe do estetskog suda. Može se svakako zamisliti da izvesne duše ne osećaju nikakve duševne emocije pred nekim umetničkim delom. Izvesno, to može biti i pred drugim objektima. No kada to biva kod drugih objekata, onda prema tim objektima postoji potpuna ravnodušnost. A tada bi se kod ravnodušnosti pred umetničkim delom odigralo isto kao pred drugim objektima. No pred umetničkim delom zapažamo ipak jednu razliku. Gde ne postoji ta ravnodušnost, gde ljudi prinose umetničkom delu odgovarajući duševn-

ŠTO VIŠE SE PREDAVATI UMETNOM

ni život, tu od njih teče rasudjivanje i željenje do granice duševnog života, pa tada dolazi nešto natrag, i to jedno željenje koje se izražava u sudu: to je lepo! Nekome ne teče natrag ništa, drugome teče natrag željenje, ali ne željenje za umetničkim delom, nego se vraća natrag željenje zadovoljeno sudom. Tu se u duši objasne samim sobom snage željenja i snaga rasudjivanja, te se čovek može tada zadovoljiti na samom spoljašnjem svetu ako je spoljašnji svet samo izazivač čovekove unutarnje duševne delatnosti. Onoliko koliko iz čoveka struji prema umetničkom delu, isto toliko mu struji natrag od umetničkog dela.

Samo se napominje: potrebno je neposredno prisustvo umetničkog dela, jer ustvari duševna supstanca željenja mora teći do granice čula. Svako sećanje na umetničko delo daje zapravo nešto drugo nego estetski sud u prisustvu umetničkog dela.

Tako u istini imamo nešto pred čime u neku ruku kapituliraju željenja kao pred nečim što je spoljašnje duševnom životu. No u onome što je lepo imamo nešto gde se željenje neposredno podudara sa rasuđivanjem, gde se odluka donosi slobodnim na granicama duševnog života završenim željenjem koje se vraća natrag kao sud. Zato je doživljaj lepoga radost ispunjena beskrajnom toplinom. Postoji potpuna skladnost duševnih snaga kada duševni život dodje na granicu kao željenje, a vraća se kao sud. Nigde se uslovi za jedan zdrav duševni život ne mogu ispunjavati tako snažno kao u prednosti lepome.

I kada duševno željenje sa velikim talasima udara na granice čula i vraća se sa sudom, tada se vidi da se uslov za običan život nigde ne može ispunjavati tako kao u predanosti lepome. Kada težimo za misaonim plodovima duše, tada radimo unutar duše sa jednim materijalom, pred kojim moć željenja mora neprekidno kapitulirati. Moć željenja će izvesno uvek kapitulirati pred veličanstvom istine, no ako je moć željenja prisiljena da mora kapitulirati, onda to nije moguće, a da ne ide na uštrb zdravog duševnog života. Neprekidna težnja na mislilačkom području, pri čemu neprestano moraju kapitulirati željenja, konačno bi loše delovala na ljudsku dušu. No oni sudovi koji donose sobom isto onoliko zadovoljenje žudnje koliko i rasudjivanja, donose nešto drugo u dušu.

DA BI DOŠAO DO ISTINE O BILO KOME I ČEMU UVIJEK MORAM BITI PREDAN

Ali time se ne kaže možda da bi trebalo da neprestano uživamo u lepom, a u pogledu istine da ističemo da je ona nezdrava. To bi značilo postaviti načelo: težnja za istinom je nezdrava, dakle ostavimo je; uživanje u lepoti je zdravo, dakle činimo to!

No kao posledica rečenoga pokazuje se za ljudsku dušu da je u pogledu težnje za istinom čovek uvek prinuđen da u sebi pobija život žudnji, da ih savlađuje u sebi. A to i moramo mirno činiti unutar tržx teženja za istinom. To teženje čini nas zato i ponajčešće skromnim, i potiskuje naš ponos na pravilan način. Teženje za istinom čini nas sve skromnijim i skromnijim. No ako bi čovek uvek samo tako živeo, da na taj način postaje sve skromniji i skromniji, onda bi mu to konačno nanosilo štete, nedostajalo bi mu nešto što je potrebno za ispunjenje njegovog duševnog života, da bi ga održavalo: osećanje, osećaj u svojoj unutarnjosti. Čovek ne sme lišavati sebe time što on uvek mora kapitulirati spram istine. A tu dolazi život estetskog suda. Život estetskog (suda) jeste takav da čovek dobija i natrag ono što donosi na granicu duše. To je jedan takav život gde čovek sme ono što on u istini i treba.

Što čovek u istini treba, to je, da se bez njegove samovolje nadje odluka. Kod traženja istine mora se čovek potpuno predati, mora potpuno predati sebe, a natrag dobija istinu. Kod estetskog suda, kod traženja za doživljavanjem lepoga takodje sasvim predajemo sebe. Skoro kao kod oseta čulima puštamo da naš unutarnji duševni talas teče do granice. No tada se vraća nešto što se spolja nikako ne može odlučiti, nikako se ne može dobiti spolja. Li se sami vraćamo, predali smo sebe i ponovo dobijamo sebe. Istina nam donosi natrag samo sud, no estetski sud donosi nam natrag i naše "ja" kao dar.

To je ono karakteristično estetskog života: on sadrži u sebi istinu, to jest nesebičnost, a u isto vreme dobijamo unutarnjeg gospodara u duševnom životu. Kao neki slobodni dar dobijamo sebe natrag u estetskom sudu.

U ovim predavanjima moram vam kao što vidite - izneti pred duša nešto što se vrlo malo može da vodi do definicije. Ho-

ćemo samo da pokušamo da okarakterišemo stvari onako kakve one jesu, obeležavajući obim duševnog života i ulazeći u njega opširnije.

Prošle godine u predavanjima o "Antroposofiji" videli smo da se prema dole telo graniči sa duševnim životom, a na granici telesnog i duševnog života imali smo tada shvatiti čoveka, a time smo nastojali i da razumemo ljudsko telo i što je u vezi sa telom.

Ova predavanja trebalo bi naposletku da nam dadu životna pravila, životnu mudrost. Zato je nužna jedna široka osnova.

Danas smo stekli pogled u ono što se kao željenja talasa u unutarnjosti našeg duševnog života. U prethodnom predavanju videli smo da izvesni doživljaji osećajne vrste, kao što je dosađivanje, zavise od toga što se u našem duševnom životu nalaze kao mehurovi predstave iz prošlosti, koje vode svoj samostalan život u našem duševnom životu. Kakav one vode život, od toga zavisi mnogo u nekom izvesnom momentu našeg života. Kako se ponašaju naše predstave kao samostalna bića u našoj duši, što znači dosađivanje u našoj duši, od toga zavisi stanje naše duše, da li smo srećni ili nesrećni. Dakle: od tih bića što žive u našoj duši zavisi naša sadašnja sreća života.

Spram izvesnih predstava u našem sadašnjem duševnom životu mi smo nemoćni, a sa drugim vladamo, već prema tome da li se predstave pokreću, oživljavaju ili ne, da li se možemo sećati kada hoćemo, ili to ne možemo. Tu moramo upitati:koje se predstave ponovo lakše javljaju,a koje se teško ponovo pokazuju? To može biti vanredno važno u životu. Možemo li odmah pri primanju predstava nešto učiniti da se one pokazuju lako ili teško? Jeste, možemo u tom cilju neš dodavati nešto predstavama.Za mnoge ljude bilo bi to vrlo korisno, i mnogi ljudi mogli bi svoj život mnogo olakšavati,kada bi znali, čime mogu uticati da se lakše sećaju svojih predstava. Dakle, oni moraju nešto dodavati da bi mu one lakše dolazile u sećanje. No šta možemo činiti spram predstava? Duševni život sastoji se iz željenja, i rasudjivanja. Zato moramo unutar ta dva elementa naći ono šta dodajemo predstavi.

U momentu kada primamo predstavu, kada se ona uleva u nas, moramo što je moguće više predavati od našeg željenja. To možemo samo kroz to da predstavu prožmemo sa ljubavlju. To je dobto za dalji duševni život ako predstavi predajemo i jedan deo našeg željenja. Sa koliko više ljubavi primamo neku predstavu, što joj više interesovanja poklanjamo, što više mi sami sa svojim osobinama potpuno utonemo u predstavu, utoliko će nam se ona duže održati trajna. Ko ne može da se sav ispuni predstavom, taj će je lako zaboraviti. Mi možemo neku predstavu takoreći da obavijemo sa ljubavlju. No moramo još i videti kako rasudjivanjem možemo delovati na predstavu.

Neka predstava moći će se lakše dozivati sećanjem ako se ona primi sa duševnom snagom praćenom rasudjivanjem nego ako se ona jednostavno doda, umetne, u duševni život. Ako o nekoj predstavi koju primate u vašu dušu rasudjujete i obuhvatite je rasudjivanjem, tada joj opet dodajte nešto što pomaže da se lakše sećamo. Tako vidite da predstavi možete dodavati nešto kao neku atmosferu. Zavisi i od čoveka da li neka predstava lakše ili teže ponovo izroni u sećanju. Predstave obavijati sa jednom atmosferom rasudjivanja i ljubavi, jeste nešto vrlo važno za zdravlje duševnog života.

No pri tome bismo bili dužni da uzmemo u obzir još i predstavu o "ja". Ceo tok našeg duševnog života stoji u neprekidnoj vezi sa jednom predstavom koja je jedan centar: sa predstavom o "ja". Ako idemo danas pokazanim putem, naći ćemo idući put mogućnost da obuhvatimo u celinu pravac pamćenja i doživljavanja "ja".

U osnovi uzevši željenje je osnovni smer duše. Tu bi se mogao začuditi onaj ko zna da se ezoeternim razvitkom treba da daje jedan viši pravac duševnom životu, da se željenje, žudjenje na izvestan način ima savladati. No to nije tačan izraz: da se savlada željenje u duši. Željenje se utalasava u duši iz nepoznatih dubina. No šta je to što tu navire u željenju? Čega je izraz željenje? Hoćemo li da ispitamo te dubine, možemo ih privremeno apstraktno shvatiti kao ono što na jednom višem području odgovara željenju i proizilazi iz čovekovog najdubljeg bića kao - "volja".

A kada u cilju višeg razvitka suzbijamo željenje, onda ne suzbijamo volju, nego samo pojedine modifikacije, pojedine predmete željenja. A tada deluje u nama čista volja. Volja[20] sa nekim predmetom, sa nekom sadržinom željenja, jeste požuda, prohtev. No možemo rasudjivanjem doći do predstave da se hoćemo osloboditi od željenja. Takva volja, koja je postala slobodna od predmeta, jeste dakle na izvestan način nešto najviše u nama. Pri tome ne morate misliti na primer na volju prema životu, jer to je volja prema predmetu. Ali volja je samo onda čista i slobodna, kada nije modifikovana u neko odredjeno željenje, dakle ako ona odvoći od nekog odredjenog željenja.

Kada u naše osećanje navire život volje, možemo dobro proučavati da volja i osećanje imaju nešto srodno. Mogu se dati fantastična objašnjenja o volji. Tu bi se moglo reći: volja je nešto što mora voditi do nekog odredjenog predmeta. Takve definicije nikako nisu u pravu, a za ljude koji postavljaju takve definicije bilo bi često puta pametnije da se predaju geniju jezika.

Tako je jezik pronašao jednu genijalnu reč za unutarnji doživljaj u kome volja neposredno postaje osećanje: kada bi čovek mogao posmatrati u sebi neku težnju volje koja se otupi u samoj sebi, onda bi on - nalazeći se pred nekim predmetom ili nekim bićem - mogao ~~xx~~ opažati talasanje volje do neke odredjene tačke; a zatim se volja povlači. To stvara duboko osećanje nezadovoljenja spram togą bića. Ta volja sasvim izvesno ne vodi do dela, a jezik pronalazi tu genijalnu reč: Widerwille (odvratnost). A to je jedno osećanje. Tako da je volja kada sebe upoznaje u osećanju, ustvari je jedno željenje, koje se dovodi natrag u samo sebe. A za to ima jezik jednu reč koja neposredno označava volju kao osećanje. Time vidimo da je netačna definicija koja u volji hoće da vidi samo ishodište nekog dela. Unutar duševnog života talasa se posvuda diferencirana volja: željenje. A u tome se onda pokazuju razna duševna uobličenja.

---- o ----

24.2.1988.
14.3.1988.

DRUGI DEO: ISIHOSOFIJA

IV

SVEST I DUŠEVNI ŽIVOT

4.XI 191o.

(Prvo je recitovana pesma iz Geteove mladosti: "Poetske misli o silasku Isusa Hrista u pakao.)

—o—

Kada pokušamo da uporedimo Heglovu pesmu (Eleuzis) koja je juče recitovana i pesmu mladog Getea koju ste sada čuli, to će moći unekoliko pomoći dubljem razumevanju onoga što je juče rečeno kao i onog što će se danas još reći.

To poredjenje biti će dobro iz razloga što na njemu možemo videti raznolikost duša ličnosti od kojih potiču te dve pesme. Pokušajte da sebi predstavite kako su mnogo različite te dve pesme. Zbog kratkoće vremena moramo izvesne stvari samo manje ili više nagovestiti, no ipak će biti moguće da se razumemo. Jučerašnja pesma je pesma jednog filozofa koji je to u čistoj misli doterao do vanredne visine. Videli smo da je u toj Heglovoj pesmi u neku ruku sama misao u Heglu postala pesnički-stvaralačka. Kod jučerašnje pesme kazaće se, osećaju se silne misli što se bave sa najvećim mislima koje se nadovezuju na Misterije, na tajne sveta. No istovremeno se kod Hegla oseća izvesna nespretnost u pesničkom obradjivanju gradje.

Osećalo se na pesničkom obradjivanju te gradje da pesništvo nije glavna misija onog čoveka. To je jedno borenje sa pesničkom formom. I vidi se na pesmi da će misao teško dospeti do oblasti gde uopšte postaje moguća pesnička forma. Oseća da taj čovek nije bio mogao dati mnogo takvih pesama.

Uporedimo te pesme sa jednog izvesnog gledišta. U predavanju od 1. novembra pročitana je ovde jedna izmenjena pesma mladog Getea na kojoj se videlo da su dve duševne snage živele u Geteovim grudima. Danas smo čuli jednu drugu pesmu mladog Getea, koju nije potrebno preinačavati, koja je onakva kakvu je napisao

mladi Gete, dostojna i starog Getea. Vidimo u ovoj pesmi mladog Getea da u Geteu deluje sasvim drukčija duševna snaga nego u Heglu. Ta Geteova pesma puna je vanredni, živih slika.

U Heglu deluje misao, dovodi to do slika samo preko velikog borenja, a jakost toga borenja drži se još za blede slike. U Geteu pak deluje sasvim drukčija duševna snaga, tu vidimo bogatstvo duševnog života.

Sada bismo produžili u našim psihosofskim razmatranjima. Sećamo se da smo našli: unutar duševnog života deluju rasudjivanje i doživljaji ljubavi i mržnje koji potiču iz moći željenja.

Možemo to izraziti i na drugi način: kada pogledamo u dušu, tu imamo u snazi rasudjivanja ono gde govorimo o delatnosti razuma, o sposobnosti da hoćemo da razumemo istinu. A zatim nailazimo na jednu sasvim drugu duševnu snagu kada govorimo o tome da je duša na ovaj ili onaj način zainteresovana na spoljašnjem svetu. Prema tome kako ljubav i mržnja deluju na spoljašnjem svetu, prema tome je i duša zainteresovana na svetu.

No fenomeni ljubavi i mržnje i pored toga nemaju veze sa snagom rasudjivanja. Sposobnost rasudjivanja i zainteresovanost jesu dve snage koje na sasvim različite načine deluju u duši. Na primer, kada pogledamo u dušu prema "htenju" i da verujemo da je htenje još nešto potpuno posebno u duši, našli bismo u duši "interesovanja za ono što se hoće." Ukratko: rasudjivanje budi interesovanje preko ljubavi i mržnje. Osim tih doživljaja nećete ništa naći unutar oblasti duše. Time iscrpljujemo duševni život u pogledu na njegovu sadržinu.

Ali jedno pri tome nismo nikako uzeli u obzir, a što spada u najvažnije što odmah nalazimo na duševnom životu. A to je ono što označavamo rečju svest. U duševni život spada svest.

Kada nastojimo da sa svih strana ispitamo sadržinu duševnog života, tada nalazimo sposobnost rasudjivanja i zainteresovanost. No kada gledamo na unutarnje (dublje) svojstvenosti tih dvoju duševnih snaga, onda smemo te obe duševne snage ubrojati u duševni život samo utoliko ukoliko smemo duši pripisivati svest.

Šta je pak zapravo svest? Neću tu reč dalje definisati, nego ću jednostavno karakterizirati.

Kada pomoću onoga što smo već razmatrali, pridjete pojmu svesti, onda ćete o neprekidnom toku primljenih predstava reći: pokazuje se da se u duši ipak ne podudara svesnost sa duševnim životom. Zašto? Pa videli smo da postoji razlika izmedju duševnog života i svesnosti kroz to što neka predstava živi u duši i dalje a da ne bude u svesnosti. Neka predstava koju smo jednom pre dužeg vremena primili, živi dalje u našem duševnom životu. Doduše možemo je se setiti; no ako se ne potsećamo na nju neko vreme, već tek recimo posle dva dana, onda tako dugo nismo bili svesni predstave, nego samo u sećanju. Sećanje nije uvek svesno. Dakle, predstava je živela u duši, ali ne i u svesti. No svest je nešto drugo nego tok duševnog života. Moramo reći: kada predstave na koje se možda jednom možemo sećati, označimo sa jednom strelicom u pravcu toka predstava u vremenu, tada u tome imamo sve predstave koje teku iz prošlosti u budućnost. No ako hoćemo da nam one budu svesne, moramo ih prvo jednim aktom volje izvaditi iz nesvesnog života duše.

Svesnost je u momentu kada duša doživljuje nešto što pripada duševnom životu. No svesnost ne pripada duševnom životu tako da bi i u svesnost moralo dolaziti sve što pripada duševnom životu. Šta više, svesnost osvetljava samo jedan deo duševnog života. Zašto je to tako? No mogao bi neko reći: pa, to što ti tu označavaš sa "neprestanim tokom predstava" to nije ništa drugo već dispozicija živaca i mozga koja je jednom uspostavljena i koja ostaje, i potrebno je samo da dispozicija mozga bude u izvesnom momentu osvetljena svešću.

To bi bio slučaj kada bi bilo istina da se od opažaja (onog što se opaža) ništa ne bi odvajalo da bi postalo predstavom. Tada ne bi bilo potrebno da se opažanje prvo preobrazi u predstavu. Ali predstava je jedan odgovor, jedno opažanje iznutra, te je ono nešto uzelo od spoljašnjeg opažanja, no što nije bilo uvek povezano sa svešću, nego se prvo mora osvetliti svešću.

Kako se pak zbiva to da se na to neprestano teče-nje što sadrži predstave koje nisu u našoj svesti, da se to može osvetliti tako da njegova sadržina može biti vidljiva u sećanju?

To vam može pk pokazati jedna činjenica duševnog života kao što se može odigrati na fizičkom planu. Ta se činjenica uopšte ne uzima u obzir u psihologiji. Medju osećanjima ima raznih osećanja, na primer: čežnja, nestrpljenje, nadanje, sumnja, - konačno i takva osećanja kao strah, plašnja itd. Šta nam kazuju ta osećanja? Kada ih ispitamo, sva imaju na sebi nešto značajno zajedničko. Ona se sva odnose na budućnost, na nešto što može nastupiti i želi se. Dakle čovek živi u svojoj duši tako da ga u osećanju interesuje ne samo sadašnjost, nego i budućnost i to vrlo živo. Još više je to slučaj kod izrazitih željenja. Pokušajte jednom da obratite pažnju na napetosti u duši kada nešto želite što treba da se dogodi u budućnosti. Možete ići još dalje. Pokušajte jednom da u sećanjima ponovo oživite ono što ste na primer u mladosti doživeli kao radost ili bol, i uporedite to s onim što ste tek pre kratkog vremena doživeli na takvim osećanjima. Kako to izgleda? Pokušajte to i naći ćete kako se beskrajno bledo može obnoviti sećanje na ono što je dxx davno prošlo! U sadašnjosti su sećanja sveža i jaka, ukoliko se više udaljujemo od onog što je prošlo utoliko više izbledjuju sećanja.

Želio bih znati koliko ima ljudi koji jadikuju nad onim što ih je zadesilo pre deset godina, ako ih to još i sada ne pogadja. Ukoliko gledamo u budućnost, ili ukoliko gledamo u prošlost, to je velika razlika. Postoji samo jedno objašnjenje za činjenicu što sam je sada okarakterisao. A objašnjenje je ovo - a ono ne može biti drukčije - da ono što nazivamo željenjem, uopšte ne teče u istom pravcu kao struja predstava, već da predstave dolaze sa suprotne strane. I mnogo ćete osvetliti vaš duševni život ako predpostavite jedno jedino, da žudnja, željenje, ljubav, mržnja, zainteresovanost itd. sačinjavaju jednu struju koja teče iz budućnosti u prošlost, dakle koja vam dolazi u susret.

Predstave

Duša

Željenje

Bilo bi potrebno da danima govorim da bi to iscrpnije izložio. Dobijate razjašnjenje o zagonetki svesti, i odjednom postaje jedna cela svojstvenost duševnog života kada predpostavite da vam struja željenja, ljubavi i mržnje dolazi ususret iz budućnosti i susreće se sa strujom predstava koja teče iz prošlosti u budućnost.

U svakom momentu ste vi u susretanju tih dveju struja. Čim je sadašnji trenutak duševnog života neko takvo susretanje, lako ćete shvatiti da se te dve struje sudaraju u vašoj duši. To sudaranje jednog o drugo jeste svest.

Kada u nekom sadašnjem momentu gledate u vaš svesni duševni život, u njemu je nešto što ide iz prošlosti u budućnost, i nešto što iz budućnosti ide u prošlost. Nema drugog razjašnjenja za svest već to sudaranje te dve struje, struje iz prošlosti u budućnost i struje iz budućnosti prema prošlosti; tako da duša učestvuje na svemu što teče iz prošlosti i što toj struji dolazi u susret iz budućnosti. Kada u ma kome momentu gledate u svesni duševni život, možete reći: u njemu je u neku ruku prožimanje te dve struje. Tu su sve predstave koje ste doneli sobom, tu je sve što iz budućnosti teče u prošlost kao zainteresovanost, želja, prohtev itd. Pošto se to može jasno razlikovati, daćemo i duševnom životu dva imena, pri čemu sama imena nisu važna.

Struju predstava koja teče iz prošlosti u budućnost nazvaćemo "etersko telo duše", a drugu struju željenja, koja vodi iz budućnosti u prošlost, nazvaćemo "astralno telo duše". A svest je susretanje astralnog tela i eterskog tela. A te obe struje susreću se u fizičkom telu.

Predpostavite jednom da se odstrani fizičko telo kao i etersko telo. Šta bi bilo tada? Tada bi izostala struja što teče iz prošlosti u budućnost, a druga, astralna struja, imala bi slobodan tok. A to i biva neposredno posle smrti. A posledica je što svest posle smrti protiče unazad - za vreme kamaloke.

Sada bismo hteli da malo posmatramo jednu drugu pojavu duševnog života, koja se naziva "iznenađenje", "čuđenje".

Kada možemo biti iznenađeni nekom stvari što se pojavi pred nama? Samo onda ako u tom trenutku nismo odmah u mogućnosti da rasuđujemo; kada se našim sudom nismo odmah dorasli

utisku, ako je on učinio utisak na naš duševni život. Na čudjenje prestaje u trenutku kada smo utisku dorasli sa našim rasuđivanjem. Nešto čemu smo odmah dorasli sa našim rasudjivanjem ne dovodi nas uopšte više do čudjenja. Tu prestaje svako čudjenje, možda i strah, dakle imamo utisak svesti, a da pri tome ne sudeluje naše rasuđivanje, onda se javljaju osećanja, no rasudjivanje prvo izostaje. Zašto je tako? Ustvari moramo reći: pravac koji ima naša zainteresovanost, naša sposobnost željenja, ne može biti istog pravca kao onog sposobnosti rasudjivanja, jer inače bi oboje padalo zajedno. Dalle, rasudjivanje mora biti još nešto drugo nego obična zainteresovanost.

No rasudjivanje takodje ne može zajedno teći i biti jedno i isto sa strujom duševnog života što teče iz prošlosti u budućnost. Jer inače bi u svakom trenutku rasudjivanje moralo biti podudarno sa strujom predstava; u svakom trenutku kada rasudjujemo morao bi biti delatan ceo duševni život. On bi u tom trenutku morao biti gotov sa predstavama. Ali rasudjivanje je nešto svesno. A u trenutku rasudjivanja vrlo smo daleko od prisutnosti svih predstava koje imamo u duši. Rasudjivanje nije u stanju da odmah uhvati tok struje duševnog života što ide u budućnost. Dakle naše rasudjivanje ne može biti podudarno ni sa tokom struje duševnog života. A takodje ni sa tokom struje što teče iz budućnosti u prošlost, koji ide iz prošlosti u budućnost, jer inače ne bi bili mogući strah, plašnja, čudjenje, iznenadjenje. Prema tome se rasudjivanje ne podudara sa nijednom od tih struja.

Zapmtimo sad da naše rasudjivanje ne pada zajedno ni sa jednom od tih struja, i posmatrajmo malo tok struje našeg etarskog tela koje se kreće iz prošlosti u budućnost. Ona pokazuje ustvari nešto vrlo osobito. Ona pokazuje da može nesvesno teći u duši kao i da može postati svesna. Uočimo to tačno, da nesvesne predstave, što protiču u duševnom, mogu postati svesne. One su <u>tu</u> neprestano, ali ih uvek nismo <u>svesni</u>. Pokušajmo da na jednostavan način posmatramo momenat kada nesvesne predstave postaju svesne.

Idete možda kroz neku galeriju slika i vidite neku sliku, posmatrate je. U tom trenutku izroni u vašoj svesti ista

slika, vi ste je već jednom videli. Šta je pak tu izazvalo sećanje? No, utisak nove slike bilo je ono što vam je u duši vidljivo dočaralo staru predstavu o slici. Taj događjaj možete razjasniti kada zaključite: ono što nazivamo mojim "ja", to je iznova stupilo u uzajamni odnošaj sa slikom, došavši pred sliku.

Ta okolnost što vaše "ja" prima u sebe nešto novo, deluje na nešto što je sadržano u strúju duševnog života, a što usled toga ponovo postaje vidljivo, Pokušajmo da dobijemo sliku u kojoj možemo okarakterisati to zbivanje. Mislite sad na sve predmete što se nalaze u prostoru iza vas, ne okrećući se. Ne možete ih videti. No kada ih možete videti ne okrenuvši se? Ako držite pred sobom ogledalo. Nešto potpuno slično mora biti sa predstavama što nesvesno postoje u duši i zbivanjem koje nastupa kada dodje neki novi utisak. On se postavlja u vaše stare predstave tako da one postaju duhovno vidljive.

A šta stoji pred starom predstavom da ona postane nevidljiva? Vaše "ja" stoji pred starim predstavama koje su nevidljive. A kada se nekim novim događjajem stvori uzrok za novo ogledanje, tada imate zbivanje sećanja, postojanje svesnih stare predstave. Struja sećanja ide unazad do stare predstave, kao što ka nekom ogledalu idu svetlosne zrake da bi se zatim napred ogledale.

Gde je uzrok što se stvara takvo ogledanje? Setite se vrlo značajne činjenice da čovekovo sećanje unazad siže samo do jedne odredjene tačke. Preko te tačke do rodjenja čovek se više ne seća.

Kada otpočinje sećanje na ranije događjaje? Samo se oni događjaji čovekovog života uopšte vraćaju u sećanje pri kojima je bilo prisutno "ja", koje je stvarno u sebe primilo "ja". Jer približno toliko daleko unazad nalazi se - prema odredjenoj žakonitosti - i momenat kada dete postaje sposobno da razvije predstavu o "ja". U fizičkom životu čovek se uopšte seća samo predstava koje su primljene tako da je pri tome bilo "ja" kao aktivna snaga, gde ih je osećalo kao samosvesno "ja".

Dakle šta čini to "ja" kada se rodi izmedju prve i treće godine detinjeg života. Ranije je ono takoreći primalo utis-

ke, nije pri tome bilo prisutno, a zatim započinje da sa sobom povezuje sve predstave što se primaju spolja. To je momenat kada ljudsko "ja" počinje da sebe stavlja pred svoje predstave i da ih stavlja iza sebe, slobodno ide ususret budućnosti i sposobno je da primi sve što mu dolazi iz budućnosti, ali ono iza sebe stavlja prošle predstave.

Šta se mora dogoditi u momentu kada "ja" počinje da u sebe prima sve predstave, kada "ja" postaje svesno? Tada se "ja" mora spojiti sa strujom koju smo nazvali etersko telo. U momentu kada dete počinje da razvija svest o "ja", tada je struja života učinila utisak na etersko telo, i tada se stvara sposobnost za predstavu o "ja". Opažanje "ja" ne može vam nikada spolja pristicati. Sve predstave što se odnose na fizički svet, daju se spolja. Ranije je dete bilo nesposobno da oseća svoje etersko telo. Ali u onom trenutku kada dete počinje da oseća svoje "ja" ogleda ono u sebi struju svoga eterskog tela. Tu takodje imate ogledalo. Dakle dok se preko fizičkog čoveka primaju sve druge predstave koje se odnose na fizički prostor, stvara se svest o "ja", predstava o "ja" time što "ja" ispunjava sopstveno etersko telo i takoreći ogleda se na njegovim unutarnjim zidovima. To je ono bitno svesti o "ja" to je etersko telo, koje se prema unutra ogleda, to je ono bitno o svesti o "ja".

Videli smo pak da astralno telo dolazi ususret eterskom telu, kao i da "ja" ispunjava etersko telo, i preko unutarnjeg ogledanja postaje svesno eterskog tela kao takvog. No u tu svest o "ja" moćno zahvata svaka zainteresovanost, svako željenje. Jer one se dobro utvrdjuju u "ja". Pa ipak, mada se željenja utvrdjuju u "ja" tako da to utvrdjivanje željenja označavamo egoizmom, ipak to opažanje "ja" ima opet nešto vrlo naročito, u izvesnom pogledu nezavisno od željenja. Postoji odredjeni zahtev u ljudskoj duši, koji ona postavlja samoj sebi, a koji se za samu dušu može vrlo lako potvrdjivati: svaka duša reći će sebi: samim željenjem nemoguće mi je da probudimo moje "ja". Ma koliko da to jako želim, zbog toga ono još nije tu. Kao što se svest o "ja" ne sastoji samo iz struje predstava, isto tako se ne sastoji ni iz struje željenja. Ona je od obojega temeljno raz-

ličiti elemenat, ali koji u sebe prima obe struje. Kako možemo taj odnošaj grafički predstaviti, tako da grafičko predstavljanje potpuno odgovara stanju stvari? Možemo to predstaviti tako da shvatimo da je struja "ja" upravna prema struji vremena; tada slika odgovara činjenicama.

Tako to moramo učiniti, kada uzmemo u obzir sve duševne pojave. Izlazite na kraj sa duševnim pojavama, kada uvek sem dveju struja, iz prošlosti u budućnost i iz budućnosti u prošlost, predpostavite još jednu struju koja dolazi pod pravim uglom na navedene dve struje. A to je struja koja odgovara zahvatu ljudskog "ja".

No sa "ja" spojen je čovekov duševni doživljaj: <u>sposobnost rasudjivanja</u>. Kada razgledate tu sliku, možete pri tome zapravo tek shvatiti pojavu iznenadjenja, zainteresovanost, ali još ne rasudjivačku delatnost "ja". Nemoguće je da rasudjivačka delatnost našeg "ja" zahvata kod pravca iz prošlosti u budućnost. Ako sa željenjem ne može u isti mah zahvatiti "ja", onda je nemoguće da se struja što ide u prošlost susreće sa rasudjivanjem.

"Ja"

Etersko telo

Prošlost Budućnost

Astralno telo

Fizičko telo

Šta se moralo dogoditi da bi se strujom "ja" otpočela rasudjivačka delatnost? Jedno ogledanje. To ogledanje moralo se zbivati tako da "ja" stvarno ima iza sebe predstave što protiču nesvesno.

Tako bi bio slučaj onda ako bi se struja "ja" ulevala iz pravca strelice, a zatim da u **telu**, pravac druge strelice ima nasuprot budućnos. "Ja" je sada zahvatilo u struju etersko te-

la, u etersko telo, u neku ruku je ovde samo postalo ogledalo. A to se potpuno slaže. Ako "ja" ima iza sebe predstave što nesvesno teku dalje, šta ono ima pred sobom - gledajući u budućnost?

Predstavite si da sedite pred nekim ogledalom i gledate u ogledalo. Ako pri tome nema ništa iza vas, onda ne vidite ništa b već beskrajnu prazninu. To je prvo pogled čovekov u budućnost. A kada vidi nešto? Samo onda ako nešto vidi iz prošlosti. Ne vidi budućnost, nego prošlost. U ogledalu vidimo predmete koji su iza nas. Kada se "ja" unutarnje ogleda u trenutku kada dete dođje do samosvesti, onda sav duševni život počev od tada obuhvata i ogledanje doživljaja i utisaka iz prošlosti. Zato se ne možete ničega sećati pre nego što "ja" nije učinilo sebe ogledalnim aparatom. Naravno, u ogledalu duše čovek ne vidi ništa od budućnosti, kao što ne vidi ništa od onoga šta se nalazi iza površine ogledala.

Mora se pak imati u vidu da dete kada se kod rođenja "ja" ono ogleda u eterskom telu, ne seća ničega što je bilo pre rođjenja "ja".

Bitno je naime - a to razjašnjava sve - da ljudsko "ja" ono ogleda u eterskom telu, ne seća ničega što je bilo pre rođjenja "ja".

Bitno je naime - a to razjašnjava sve - da ljudsko "ja" ukoliko ono zahvata u etersko telo i prima predstave iz prošlosti, i samo postaje ogledalnim aparatom, i pristupačno je za sve što počev od tada prima u sebe. Setimo se sada već pomenute činjenice da postoje dve vrste sećanja, jedna vrsta koja dolazi preko spoljašnjeg ponavljanja opažanja, i druga vrsta koja se crpe iz duše snagom "ja" bez spoljašnjeg ponavljanja.

Šta se mora dogoditi da bi "ja" moglo ponovo ogledati ono što je prošlo?

Moglo bi se reći: kada imate spoljašnji utisak usled neke slike koju ste već ranije videli jedanput ili više puta, onda se time ogledanje zaustavlja s druge strane u njegovom reflektovanju tako da dolazi u unutarnje ogledalo duše.

KADA MISLIM NORMALNO SVAKODNEVNO U VEZI SAM SA STRUJANJIMA ETERSKOG TELA UVEK IDU OD PROŠLOSTI KA BUDUĆNOSTI, ALI AKO NAVEČER UNAZAD PROMATRAM DOŽIVLJAJE (1. ZADATAK) PA PREMA PRVOM ONDA IDEM SA ASTRALNOM STRUJOM I TO IZ BUDUĆNOSTI U PROŠLOST A TO JE IZUZETNO VAŽNO

A kako je kada ne dolazi ni do kakvog ponavljanja spoljašnjeg utiska? Tada samo "ja" mora privući ono što treba da stupi pred unutarnje ogledanje, dakle stvoriti zamenu za ono što je inače izazvao spoljašnji utisak.

Pa šta je to "ja", kakvo se ono pokazuje u fizičkom čovekovom Životu? Ono je unutarnje ispunjenje eterskog tela. Dakle ono mora sebe učiniti ogledalom unutar eterskog tela. Time se može reflektovati ono što živi u eterskom telu, A za ono čega se slobodno sećate, mora postojati jedna druga snaga. Etersko telo mora biti obloženo s ogledalnom oblogom. Za sećanja koja se izazivaju novim utiscima, tu oblogu daju čula, fizičko telo. No kada tu nema ništa što spolja deluje, onda se "obloga" mora uzimati sa druge strane. To može bivati samo kroz to da kao pomoćnu snagu primenimo ono što pobočno dolazi nasusret "ja", da privuče željenje, dakle struju što nam dolazi ususret i da nju učinimo ogledalnom oblogom. To znači: samo odgovarajućim osnaženjem astralnog tela možemo učiniti da privučemo snagu željenja i da iz "ja" razvijemo snagu koja u sećanje može dozvati takve predstave koje inače neće da izrone. Tu struju što dolazi iz budućnosti možemo stvarno izvući i učiniti je ogledalnom oblogom jedino time da osnažimo "ja" što se iživljava u fizičkom svetu. Dakle u pogledu predstava koje odbijaju da se ogledaju, da nam se pokažu, možemo nešto učiniti samo preko osnaženja našeg "ja", samo time da "ja" ovladava onim što nam dolazi iz budućnosti. Kada ne možemo privući predstavu tada naše željenje ne deluje dovoljno snažno. Tu se moramo pomoći navedenim osnaženjem "ja" da bismo mogli ogledati predstavu.

★ Osnaženje "ja" može se postići preko dveju stvari: u životu doživljujete na primer stvari tako da sledite jednostavno struju doživljavanja kako ona teče u budućnost. Kad neko zvono zvoni, onda čujete prvi ton, pa drugi, treći, četvrti, peti ton i tako redom. Kod drame slušate delove jednog za drugim do kraja. To znači vi doživljujete sa "ja" tok struje eterskog života.

★★ Ali ako biste sistematski upražnjavali da doživljujete obrnutu struju života, tada sledite astralnu struju. Na primer, ako uveče pokušate da stvari pratite u obrnutom smeru, ako, recimo, Očenaš mislite unazad, tada ne sledite običnoj struji "ja",

JAČAM PAMĆENJE → GLEDAJUĆI SVE OBNUTO, OD KRAJA KA POČETKU
→ I AKO SE BAVIM SA SVOJOM MLADOŠĆU

koja živi time što "ja" ispunja etersko telo, nego sledite suprotnu struju. Posledica je da primate u sebe snage iz astralne struje. To je vanredno dobra vežba za osnaživanje sposobnosti sećanja, za osnaživanje pamćenja.

Zatim ima još jedna druga vežba za osnaženje snage pamćenja. Ako neko pati od upadljivog slabljenja pamćenja, može to pobijati ako se trudi da se sa svom predanošću bavi sa svojim dobom mladosti. Uzmimo da je neko u četrdeset i prvoj godini života, pa uzme knjigu koja ga vanredno oduševila kad mu je bilo petnaest godina. Uzme knjigu i pokušava uvek iznova da se sa punom predanošću udubi u nju sa osećanjem ondašnjeg vremena, tada se on osnažava na struji koja ide iz budućnosti.

Ponovo izazivate iste činjenice kao ranije; a tada vam dolazi u pomoć struja iz budućnosti.

Ove stvari mogu vam pokazati da se naše "ja" mora osnaživati iz astralne struje što ide ususret eterskoj struji, ako hoće da ojača sećanje. A ako bi se uzimale u obzir ove stvari kod nastave, tada bi to delovalo vanredno povoljno. Moglo bi se na primer u školi obrazovati sedam razreda tako da tu bude jedan srednji razred, četvrti, pa da se u petom ponavlja ono što je predjeno u trećem, a u šestom ono iz drugog, a u sedmom da se modifikovano ponovi ono iz prvog razreda, onda bi to značilo odlično osnaženje pamćenja. Ako bi se te stvari primenile u praksi, ljudi bi videli da one odgovaraju zakonima života.

Iz toga vidimo da čovek u svojoj predstavi o "ja", u svome opažanju "ja", uopšte ima nešto što se tek stvara.

To se stvara prvo u detinjem dobu time što se etersko telo ogleda prema unutra. Nije čudo što u noći nema te predstave o "ja", jer kada je "ja" u noći napolju ne može se ono ni ogledati u eterskom telu. Zato ono mora u noći utonuti u besvesnost. Etersko telo je struja što teče napred u vremenu. Ono prima predstavu o "ja" u toku vremena time što se ono što u eterskom telu struji napred, osvetljava s druge strane astralnim telom.

Što čovek ima kao predstavu o "ja" to je samo celokupno etersko telo gledano iznutra, koje se ogleda u samom sebi. U

eterskom telu delatna je samo predstava o "ja", ali ne i "ja". "Ja" je snaga rasuđivanja što dolazi odozgo prema dole, u pravom uglu prema struji eterskog tela. U trenutku kada hoćete da shvatite "ja", ne smete ići ka opažanju "ja" nego ka rasudjivanju. Rasudjivanje se ponaša suvereno spram svega ostalog. Imamo da oštro razlikujemo izmedju predstave, i rasudjivanja. Dok ostajemo samo kod opažanja "crvene boje" tu još nema rasudjivanja; tu rasudjivanje ćuti pred čulnim opažanjem. No u trenutku kada se stvori sud "crvena boja postoji", dakle kada se crvenoj boji pripiše postojanje, tada u tom trenutku pokreće se "ja" odnosno, rasudjivanje upravljeno prema duhovnom.

Kad "ja" izriče sud na osnovu spoljašnjih utisaka, onda su utisci predmet suda.

Pošto je "ja" jedna suštastvenost različita od svih svojih predstava i opažaja, takodje i od svoga sopstvenog opažaja (kao što nije nikakvo suštastvo neka slika u ogledalu), no ako ono daje povoda za svoj sopstveni opažaj, onda mora biti moguće kao: jedan sud spram koga se "ja" oseća suvereno kao kod svih rasudjivanja, no pri tome nije upućeno na neko spoljašnje opažanje.

To nastupa u momentu kada nemate predstavu o "ja", nego izričete sud: "ja" postoji. Tu ste ispunili snagom rasuđivanja ono što inače živi u "ja" a što sebi niste još dovodili do svesti. Što je ranije bio prazan mehur, ispunjeno je snagom rasudjivanja. Šta se pak zbiva tu kada "ja" tako ispuni samo sebe? Tu se duh obuhvati rasudjivanjem.

Setimo se sledećeg: rasudjivanje je jedna duševna delatnost, jedna unutarnja delatnost. Duševne delatnosti postaju unutarnje u celom životu duše. One vode do predstava. U području tih predstava izronjava i predstava o "ja". Predstava o "ja" vodila je doduše do predstavljanja o "ja", ali sem predstavljanja o "ja" nismo mogli ništa upoznati o "ja". No jedno smo naučili, da predstava o "ja" ne može doći iz fizičkog sveta, ona ne potiče iz fizičkog sveta, mada ona inače sasvim ima karakter kao i druge predstave što dolaze iz fizičkog sveta. Dakle pošto ona ne potiče iz fizičkog, a inače ima sasvim karakter predstava što dolaze

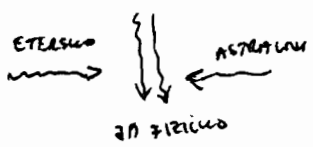

otuda, i pošto se ipak na "ja" primenjuje rasudjivanje u duši koje spada u elementarnu sadržinu duševnog života, onda mora "ja" dolaziti s druge strane u duševni život. Time je ukazano na očiglednost da tu s druge strane dolazi nešto u "ja" što deluje isto onako kao što predstava "crveno" dodje iž spoljašnjeg sveta u duševni svet i tu se obuhvati rasudjivanjem.

Kada kažemo,"ja" postoji, primamo iz duhovnog sveta jedan utisak i obuhvatamo ga rasudjivanjem. "Crvena boja" odgovara uslovima postojanja fizičkog sveta. Sud "Crvena boja postoji" može se kao rasudjivanje ostvariti samo unutar duševnog života na fizičkom svetu. "Ja" postoji "dolazi s druge strane, pa zato kažemo: taj utisak dolazi iz duhovnog sveta. "Ja" postoji" jeste jedna činjenica duhovnog života, kao što "crveña boja postoji" jeste jedna činjenica fizičkog života.

Našem "ja" može se dosudjivati postojanje samo ako se ono može obuhvatiti ñekim rasudjivanjem, ako mu nešto dolazi ususret što se može obuhvatiti rasudjivanjem, kao i nešto što se javlja u fizičkom svetu, na primer "crvena boja".

Ako još ubeležim i četvrti pravac, naime pravac odozdo prema gore, nećete se takodje više čuditi da je to prikazivanje jedne fizičke snage. Dakle utisci fizičkog sveta idu, grafički predstavljeni, odozdo prema gore i objavljuju se u duši kao čulni utisci. Na jednoj strani su nasuprot jedno drugom: "ja" i njegova fizičko-telesna čula, a na drugoj strani stoji nasuprot jedno drugoj: struja eterskog tela i struja astralnog tela. Preko čula fizičkog tela, oka, uha itd., "ja" dobija utiske fizičkog sveta. Oni se zatim dalje prenose tako da duša ima svest usled uzajamno suprotnih struja eterskog tela i astralnog tela. Iz cele slike može vam biti jasno da se dobija srazmerno dobro prikazivanje o zajedničkom delovanju raznih svetova u ljudskoj duši kada se kaže: na jednoj strani stoje direktno nasuprot jedno drugom "ja", i fizičko telo, a uz to u pravom uglu su jedno nasuprot drugog: etersko telo i astralno telo.

Mnoge zagonetke rešiće vam se kada tu šemu tačno proučite. Shvatićete da je tom slikom data vrlo dobra šema duševnog života kako se on graniči dole na fizičko, i prema gore na duhovno.

"Ja" Rasudjivanje (Duh)

Etersko telo Hegel Predstava

(Duša)

Gete Osećanje Volja

Astralno telo

(Ljubav)

(Mržnja) Pojmovi onog što se odnosi na budućnost

Fizičko telo

Opažanje
(Spoljašnji svet)

No morate sebi predstaviti struju vremena, morate se uzvinuti do predstave da vreme nije samo nešto što mirno protiče, nego da njemu dolazi nešto ususret: čulni život, i da se ~~protiv uglom, dolazi na struju vremena.~~

ja" može pojimati samo kada se može predstaviti da pod pravim uglom, dolazi na struju vremena

Kada to imate u vidu svakako ćete razumeti da se u našoj duši susreću vrlo različite snage. Naša duša takoreći je pozornica za ove snage što se sretaju u raznim pravcima.

Uzmimo da u nekom čoveku preovladava rasudjivačko (mislilačko) "ja". Tada će njemu biti teško da u svojoj duši učini apstraktne pojmove sočnim tako da oni neposredno govore osećanju. To znači, ako je čovek jako u rasudjivanju, neće on moći da lako daje sočne stvari koje govore osećanju: Hegel.

Naprotiv neki čovek koji ima bogat astralni život, i bogata interesovanja što idu ususret struji fizičkog života, on će u svet unositi sklonosti za sočne pojmove, jer je on otvoren za struju iz budućnosti. On neće stupiti na fizički plan kao čovek misli, nego će pokazati da mu je lako da unutarnje doživljeno zaodene u reči tako da one snažno govore ljudima. Uzmite

da neki čovek donosi sobom iz neke ranije inkarnacije dispoziciju za jednu ili drugu struju. Tada u pogledu Getea morate zamisliti da je on u svojoj duši doneo dispoziciju za struju što se uleva iz budućnosti. Kada se on tome predaje unosi on u život odmah kao sočne pojmove ideje što se nalaze u budućnosti.

Izneo sam vam pred dušu samo ponešto iz beskrajne oblasti psihosofije. No razno ćete moći sebi objasniti o zagonetkama života kada imate u vidu da postoje nesvesne predstave eterskog tela mada one nisu u svesti. A kada predstave nisu u svesti, onda one mogu razvijati svoju živu delatnost baš prema drugoj strani - prema fizičkoj strani. A baš takve predstave, koje svest ne može izvući iz nesvesnog duševnog života, deluju vanredno razorno na taj način i razvijaju u telu razarajuće snage. To je jedna činjenica iz života: u svojoj desetoj do dvanaestoj godini čovek je doživio nešto što je potpuno zaboravio, a što njegovo suviše slabo "ja" nije unelo u svest. Ali to deluje dalje u eterskom telu, i može ga učiniti bolesnim. To znači: tu žive u eterskom telu predstave koje deluju kao uzroci bolesti.

Ko to zna taj takodje zna da tu postoji pomoć. Pomoć se sastoji u tome da se tim predstavama oduzima njihova snaga kroz to da ih se odvodi u drugom pravcu. Dotičnom koji sam nije dovoljno jak nastoji se pomoći dajući mu neke oslonce da te predstave dodju gore u svest. Ustvari postoji mogućnost da da se nekome dovedu u svest predstave i da se time stvore ozdravljujuće snage. Poneko će reći da se tako nešto danas već i pokušava.

Jeste, postoje danas već takodje psihijatrijska lečenja koja se sastoje u tome da gore u svest, dovedu predstave. No škola na koju mislim ne može da dolazi u obzir, jer ona nastoji da uzdigne gore samo predstave za koje ne važe ove stvari: predstave seksualnog života. Ali tu to ne koristi ništa. Pa zato je Frojdova škola u Beču takva da ona u svojim dejstvima donosi upravo suprotno.

Vidovito ispitivanje dakako ne traži činjenice da bi videlo da li se one slažu sa prilikama, stanjem fizičkog plana. Vidoviti ispitivač je i sam ponekad iznenadjen kada nadje da se na fizičkom planu divno potvrdjuje ono što je on istražio na vi-

dovitom putu. Da je obrnuto postupio, tada verovatno ne bi ni našao ono tačno.

Osnovno osećanje koje možete dobit iz predavanja jeste osećaj jedne opravdane sigurnosti naspram vidovitih ispitivanja. To možemo poneti sobom iz predavanja o psihosofiji. Zato sam se trudio, da pored svega što sam vam ispričao iz vidovitog ispitivanja, ukažem često puta suho na zakone fizičkog plana. Jer čovek je postavljen na fizički plan da bi ga upoznao. Mi imamo dvostruku dužnost. Imamo da proučavamo fizički plan na koji nas nisu uzalud postavile velike moći sveta, pa se moramo stvarno sa mišljenjem punim odricanja postaviti na fizički plan. S druge strane, danas smo već u fazi razvitka čovečanstva kada upoznajemo da više ne možemo savladati fizički plan ako ne dodje u pomoć okultno ispitivanje. Nauka mora nužno dolaziti u zabludu ako nema za vodju okultnu nauku, koja joj posvuda daje smernice za ono što možemo steći fizičkim ispitivanjem. Otkako je u prekretnici od 15. do 17. stoleća osnovano fizičko ispitivanje i na njega se morala upravljati glavna pažnja, sada smo toliko daleko da može da nastupi jedno drugo ispitivanje koje mora dati smernice fizičkom ispitivanju. Kroz to da čovek to ne samo zna nego i preuzima u svoje dužnosti, okultista oseća šta naše vreme zahteva od nas: nužnost da probudimo osećanje da čvrsto stojimo na fizičkom planu. Sasvim izvesno to će činiti onaj ko shvata ideju o ulaženju astralne struje iz budućnosti.

Da je to tako već sam pomenuo navodeći jednu činjenicu. Medju svim današnjim psiholozima koji su sa finim školovanjem prišli ispitivanju duše bez htenja da nešto znaju o okultizmu, ima se pomenuti samo Franc Brentano. U šezdesetim do sedamdesetim godinama, pisao je on o psihologiji i, mada je to samo neko sholastičko mozganje, to su kao neki prvi dečiji koraci do jednog učenja o željenju, osećanju, rasudjivanju. Što se nalazi u njegovom delu, krivo je, ali je važna tendenca. Ona je mogla da bude dobra kada tu ne bi postojalo u svakom pogledu potpuno ignorisanje okultnih veza. U proleće 1876. izašla je prva sveska, u jeseni iste godine trebalo je da izidje druga sveska, ali ona do danas (1910) još nije izašla. On je morao zastati, nije mogao dalje. To možete razumeti iz ovih predavanja. On je već bio

ograničio i naveo šta je trebalo da se nalazi u drugoj svesci. Hteo je da govori o "ja", o besmrtnosti. Ali u to s druge strane nije ušla struja okultnog ispitivanja: izostalo je ono oplodjujuće. Franc. Brentano živeo je kao dete našeg vremena, to znači on je započeo da činjenice sredjuje u grupe; i tako je morao zapeti. (Umro je 1917.godine.)

Vundt je takodje napisao jednu psihologiju, no to je samo predja pojmova, drugo ništa. Tu se ne nalazi ništa od stvarnog duševnog života, već samo predrasude autora. Takvi ljudi mlate praznu slamu, pa i kada se bave psihologijom naroda i jezika. I tako bi zapele sve nauke ako ne dodje nešto ususret sa duhovne strane.

* Moji dragi prijatelji! Vi ste došli u jedan pokret gde može rasti vaše znanje kada vaše sadašnje znanje shvatite kao karmičku činjenicu. Time ste dospeli na tačku ukrštanja odakle sagledavate zadatak da snažno saradjujete na ovom radu, da biste sada ili u jednom kasnijem utelovljenju mogli služiti čovečanstvu.

Nemojte shvatiti taj ideal kao neki apstraktni ideal, nego se uvek iznova na praktičan način vraćajte tome idealu. Plodan mora postati taj rad.

------ o ------

25.2.1988.
15.3.1988.

TREĆI DEO: PNEUMATOSOFIJA

I.

FRANC BRENTANO I ARISTOTELOVO UČENJE O DUHU

13.XII 1911.

U ovom nizu predavanja treba da se sa izvesnog gledišta dade jedno razmatranje o biću čovekovom. Pre dve godine govoreno je sa gledišta antroposofije o onome šta ima da se kaže o fizičkoj prirodi čovekovoj. U prošloj godini, u predavanjima o psihosofiji, radilo se o tome šta ima da se kaže o duševnoj prirodi čovekovoj. A u ovoj godini treba da se govori o duhovnoj prirodi čovekovoj. Današnje predavanje treba da bude neka vrsta pripremnog uvoda.

U poredjenju sa onim što je danas uobičajeno jasno se vidi da celokupnu prirodu čovekovu delimo u tri člana: fizičku, duševnu i duhovnu prirodu. Naravno ta podela ne mora da iznenađuje kada se ima u vidu ono što se iznosi unutar duhovno-naučnog polja. Nastojaćemo pak da upravo preko ovih predavanja sagradimo most do onoga što je inače uobičajeno u ovoj oblasti.

Van duhovne nauke deli se celokupna priroda čovekova samo u dva dela: telo i duša. U priznatoj nauci danas nije uobičajeno da se govori o duhu. Šta više, gde se iz izvesnih predpostavki posegne za deobom čoveka u telo, dušu i duh, kao što je to učinoo pokatoličeni bečki filosof Ginter u 19. stoleću, tada se suprotstavlja ne samo ono što izaziva naučne sumnje, nego se pokazalo da su njegove interesantne knjige stavljene u Rimu na Indeks. Jer je katolička crkva vrlo rano, već u prvim stolećima odbacila duh (869.godine), usuprot Bibliji, Starom i Novom Zavetu (jer u smislu Biblije je da se govori o telu, duši i duhu), to jest evoluciju dogmatike vodila je tako, da deoba čoveka sme obuhvatiti samo telo i dušu. I važilo je kod srednjevekovnih filozofa kao vanredno jeretično ako bi prihvatali tročlanu prirodu čovekovu. I u osnovi uzevši u ovom slučaju se taj katolički razvoj začudo uvukao do u našu današnju nauku. Jer kada pokušamo da sebi

razjasnimo zašto naučne ličnosti govore samo o telu i duši, onda za jedan način posmatranja istorije i ne postoji drugi razlog već što je u toku vremena zaboravljen duh, što se u navikama mišljenja izvesnih krugova nije više imalo mogućnosti, da se pored duše čovekove, govori još i o duhu.

U ovim predavanjima mora se upozoriti na niti koje nas prvo spajaju sa onim što inače postoji kao psihologija. Jer kada pogledamo na ono što je upravo rečeno, možemo razumeti da i nemamo pravu nauku o duhu, sem možda u Hegelovoj filosofiji, no ni tamo se s pravom ne naziva potpuno tako, pošto je ona tu zapravo jedna nauka o duši.

Ukoliko se to pokazuje na značajan način u navikama mišljenja da je današnje vreme izgubilo pojam duha, tom možemo razumeti kada uzmemo u obzir šta je rečeno kod jednog najznačajnijeg ispitivača duše. Baš kod tog današnjeg najznačajnijeg ispitivača duše, čiji pogledi su najbliže onome što čisto naučna teosofija ima da kaže o duši, kod njega možemo videti kako deluju navike mišljenja sadašnjosti, tako da ne dopuštaju čoveku da dođje do ideje o duhu. Sa ovim mislima na najznačajnijeg psihologa koji stoji na stanovištu što ga se približava teosofiji, Franca Brentana. On je preduzeo da napiše jednu značajnu knjigu; jednu psihologiju. Od nje je 1874. izašla prva sveska (Psihologija sa empirijskog stanovišta), obećano je da u jeseni iste godine ima da izidje druga sveska, a zatim naredne sveske jedna iza druge brzo u odgovarajućem vremenu. Medjutim ostalo se samo kod te prve sveske. Naredne nisu izašle. Samo je izašlo novo izdanje jednog dela te prve sveske: "O podeli ljudskih duševnih sposobnosti." To posebno poglavlje izašlo je istovremeno na italijanskom i nemačkom jeziku. Uz to je nešto dodato kao prilog. S obzirom da je prva sveska dala izvesna obećanja, žalimo naročito na antroposofskom području što nisu izašli dalji nastavci te knjige. No postoji izvestan razlog, koji lako vidi baš duhovnonaučnik, zašto se nije pojavio nastavak. Antroposofskom mišljenju je jasno što u sadašnjosti, kod navika mišljenja današnje nauke, nije moguće da se napiše nastavak te prve knjige. Brentano je sa izvesnim ponosom istako da polazi sa jednog čisto metodskog stanovišta, da ispituje o duši sasvim prema metodi današnjeg prirodnonaučnog na-

čina istraživanja, i imalo je da se dade jedna nauka o duši iz duha metodike današnjice. A kada vidimo da se pored mnogih drugih stvari nalazi i raspravljanje o pitanju besmrtnosti, onda se sa antroposofskog stanovišta mora žaliti što smo dobili samo prvu knjigu. Ja moram knjigu i njenu sudbinu smatrati nečim vanredno značajnim za današnjicu. Obećano je da se govori o besmrtnosti duše, pa kada znamo da Brentano mada ne može dokazati činjenicu besmrtnosti duše, ipak može dokazati da čovek ima obrazloženu nadu na besmrtnost, onda se opet vidi da je za žaljenje što on nije došao dalje. Nije došlo do toga da Brentano dade više od prve knjige, koja ne sadrži ništa drugo već neku vrstu zasnivanja metodske psihologije i Brentanove podele ljudske duše. A još ćemo govoriti o razlozima zašto ta knjiga nije mogla da ima nastavka.

Da bi povukao niti koje vode prema današnjoj nauci, moram u ovom današnjem, uvodnom predavanju ukazati na podelu ljudske duševne delatnosti što je navedena u novom izdanju pomenute knjige. Nasuprot inače uobičajenoj podeli duševne delatnosti u mišljenje, osećanje i htenje, nalazi se kod Brentana jedna druga podela. To je podela ljudske duševne delatnosti u tri člana: 1. predstavljanje; 2. rasudjivanje; 3. pojava ljubavi i mržnje ili duševnih pokreta. Videćete da se ta podela na izvestan način slaže sa onim što je iz sasvim drugih izvora navedeno u "psihologiji". Šta je predstavljanje, to nije potrebno da ovde ponovo pominjem. U pogledu na ono što ovde kao u uvodu imamo da kažemo o Brentanovoj psihologiji, takodje nije potrebno da dalje ulazimo u to, jer je pojam predstavljanja za nas sigurno odredjen, pošto pod predstavljanjem imamo da zamislimo predočavanje misaone sadržine što se zbiva u duši. Ma koja misaona sadržina, koja je upravljena na to da utvrdi nešto objektivno, a koja nema u sebi nikakvih duševnih pokreta, to bi bila predstava. Od predstave se pak razlikuje rasudjivanje. O rasudjivanju se kaže da je ono povezanost pojmova. Ruža je crvena. Brentano kaže: neko rasudjivanje, neki sud, nije okarakterisan time što jednostavno sastavimo pojmove, već kada kažemo rečenicu: "Ruža je crvena", onda smo na sakriven način kazali nešto drugo, naime: "Crvena ruža postoji", to jest medju stvarima se nalazi realnost jedne ruže. Vrlo je

mnogo tačnog u nekom takvom prikazivanju kao što to možete videti u svome duševnom životu već pri površnom posmatranju. Da li ružu i crveno predstavljamo, ili da li pojmove sastavljamo, to se bitno ne razlikuje jedno od drugog. Ali bitno je učinjeno nešto drugo ako to izrazim kao saznanje: jedna crvena ruža postoji tada sam nešto učinio što se ne iscrpljuje u predstavi, već što je utvrdjivanje neke realnosti. Nešto smo utvrdili u trenutku kada kažemo: crvena ruža postoji. Reči "Ruža je crvena" ne kazuju ništa drugo već da se u duši ma koga čoveka nalaze zajedno predstave "ruža" i "crveno". Ali nešto smo utvrdili u trenutku kada kažemo: "Crvena ruža postoji". To je u Brentanovom smislu jedan sud. Tek onda prevazilazimo predstavu, kada izrazimo omo što znači jedno utvrdjivanje. Nije moguće da ovde ulazimo u vanredno duhovita obrazloženja koja uz to daje Brentano.

Zatim Brentano razlikuje duševne pokrete ili fenomene ljubavi i mržnje. Tu opet imamo nešto drukčije od čistih utvrđivanja. Kada kažem: crvena ruža postoji, onda je to nešto drugo nego ako nešto osećam o ruži. To su duševne pojave, koje se mogu obuhvatiti sa pojmovima duševnih kretnji. Naprotiv, Brentano ne govori o fenomenu volje, jer on u osnovi uzevši ne nalazi dovoljno veliku razliku da bi iznad duševnih pokreta predpostavljao još i naročito različite voljne pokrete. Ono što volimo, to hoćemo sa ljubavlju. Volja sa fenomenom mržnje dana je u ne-htenju. Ne možemo reći, odvojimo fenomene volje od čistih fenomena ljubavi x i mržnje i od fenomena predstavljanja. Vanredno je interesantno što je jedan u visokom stepenu oštroumni mislilac napravio tu podelu, kada je preduzeo da opisuje duševni život. Ta podela potiče od okolnosti što se jednom pojavio čovek koji je vrlo ozbiljno prišao tome da se ne uzima u obzir duh. Inače se na izvestan način umeša u duševni život ono što spada u fenomen duha. Tada se stvori neki pojam koji sjedinjuje u sebi dve različite prirode, neka vrsta duševnog duha ili duhovne duše. Toj duhovnoj duši moglo bi se razno pripisati. Ali Brentano je vrlo ozbiljno pristupio tome da odgovori na pitanje: šta se zapravo nalazi u duši, kada se duša posmatra tačno posebno. On je ozbiljno uzeo tu tendencu da se duša posmatra čisto odvojena od duha. On je bio dovoljno oštrouman da odluči o tome šta mora izostati iz duše kada se duh ne uzima u obzir.

Uzmimo sad dva člana Brentanove podele: predstavljanje i fenomen ljubavi i mržnje. Kod Brentana je predstavljanje pre svega ono što se zbiva u duši. Time se ništa ne utvrdjuje. Jer kada ima da se utvrdi nešto, mora nastupiti rasudjivanje. To bi vodilo do toga da se u predstavljanju ne može izići iz duše; jer samo u rasudjivanju moglo bi se izići iz duše, ne u predstavljanju. S druge strane interesantno je da za Brentana padaju zajedno pojave volje i fenomeni ljubavi i mržnje. Nijedan psiholog, kao što je Brentano, ne može u duši naći ništa drugo već fenomen ljubavi i mržnje. To je tako dotle dok imamo u vidu samo dušu; kada nešto volimo, onda bismo to i hteli. No kada od duše predjemo do celokupne realnosti, onda moramo reći: odnošaj duše prema spoljašnjem svetu nije iscrpljen sa onim što duša doživljuje kao duševne pokrete (ljubav i mržnja). Nešto je drugo kada duša izlazi iz sebe i prelazi ka htenju. To je korak koji se mora napraviti, koji se ne iscrpljuje unutar duše, nego on mora iz duše izići napolje kada od samih duševnih kretnji idemo do volje. Ma koliko da se u nama javljaju duševni pokreti, time nije ništa učinjeno za spoljašnji svet. Unutar duše nalazimo samo duševne pokrete. Predstavljanje se tako nalazi u nekoj takvoj psihologiji kao nešto što ne izlazi iz duše, što ne može da ulazi u nikakvu realnost; i tako su duševni pokreti tu kao nešto što nema korena u volji, nego se iscrpljuje samo u duševnim preduslovima volje. Videćemo da kod predstavljanja otpočinje duh tačno tamo gde Brentano prestaje da karakterizira, i da bi se predstavljanje iscrpelo u samom sebi tačno tamo ako tu ne bi bilo mosta, ako se duša ne bi nalazila naspram duha. Na drugoj strani videćemo da opet počinje duh posvuda tamo gde se stvara realni prelaz iz duševnih pokreta ka volji. Tako vidimo da se tačno u poslednjem desetleću zastalo na tački gde mora otpočeti duhovnonaučno istraživanje.

Sada ćemo preći na nešto drugo. Pokazuje se tačno gde se nalaze veze izmedju današnje naučne psihologije i duhovne nauke. Isti čovek, Franc Brentano bavio se tokom svoga života vrlo dugo proučavanjem Aristotela. Značajno je pak što je baš ovih dana izišla jedna Brentanova knjiga o Aristotelu, jedno prikazivanje toga psihologa o njegovim istraživanjima o

Aristotelu: "Aristotel i njegov pogled na svet". Tu Brentano danas ne stoji na stanovištu Aristotela, ali u izvesnom pogledu je blizak Aristotelu; on je na način vredan divljenja prikazao Aristotelovo učenje o duhu. Istovremeno je izašla treća knjiga od Brentana: "Aristotelovo učenje o poreklu ljudskog duha".

Interesantno je reći nekoliko reči i o tome, jer je Brentano ne samo najinteresantniji psiholog današnjice, nego i poznavalac Aristotela, pre svega Aristotelovog učenja o duhu. Aristotel nam je dao jedno učenje o duhu koje nema u sebi ništa od hrišćanskih pojmova, koje na izvestan način ipak obuhvata u celinu ono što je u poslednjim stolećima pre postanka hrišćanstva ostvarila zapadnjačka kultura o tom predmetu, ostvarila tako da je u ono vreme u 4. stoleću pre Hrista bilo moguće Aristotelu da naučno misli o odnošaju duha prema duši.

Ko uzima u obzir Brentanov odnošaj prema Aristotelovom učenju o duhu, taj će naći da Brentano u pogledu glavnih pitanja ipak stoji na Aristotelovom stanovištu ukoliko u našem vremenu učenje o duhu koje nije duhovnonaučno ima prava da se stavi iznad Aristotelovog učenja o duhu. Tako da je danas vanredno interesantno da se uporedi Aristotelovo i duhovnonaučno učenje o duhu ukoliko je ono čista nauka.

Skicirali bismo Aristotelovo učenje o duhu. Aristotel govori o duhu o odnosu prema duši i prema telu čovekovom. On govori o duhu kao o nečem što pridolazi ka telu i ka duši čovekovoj. To je nešto u čemu Brentano potpuno još stoji na Aristotelovom stanovištu. Jer Brentano mora, isto tako kao i Aristotel, govoriti o duhu koji pridolazi ka telu i ka duši čovekovoj. Dakle kada čovek rodjenjem dolazi na fizički plan, tada se u Aristotelovom smislu radi o nečem što su čovekove nasledjene svojstvenosti. Duša se ispoljava kao neko protkivanje tela, kao ono što drži zajedno telo. No nije celo čovekovo biće ono što čovek nasledjuje od svojih predaka kao telesno-duševno biće, nego uz to dolazi i duh. Kada čovek dolazi na fizički plan, spaja se telesno-duševno sa duhovnim. Kod čoveka kada ulazi u fizički život, prema Aristotelu duh kao takav

uopšte još ne postojik nego duh dolazi iz duhovnog sveta, neposredno kao nova tvorevina, kao jedna nova tvorevina božanstva koja se neposredno iz duhovnog sveta dodaje onome što dolazi preko oca i majke. Tako da Brentano vrlo jasno definiše u svojoj najnovijoj knjizi: kada čovek dolazi u život, on postaje iz oca, majke i Boga. Preko oca i majke stvara se ono duševno-telesno, a preko Bkg Boga se dodaje duh neko vreme posle začeća. - Interesantno je sad videti, ako se preko stvarnog stvaranja dodaje duh čoveku, kako Aristotel pod takvom pretpostavkom misli o besmrtnosti. Prema nekom takvom shvatanju duh čovekov ranije uopšte nije postojao. Bog ga stvara. No to ne uslovljava ni za Aristotela ni za Brentana da bi duh prestao, kada ono druš duševno-telesno ode kroz dveri smrti, nego taj duh, koji je stvoren, ostaje i prelazi u duhovni svet kada čovek prodje kroz dveri smrti, mada je on stvoren tek za tog posebnog čoveka. I interesantno je sad dalje, da Aristotel, a u osnovi uzevši i Brentano, prati čoveka do prolaska kroz dveri smrti, i smatraju da u čisto duhovnom svetu živi ono što je Bog stvorio za pojedinog čoveka. O nekom vraćanju u fizičko utelovljenje ne govori se kod Aristotela. Dakle tu nemamo reinkarnacije.- Treba samo da razmislimo o tom da ono isto što Aristotel postavlja za postanje čovekovo u jednoj inkarnaciji, naime stvaranje duha, da se to mora zbivati kao svake pojedine inkarnacije. Jer reinkarnacija ne bi bila nikakvo novo stvaranje. Već iz toga proizilazi da bi učenje o reinkarnaciji kod Aristotela bilo u suprotnosti s tim učenjem o stvaranju. Vrlo je pak značajno - a to je tačka koja naročito dolazi u obzir kod Brentanovog razmatranja o Aristotelu -, što se u pogledu života duha posle smrti ne nalazi nikakvo drugo shvatanje kod Aristotela, već da duh ima neki prilično teorijski život. Jer svakakvo delanje, o kome može da govori Aristotel, predpostavlja fizički svet i fizičko telo. Duh zapravo ima - pa i večni Božji duh - samo neku posmatračku delatnost: tako da na Aristotelovom gledištu ne dolazi u obzir specifično za duh posle smrti ništa drugo već posmatranje života od rodjenja do smrti. U smislu Aristotela čovek onda mora da sada gleda na ovaj jedan život i sav kasniji napredak zasnivati na ovom jednom životu. Dakle posle smrti duh gleda unazad na jedan život. Kod jednog čoveka duh

gleda tada svoje nedostatke i vrline, kod nekog drugog jedan odličan život, kod nekog trećeg možca život u laži i zločinima - i na tome zasniva duh neki dalji razvitak u duhovnom svetu.

Tako bi bilo sa duhom posle smrti u smislu Aristotela. Zapitajmo se pak kako pred nepristrasnim mišljenjem izgleda neko takvo učenje o duhu? Kod Aristotela nalazimo da ovaj zemaljski život nije samo život u nekoj zemaljskoj dolini jada, ne, ovaj zemaljski život ima svoje veliko značenje, svoju veliku važnost. Izvesno je da ostaje neizvesno mnogo od onoga kako Aristotel sebi predstavlja kasnije napretke čovekove. No jedno nije neizvesno da ovaj jedan zemaljski život ima kasnije za čoveka veliko značenje. Ako bi Bog stvorio duhovnog čoveka, a da se on ne inkarnira, onda bi Bog možda mogao stvoriti duha i tako da se on zatim dalje razvija. Ali u smislu Aristotela to ne bi bio nikakav potpuni razvitak. Pokazuje se jasno da Aristotel polaže vrednost na to da postoji fizičko utelovljenje, da je to jedan cilj božanstva da čoveka uvodi u fizičko telo. Shvatanje je Aristotela da božanstvo ima nameru da stvori duha ne samo kao takvog, već tako da mu je za njegov dalji napredak potrebno saodevanje sa nekim fizičkim zemaljskim telom. U momentu kada božanstvo stvori duhovnog čoveka, nalazi se u njegovoj osnovi cilj da dodje u zemaljsko telo. Ne može se zamisliti neki Bogom stvoreni čovečji duh, a da on ne bi težio za inkarnacijom u ljudskom telu. Zamislimo pak duha koji gleda unazad na svoje fizičko postojanje, i predpostavimo da pri gledanju na fizičko utelovljenje čovečji duh nalazi da je nesavršen fizički čovekov život. Dakle u smislu Aristotela kakva čežnja mora ✶ postojati u čovečjem duhu lišenom tela pri gledanju ovamo na zemlju? Po sebi se razume žudnja za nekom drugom fizičkom inkarnacijom. On mora imati žudnju, inače bi imao da potpuno promaši svoju svrhu: jer pošto je duhu potrebna takva inkarnacija za njegovo usavršavanje, mora on imati žudnju da takvom inkarnacijom prodje još jednom; inače on ne postigao svoju svrhu. Dakle da li je to prihvatljivo da se u smislu Aristotela govori samo o jednoj jedinoj inkarnaciji koja bi potpuno postigla svoju svrhu, ako ona nije savršena, to jest ne bi bila potpuni stepen za raz-

vitak duha. No posmatrajte jednom to čudno božansko uredjenje Aristotelovo. Imamo stvaranje čovekovog duha koji dolazi u fizičko telo, koji sa smrću izlazi iz tela, ali prelazi u duhovni svet sa žudnjom za fizičkim telom, a ipak ne može doći do fizičkog tela (to je konzekventan zaključak mišljenja u smislu Aristotela). Tako da bi duša morala živeti u žudnji za novom * inkarnacijom, pošto aristotel ne usvaja reinkarnaciju. Aristotelovo učenje iziskuje ponovno utelovljenje, ali ga ono ne priznaje. Videćemo da se polazeći sa jednog drugog Aristotelovog gledišta opet ne može priznati ponovno utelovljenje.

Stojimo tu pred jednim učenjem o duhu koje je najoštroumnije pored duhovnonaučnog učenja, a koje dopire još i u naše dane, na primer u Brentanu: jedno nepristrasno mišljenje uči da je duh, koga je stvorio Bog i poslao u zemaljski svet, obdaren sa žudnjom za inkarnacijom. Tako vidimo, da, Aristote- ** lovo učenje i posle hiljada godina može da vrši veliki uticaj i na naučnom polju. Tako vidimo da se mora prevazići Aristotel kada se hoće da se stvori jedno naučno obrazloženje za reinkkarnaciju. U pogledu na učenje o duhu nalazimo se na prekretnici: tek pomoću duhovne nauke je moguće da se prevazidje Aristotel, kada se stvori jedno naučno obrazloženje za reinkarnaciju. A to naučno obrazloženje nije nikada stvoreno pre našeg vremena. Tako se u pogledu na učenje o duhu nalazimo ustvari na jednoj prekretnici, na kojoj pomoću duhovnonaučnog ispitivanja možemo na pravi i temeljan način prevazići Aristotela, i dati jedno naučno obrazloženje reinkarnacije. Brentano ima jedno u sebi nepotpuno učenje o duši; Aristotel ima jedno u sebi protivurečno učenje o duhu. Važno je da se vidi da je jedan tako oštroumni čovek kao što je Brentano, u pogledu na učenje o duhu morao ostati kod Aristotela, a kod učenja o duši morao je pak zastati, zapeti, jer je ispustio duha. Mi ćemo zajednički koren zato videti u tome što je i sa stanovišta današnje nauke nemoguće doći do nekog neprotivurečnog pogleda na svet ako se odbije duhovnonaučno istraživa- * nje. Samo preko duhovne nauke moguće je doći do jednog zadovoljavajućeg, neprotivurečnog pogleda na svet. ****

26.2.1988.

---o---

16.3.1988.

TREĆI DEO: PNEUMATOSOFIJA

II

ISTINA I ZABLUDA U SVETLOSTI DUHOVNOG SVETA

14.XII 1911.

Možda nekom u našem krugu izgleda kao nešto suvišno što sam u ovim predavanjima, pri raspravljanju o ovim važnim temama unekoliko uzimao u obzir i ono što savremena nauka kaže o ovom predmetu. Dakle da i ne bi trebalo da se na ma kakav način ovde iscrpnije stvaraju povezivanja sa savremenom naukom. Tako nešto je i nepotrebno unutar našeg kruga, jer skoro svi koji dolaze u naše krugove, imaju izvesnu privlačnost za duhovni život i ne dolaze k nama da bi im se na takozvani naučni način dokazivao duhovni svet, nego da ga upoznavaju u konkretnoj formi, tako da bi mnogima od nas moglo izgledati suvišnim da se upuštamo u nauku. Jedan drugi prigovor mogao bi biti ovaj: antrposof dolazi češće u položaj da mora istupati za antroposofiju, da pobija prigovore, da iznosi razloge, obrazloženja za antroposofski pogled na svet. Ali samo u maloj meri je moguće da se sa ma kakvim dokazima ubede protivnici antroposofskog pogleda na svet. Pogledi na svet ne zasnivaju se mnogo na dokazima, već više na navikama mišljenja. Ako sa svojim navikama mišljenja nikako ne može ući u to da na duhovnonaučni način gleda na svet, taj sasvim izvesno neće moći prići ni sa dokazima. Iznošenje stvari kao što su one o kojima je juče govoreno, trebalo bi da služi za to da bi se našao odgovor i odstranila zabuna do koje može doći u osobama našeg kruga, onda, kada često moraju da slušaju: vaš pogled na svet ne zasniva se ni na kakvim naučnim osnovama. Antroposof treba da sve više dobija osećanje da se njegov pogled na svet temelji na čvrstim osnovama i da je siguran spram onoga šta ima da kaže priznata nauka.

Da se kaže sve što bi se moralo reći za objašnjenje sa današnjom naukom, za to bi trebalo dugo vremena. Osvrt na spoljašnju nauku ima da služi samo za to da se probudi osećanje da postoje sredstva i putevi da bi se objasnilo sa naukom, i da se sto-

ji na sigurnom tlu kada se zastupa antroposofija. Dakle ima više da se ukaže na način kako bi se moglo objasniti kada bi se za to imalo vremena, a ne da bi se možda dala ta raspravljanja. Kada se danas govori o nauci o spoljašnjem telu, tada su moguće poneke nesuglasice u toj nauci. No jedno ima kao dobro ta nauka, a to je što ona ne osporava objekt, spoljašnje telo. Kada se govori o nauci o duši ili psihologiji, tada dolazimo u regione u kojima ima ljudi koji osporavaju i sam objekt, dušu. Time se u današnje vreme nalazimo ne samo nasuprot materijalističkog pogleda na svet, nego ulazimo u izvesnu vrstu psihologije koja hoće da bude nauka o duši bez duše. Juče smo upoznali jednog današnjeg poznavaoca Aristotela, koji se na oštrouman način objasnio sa objektom koji se može nazvati dušom. O Aristotelu se može reći da kod njega ne može biti reči o nekom odricanju duha. No kod Brentana smo našli da on na oštrouman način zastaje pred duhom, tako da se dakako u pogledu na pneumatosofiju ili nauku o duhu stoji na jednom tlu, gde se čoveku možda sa poneke strane može poricati, ne samo ovo ili ono od zakona te nauke prikazivanja unutarnjeg bića, nego gde se čoveku poriče i sam objekt kao takav. Duh je za mnoge ljude uopšte jedna vrlo sporna činjenica. Zato se prvo moramo ozbiljno pozabaviti pitanjem: pa otkuda to da duh kao takav može biti za čoveka jedna vrlo sporna činjenica? Telo opaža čovek svojim spoljašnjim čulima i sa snagom sa kojom deluju činjenice na koje čovek nema uticaja. Sa svom snagom utiču spoljašnje fizičke činjenice i na čovekovu dušu, a ona nije u položaju da poriče šta govore te činjenice. U sličnom položaju je čovek naspram svoje duše; jer čovek doživljuje šta protiče u duši, on doživljuje osećanja, predstave i impulse volje. On doživljuje sve ono što se kao ono sudbinsko pokazuje iz toka duševnog doživljavanja, on doživljuje svoje bolove i radosti, prijatnosti i patnju; pa onaj ko bez daljega ne tvrdi da je to sve jedno ništa ili možda najviše neka vrsta pene na površini telesnih činjenica, taj ne može drukčije već da u izvesnom smislu priznaje dušu bar u pogledu na njenu realnost. No duh je pre svega nešto nadčulno, nešto što se ★ ne može opažati. Već samo iz toga proizilazi da se vrlo lako može poricati duh. Iz toga proizilazi da bi traganje za duhom moglo nekom izgledati čudno, pošto duh nikako ne ulazi u svet u kome živimo.

U antroposofiji smo češće napominjali da prave činjenice o duhovnom svetu, u osnovi potiču iz jednog načina gledanja čovekovog do koga se mora dolaziti tek kroz izvesno preobražavanje sebe, izvesno vaspitavanje sebe, kroz meditaciju, koncentraciju itd. Dakle, tako čoveku nisu odmah dane činjenice duhovnog sveta, nego se mogu postizati tek time da se on uspinje do jedne drukčije sposobnosti saznanja nego što je ima u svakodnevnom životu. Može izgledati kao da bi duhovni svet uopšte bio skriven, i da postaje opažajan ljudima tek kada čovek potpuno preskoči svoju običnu sposobnost saznanja i uspne se do jedne drukčije sposobnosti saznanja. No ako je stvar takva, mora se postaviti pitanje, kako čovek dolazi do toga da žudi za jednim svetom koji se za njega kakav je u svakodnevnom životu, u osnovi uzevši preko ničega ne otkriva? Ako čovek ne može da usvoji da se duhovni svet pojavljivao preko objava navedenih u religijama, ako nije sklon da se predaje takvom verovanju, tada dolazi do prigovora: možda i postoji duhovni svet, no mi nemamamo povoda da ga uzimamo u obzir, jer se on ni preko čega ne objavljuje u spoljašnjem svetu. Protiv toga dat je odgovor sa idealističke i spiritualno-filosofske strane, a tokom vremena odgovor se i ponavlja. On se sastoji u tome da se kaže: čovek ipak može da prevazidje ovaj svet što je pre svega dan preko spoljašnjeg opažanja; čovek može u sebi izgraditi jedan svet istine, i on ne bi nikada mogao biti zadovoljan sa onim što daje svet spoljašnjeg opažanja jednostavno zato jer je on čovek. Tako čovek izgrađuje u sebi jedan svet istine.

Kada se ozbiljno ispituje taj svet istine, tada se vidi da je u njemu dano nešto što već prevazilazi sve spoljašnje telesno kao takvo. Tada se navodi ono što čovek iznosi kao ideje o svetu sa velikih obuhvatnih gledišta, koje nigde ne mogu biti dane samo preko spoljašnjih čula, i koje moraju dolaziti sa druge strane. Tako se vidi samo u činjenici istinskog sveta jednu okolnost koja nam može dati osvedočenje o tome: čovek učestvuje u jednom svetu duha i živi sa svojom istinom u duhovnom svetu. Po sebi se razume da bi protiv gornjeg prigovora neki filosof kao na primer Hegel, našao dovoljno razloga za opravdavanje jednog duhovnog sveta, on bi priznao takav duhovni svet u koji spada i

mišljenje ukoliko je slobodno od čulnog sveta. Fis Filosofi koji mogu da priznaju potpuno samostalni svet istine, oni će u takvom dejstvovanju duha naći dovoljno obrazloženje za priznavanje duha. Tako bi se moglo reći: biti će dosta ljudi u svetu za koje je postojanje konkretne istine istinitog sveta ideja jedan dokaz za duh. A u izvesnom smislu može se reći da i kod Aristotela postoji tako nešto kao verovanje da čovek živi u jednom duhovnom svetu u svojim pojmovima, u svojim idejama, u onome što Aristotel naziva NOUS; i pošto kod čoveka postoji taj duhovni svet, on i stvarno postoji i dovoljno je obrazložen. A na osnovu onoga što možemo upoznati unutar svoga duhovnog sveta kao takvog, kada se u njemu krećemo, smemo tada zaključivati i o drugim bićima i činjenicama duhovnog sveta. Tako Aristotel izvlači svoje zaključke o božanstvu, o besmrtnosti duše i dolazi do takvih rezultata kao što je to juče prikazano. A Hegel govori o samostalnom životu duha * i misli na samostalni život pojmova, koji u svojoj zakonitosti nema nikakve veze sa spoljašnjim svetom, što je samostalno delo duha. I da se već samim postojanjem te samostalne delatnosti duha pokazuje i objavljuje duh. Noviji pokušaji, u koje spada i onaj Rudolfa Eukena, koji duhovna nauka ne smatra naročito genijalnim pokušajem, ti pokušaji govore opet o jednom načinu poimanja duha i o dokazivanju o postojanju duha. No ipak se na tom putu ne može doći do nekog dokaza o duhu. Kroz to antroposofi mogu dobiti predstavu o tome koliko je teško da se dokazuje antroposofija kao takva. Jer sama istina kao takva ne mora da išta dokazuje što se tiče duha; tome se pristupa uvek suviše lako. Naime, postojanje sveta istine, ne mora ništa da dokazuje o postojanju duha.

Uzmimo sad sledeće: hteo bih sad da ukratko i skoro kao u poredjenju izložim nešto što bi se zapravo moralo temeljno izlagati u jednom nizu predavanja. Predpostavimo da stvarno ne bi postojalo ništa drugo već ono telesno, spoljašnji fizički svet. Uzmimo da se ovaj fizički svet sa svojim snagama, ili kao što je sada moda da se kaže, sa svojim energijama, razvija u mineralni

i zajedničkog dejstva energija što se nalaze samo u fizičkom svetu, izgradi čovek, da se izgradi tako da preko izgradnje čovekovog tela iz energije fizičke prirode dodje čovek do toga da iz komplikovanog orudja mozga niče njegov svet misli. A i to upravo na način kako se fizička zbivanja obrazuju unutar tela. Predstavimo da bi to bila istina da mozak luči misli kao što jetra luči žuč, kao što smatraju neki materijalisti. Uzmimo da bi ljudski mozak bio izgradjen iz mehaničko-fizičkih energija tako da iz njega niče, izbija, čovekov duhovni život. Dakle uzmimo da materijalizam ima pravo, da ne postoji nikakav duh kao takav. Da li bi tada bilo moguće da se u smislu materijalizma ipak govori o jednom svetu istine, recimo, o svetu istine kako ga imamo u Hegelovoj filosofiji, u svetu pojmova? U odgovoru na to pitanje nalazi se već, ako bi on mogao ispasti potvrdno, da bi materijalizam mogao objasniti ipak i filozofiju kao što je Heglova, a to ne znači ništa drugo već da može odbaciti sve spiritualističke ili idealističke filosofije. Treba samo da predstavimo sebi da tada misli iz komplikovanog ljudskog mozga, ukoliko su one misli sveta istine, ne bi bile ništa drugo nego ogledanje fizičkog spoljašnjeg sveta - a to je opet ono što bi se moglo objasniti jasno samo u mnogim predavanjima. Možete pred ogledalo staviti neki predmet, ogledalo vraća njegovu sliku, slika je ista kao predmet. Slika nije predmet, ali čisto materijalni predmeti prouzrokuju, izazivaju, na ogledalu tu sliku. Nije potrebno da išta drugo priznate već da se tu radi samo o slici koja nema realnosti, tada nije potrebno da dokazujete realnost slike. Dakle treba samo da se postavite na materijalističko stanovište i da kažete: stvarno ne postoji ništa drugo već spoljašnje energije koje se ogledaju u mozgu, i sve što imamo kao misli, samo su takve ogledalne slike spoljašnjeg sveta - tada vam nije potrebno da dokazujete duh; jer sve misli su samo ogledalne slike. A tada neće mnogo značiti ni primedba onih koji će možda reći: no ipak ima i takvih pojmova koji se ne mogu uzimati iz spoljašnjih opažanja, apstraktni pojmovi: krug ili trougao ne nalazimo nigde u stvarnosti. Jer tada se može odgovoriti: takvi i takakvi su kao slike, koje se pokazuju u svetu misli, dakako ne nalaze se u spoljašnjem svetu; no možemo proizvoljno imati mnogo sličnih stvari. Ukratko, materijalizam može potpuno uspeti sa prigovorom da čovek u sebi stvara nadčulnu

istinu - a da je ona nadčulna ne može se poricati. A istina kao takva, dakle, ne bi bila time nikakav prigovor protiv materijalizma.

Sad stojimo na jednom lepom stanovištu. Dakle ta istina, nije dokaz da postoji duhovni svet, jer se nadčulnost ne poriče, dok izgleda za bezbrojne ličnosti kao dovoljan dokaz za postojanje duhovnog sveta ili za ukazivanje na duhovni svet. Jer istina je dakako nadčulna, no ne mora da bude realna. Ona može da bude samo skup slike, tada niko ne mora da predpostavlja realnost. Dakle moramo naglasiti: posedovanje istine nije dokaz za realnost nekog duhovnog sveta, pa time što čovek prodire do istine i živi i deluje u realnosti, ne može on nikada doći do duha; jer uvek se može prigovoriti da istina može biti samo ogledalna slika spoljašnjeg fizičkog sveta.

Može se sad postaviti pitanje: pa onda se stvarno jedva više može i poverovati da ma gde u svetu postoji nešto što može čoveka takvog kakav je u svakodnevnom životu voditi do toga da priznaje duh. A kada onda dodju ljudi, kao recimo Fajerbah, i kažu: pa, tu ljudi predstavljaju bogove ili jednog boga - ali ljudi doživljuju samo u sebi svoju duševnu sadržinu, svoje misli, i to prave svojim bogom, projiciraju to napolje u svet: tada je lako da se dokaže nerealnost božanskoga sveta, jer je on (tada) samo projiciranje napolje nerealnog sveta misli. Aristotel čini netačno to što on na osnovu objektiviteta sveta misli,stvara dokaz za postojanje Boga. On jednostavno zaključuje: čovek ima svoj razum, razum se može primeniti na stvari: to predpostavlja da je posvuda u stvarima božanski Nus ili razum koji vlada, deluje, u svemu. No takav kako ga Aristotel opisuje on je samo napolje, projicirani ljudski razum, on je ogledalna slika. Tako je božanski Nus (Nous) samo napolje izbačena ogledalna slika; nema nikakve mogućnosti da se na tome išta zasniva. Antroposof mora zapravo jasno stajati spram tih stvari i jasno videti: putevi kojima se obično polazi da bi se spolja došlo do priznanja duhovnog sveta, pokazuju se ti putevi ipak prilično nesigurni pri tačnijem gledanju. Dakle da li bi trebalo potpuno priznati da pre ulaženja u svet preko vidovitosti ne postoji mogućnost da se dodje do osvedočenja o postojanju duha? Moglo bi skoro izgledati

tako kao da imaju pravo da govore o duhovnom svetu samo ljudi koji kao vidoviti gledaju u duhovni svet ili koji veruju vidovitome. Moglo bi tako izgledati, no ipak nije tako.

Ovde dolazimo do pitanja: spoljašnji svet kao takav sa svojom sadržinom ne ukazuje na nikoji duhovni svet ako o njemu već nismo upoznati, a takođe ni unutarnji svet istine ne ukazuje na duhovni svet, jer on bi mogao biti ogledalna slika spoljašnjeg sveta. Pa šta imamo još osim toga? No imamo još nešto osim toga, a to je zabluda. Kada se radi o celokupnoj slici sveta, ne smemo zaboraviti u svetu: pored istine ima čovek još i zabluda. A po sebi se razume da zabluda ipak ne može voditi do istine, i bila bi čudna stvar polaziti od zablude. No nikako nije rečeno da mi sada hoćemo da se postavimo na stanovište zablude, zato što je neplodno stanovište istine. To baš ne bi umanjilo broj protivnika. Takodje se neće nikako navoditi zabluda kao ono od čega hoćemo da polazimo da bismo upoznali istinu; to bi bila ne samo glupost već i besmislica. No nešto nije za poricanje u pogledu na zabludu: ona je tu, postoji u svetu, ona je realna, i pre svega, ona se može predati u ljudsku prirodu i u njoj se nastaniti. Ako uzmemo da je spoljašnji svet stvorio sebi u mozgu aparat ogledanja i ogleda sebe a i sadržina istina bude skup ogledalnih slika, tada bi se naravno još uvek mogla u čoveku umesto istine pojaviti zabluda kroz to što bi se čovek mogao uporediti sa netačnim ogledalom, ili sa ogledalom koje daje karikature o onome što je napolju. Kada uzmemo neko takvo ogledalo, no - onda ono ogleda pogrešno, i tako bi se srazmerno lako mogla objasniti zabluda. To je jedno jednostavno oruđje koje pogrešno ogleda; dakle to se dade lako objasniti. Istina i zabluda mogu se objasniti kao ogledalne slike. Ali jedno se ne može: objasniti ispravku zablude, prevođenje zablude u istinu kao jedne ogledalne slike. Jer pokušajte jednom da nekom ogledalu koje pokazuje karikature (ZAMISLITE DA DAJE) tačnu sliku, ono to neće učiniti, ono ostaje kod svoje zablude. Što čovek ne mora da ostane kod zablude, nego je u mogućnosti da zabludu savlada i prevede u istinu, to je ono presudno, to je ono o čemu se radi. Time pokazuje čovek da u činjenici istine postoji ogledalna slika spoljašnje stvarnosti, no u preobražaju zablude u istinu pokazuje se, da zabluda kao takva nije samo ogledalna slika spoljašnjeg

sveta, dakle da zablude nema opravdanje postojanja u svetu koji nas okružuje. Istina ima opravdanje u spoljašnjem fizičkom svetu. U pogledu zablude nije dovoljno da postoji spoljašnji svet, nego mora postojati nešto što ne pripada spoljašnjem svetu. Ako se čulni svet k uzme kao nadčulna slika ogleda u istini, onda se u pogledu zablude mora pokazati jedan drugi uzrok a ne neki što se nalazi u čulnom svetu. Dakle na što gledamo kada moramo priznati da je tu zabluda? Tada gledamo na jedan svet koji se ne iscrpljuje unutar sveta spoljašnjih fizičkih činjenica. Zabluda može biti samo u nadčulnom svetu, može doći samo iz nadčulnog sveta. To je zasada zaključak. Hoćemo da vidimo sad šta ima da kaže samo nadčulno istraživanje, ne da bismo dokazivali, nego da bismo osvetlili stvar. Šta ono ima da kaže o naročitom položaju zablude u svetu?

Uzmimo jednom da nam se prohte iz neke unutarnje težnje da razmišljamo o nekoj predstavi, o kojoj sasvim izvesno znamo da je zabluda. Dakle slobodno razmišljamo o nekoj zabludi. No vidite, može prvo izgledati, da to nije neki vrlo poželjni rad, da se svojevoljno razmišlja o nekoj zabludi, no u višem smislu može to biti vrlo koristan rad. Naime, onaj ko to svojevoljno izvodi, da svojevoljno razmišlja o nekoj zabludi, taj će primetiti - ako to čini sa potrebnom snagom i energijom i čestim ponavljanjem - da je ta zabluda nešto vrlo realno u njegovoj duši, da ta zabluda već nešto čini. Kroz zabludu koju smo slobodno uzeli da o njoj mislimo, i pri kojoj nam je jasno da je to zabluda, ne pokazuje nam se ništa, ali ona deluje u nama. To dejstvo je takodje u toliko jače jer nas ne ometa nikakav izgled na istinu; kada svojevoljno sebi predstavljamo (meditiramo) o nekoj zabludi: tu smo mi potpuno prisutni. Potrebno je samo da dovoljno dugo nastavimo taj postupak, pa dolazimo do onoga što smo uvek opisivali u duhovnoj nauci kao budjenje snage skrivenih u duši, snaga kojih ranije nije bilo u duši. Kada se neprekidno predajemo spoljašnjoj istini ne dovodi mnogo daleko u pogledu onoga na šta se sada misli. No svojevoljno osnažavanje zablude u nama može voditi do radjanja izvesnih skrivenih duševnih snaga. Tako kao što je to sada rečeno, nećete to moći upotrebiti kao uputstvo. Zato sam u mojoj knjizi: "Kako se stiču saznanja viših

svetova?" i u "Tajnoj nauci" s pravom ispustio to da bi za budjenje skrivenih duševnih snaga trebalo što više razmišljati (meditirati) o nečem pogrešnom. Jer kada se predajemo meditaciji, koncentraciji itd. moramo ispunjavati jedan uslov. Kada udjete u duh onoga što stoji u knjizi "Kako se stiču saznanja viših svetova?" ili drugom delu "Tajne nauke", videćete da je potrebno izvesno stanje duše da bismo se na pravilan način predavali meditaciji i koncentraciji. Navode se izvesni moralni kvaliteti ✱ duše, koji moraju postojati da bi se na pravilan način zbivalo ono što treba da se zbiva. Zašto se to navodi kao uslov? Zašto se traže izvesni moralni kvaliteti? To je nešto što se ima dobro uzimati u obzir. U pravilu ne vodi do ničeg dobrog, ako se čovek samo predaje meditaciji i koncentraciji a ne postiže dovoljno okarakterisano stanje duše. Naime, iskustvo pokazuje: ako čovek nije postigao ono stanje duše kao što je okarakterisano, onda je svet koji se čoveku otvori time što se probude skrivene snage duše, zaista jedan svet koji na čoveka deluje pre razorno nego kao dalji i povoljan razvoj. To deluje samo onda kao ozdravljujući, unapredjujući razvitak ako to izrasta iz tla okarakterisanog stanja duše. To pokazuje iskustvo, a pokazuje dovoljno, do kakvih patoloških pojava dolaze oni, koji ne stoje na naročitom tlu navedenog stanja duše, nego hoće da se iz strasti ili radoznalosti uspnu u više svetove. Takvi ljudi primaju u dušu jednu realnost, jer i zabluda jeste realnost: ona takodje deluje u duši. Ona je jedna realnost koja nije sadržana u spoljašnjem svetu kakav je dat za čula. Dakle takvi ljudi primaju u dušu jednu ✱ nadčulnu snagu, jednu nadčulnu sadržinu. To je nešto realno delatno, ta zabluda, no koja nema svoje tle u spoljašnjem čulnom svetu nego tek u nadčulnom svetu. No taj nadčulni svet ne sme delovati pre nego što čovek stoji na naročitom tlu jednog moralnog stanja duše. U zabludi dakako imamo jednu nadljudsku snagu, no ta nadčulna snaga vodi nas najpre u jedan nadčulni svet koji nije dobri nadčulni svet. Ta nadčulna snaga nije dobra snaga. Ona može postati dobra snaga tek kada se uroni u tle jednog dobrog moralnog stanja duše. Prevedite to u reči sa kojima je često iz antroposofije govoreno o ovim stvarima.

Vidite, čovek može upoznati jedan nadčulni svet ★ kada upoznaje zabludu. Ne mora u tom cilju na veštački način prilaziti nadčulnom svetu. Nadčulni svet strči u čulni svet preko zablude i izvodi čoveka preko zablude u nadčulni svet. Ali to nije nikakav dobri svet. Čovek mora s druge strane tek prineti dobri svet, jedno stanje duše, iz koga tek zabluda može na pravilan način delovati. U formi jednog paradoksa moglo bi se reći: ljudi zaista upoznavaju nadčulni svet već u čulnom, jer oni imaju zabludu. Dakle, od nadčulnog sveta oni upoznavaju najpre djavola. Jer oni upoznavaju jedan svet, koji najpre nije ništa dobro, i objavljuje se kao ono što nije ništa dobro. Tako zapravo i ovde ima dobro osnovu ono što je neko jednom kazao da narod ne oseća djavola ni kada mu sedi za vratom. Djavo je tu - ili možemo reći: čovek upoznaje nadčulni svet prvo preko luciferskih moći. On upoznaje nadčulni svet ptvo kroz to što upoznaje luciferske snage. Od njih pobegne samo tako što vodi nojevu politiku, što glavu stavlja u pesak. To može činiti, no time luciferske snage nisu uklonjene iz sveta. To je ono što bi se moralo izložiti u velikom broju predavanja, ako to ne bismo hteli dati samo u skici: da je u postojanju zablude dat nadčulni svet, ali prvo za ono Luciferovo, za ono što je protivnik čovekove prirode. Ima li pak naročitu svrhu to da se govori o ovim stvarima? Ako čovek pri ulaženju u nadčulni svet preko zablude primljene u svoje mišljenje nema potrebno moralno stanje duše, onda on dopada Luciferu! ★

Juče smo naveli Aristotelov stav, da ka onome što je čovek dobio u liniji nasledja od roditelja i predaka, da mu Bog daje nadčulnu prirodu, dakle da u vezi sa Bogom za svakog čoveka što stupa u ovaj obični svet pridolazi duh kao novo stvorenje božanstva. Mi pak nismo mogli prihvatiti to Aristotelovo tvrdnje, morali smo u tome nalaziti razno što se ne slaže ni sa samim tim njegovim tvrdjenjem.

Ako bi Bog stvarao nekog nadčulnog čoveka, onda bi, kao što smo videli, u svim ljudima posle smrti postojalo jedno nezadovoljeno stanje. Dakle, to bi onda značilo da Bog stvara čoveka na jedno nezadovoljeno stanje. Dakle - to ni u Aristotelovom smislu ne može biti pravilno. Ne možemo odobriti ni koje znanje o svetu koje tvrdi da se sa onim što rodjenjem dolazi u život (na

zemlji) daje jedan nadčulni deo neposredno od strane Boga, kao što novije shvatanje sveta shvata "Boga". Ako bi se to zasnivalo i na istini, ne može se s tim ništa dokazati, jer istina ne dokazuje ništa o nadčulnom svetu. Takav dokaz ne vredi za nadčulni svet; to bi bilo prvo. Drugo je: kada predpostavimo da bi Bog stvarao čoveku njegov nadčulni deo, onda bi bilo neobjašnjivo da on posle smrti prelazi u neko nesavršeno stanje. Dakle Aristotelova predpostavka nije moguća. - Naime, Aristotel nije uzeo u obzir da je ono najbliže nadčulno što je čoveku dano, a što se pokazuje kao vrlo snažno delatno i u pogledu neposrednog ljudskog iskustva, da ono nadčulno koje nam je najbliže jeste <u>luciferskо</u>, i da mi tek onda rešavamo stvar, kada dopustimo pristup i luciferskog principa pri postanju nadčulnog čoveka, dakle da je i luciferski princip učestvovao pri postanju nadčulnog čoveka. Tako čovek ne može poticati isključivo samo od Boga, nego i u vezi sa luciferskim principom. A ovde stojimo na jednom stanovištu koga molim da imate dobro u vidu zbog dotaknute činjenice koja je upravo narodima Zapada prešla <u>nesvesno</u> u osećanje u pogledu svih predpostavki o duhovnom svetu: ovde stojimo na jednom gledištu koje narodima Zapada do u naše vreme nije dalo da u njihovoj sjajnoj učenosti dođju do nepristrasnog stava spram ideje o reinkarnaciji i ponovnim zemaljskim životima. Tako kao što je to danas izloženo, da bi čovek zapravo mnogo pre morao verovati u djavola nego u nešto drugo nadčulno, tako to ranije naravno nisu ljudi izrazili; no oni su osećali isto što je sada izraženo u idejama, osećali su da pored božanskog postoji ono luciferskо, a osećali su i nešto drugo, čije ćemo opravdanje uočiti tek u toku ovih predavanja. Ljudi su ranije osećali da je zajedno sa onim što vidimo u spoljašnjem čovekovom telu, ipak dano i nešto duhovno, data i neka božanska tvorevina. I nisu izlazili na kraj naspram saznanja o spoljašnjem fizičkom čovekovom biću na fizičkom planu i postanku čovekovom iz nekog nadčulnog porekla.

To nisu mogli da reše. Za ljude Zapada postojala je jedna sasvim druga teškoća nego na primer za budistu kojemu je lako da sa svojim celim načinom mišljenja i osećanja primi učenje o ponovnom utelovljenju. Njemu je, moglo bi se reći, priređeno da spoljašnje telo predstavlja kao neko odpadništvo od božanskog, i da je opravdana težnja osloboditi se od spoljašnjeg

tela, uspeti se u svetove za koje nema značenja spoljašnje telo. Drukčije stoji tu Aristotel, a drukčije Budini učenici. Aristotelovo je tu gledište: mi idemo kroz dveri smrti, uzimamo sobom naš nadčulni deo, ali moramo tada gledati dole na ono što smo bili, i naš dalji razvitak zavisi od toga fizičkog života. Božanstvo nas je uvelo u fizičko telo, jer nam je to telo potrebno. Aristotel tu stoji pred svetom polažući vrednost na spoljašnji čulni oblik, na spoljašni čulni život. Sada se ne radi o pojmovima, idejama, apstrakcijama, nego o sadržini osećanja onih koji su nosioci pogleda na svet. Takvu sadržinu osećanja nije imao budista. On je imao sadržinu osećanja što je na ulaženje u čulni svet gledao kao na odpadništvo, što je imao svest da je čovek došavši do čulnog sveta, došao upravo do nečega od čega se ima osloboditi. Osećalo se da je čovek tek onda pravi čovek kada je odbacio ono što je čulno. Aristotel kao zastupnik Zapada nije mogao budistički osećati, kao što nijedan čovek Zapada ne može stvarno osećati budistički. On može teorijski priznavati budizam, no zapravo uvek sa odricanjem sadržine njegove unutarnje duše. Aristotel pridaje vrednost čulnom svetu ne zbog njega samoga, nego kao uslov za uspinjanje u duhovni svet. Zapadnjačko osećanje vodilo je ipak uvek do toga da na izvestan način priznaje ono čulno koje je produhovljeno, koje je prožeto božanskim. I mada je materijalizam to neko vreme i poricao, ipak je to živelo u duši i mora ostati dotle dok postoje osnovni uslovi zapadnjačkog duha.

A u Aristotelu živelo je to kao predpostavka za celu evoluciju čovečanstva. To je živelo uvek, takodje do u 19. stoleće. To je jedan od elemenata zašto se istaknuti duhovi Zapada nisu mogli sprijateljiti sa reinkarnacijom. Osećanje luciferskog principa na jednoj strani i usvajanje božanskog na drugoj strani, vodilo je do jednog osećanja kao što je ono kod značajnog filosofa Frašamera u njegovim delima o Filosofiji Tome Akvinskoga 1889. godine. On tu iznosi raspravljanje svoje filosofije sa Tomizmom. Na jednom mestu on se izražava i o mogućnosti onoga što nazivamo reinkarnacijom. Frošamer se u izvesnom pogledu ima smatrati kao predstavnik zapadnjačkog duhovnog štimunga. On kaže: "Potičući od Boga, čovekova duša može važiti samo kao produkt ili delo božanske imaginacije, jer čovekova duša kao i sam svet

mora u ovom slučaju naime dolaziti iz božanske snage i delatnosti (pošto iz pukog ništa ne može ništa ni postati), no snaga i delatnost Boga mora delovati i pripremno za stvaranje kao i obrazujući pri njegovom realizovanju i daljem održavanju - dakle kao snaga uobličavanja (ne samo formalna nego i realna), prema tome kao fantazija, to jest kao održavajuća snaga ili potencija koja imanentno dalje deluje i stvara u svetu, dakle kao fantazija sveta, kao što je to već ranije objašnjeno". (Ovde moram u vezi s tim napomenuti da je Frošamer napisao i vrlo umnu knjigu o fantaziji uopšte kao stvaralačkom principu sveta, kao Hegel za ideju, Šopenhauer za volju). "Što se tiče učenja o preegzistenciji duše koje se učenje kao što je napomenuto, u novije vreme, ponovo izvlači i smatra podobnim za rešenje svih mogućih psiholoških problema - ono je u vezi sa učenjem o seobi duša i vraćanju duša u zemaljska tela". To je pisano u godini 1899., a ja sam takodje već u nizu predavanja "Od Isusa do Hrista", oktobra 1911. naveo da je to učenje imalo zastupnika i u devetnaestom stoleću. To naravno zna i Frošamer, pa iz duhovnog života svoga vremena govori o tome sa teškoćama ("Filosofija Tome Akvinca, kritički ocenjena od J. Frošamera", strana 418-419).

A mi imamo razloga da se upoznamo sa teškoćama koje su na zapadu u proteklim vremenima imali pogledi na svet. Pa i i to spada u zadatak antroposofije da se upozna sa teškoćama koje imaju oni koji iz zapadnjačkog kulturnog života hoće da dolaze do priznanja duha kako je on prikazan uopšte u duhovnoj nauci, a posebno u pneumatosofiji.

----- o -----

27.2.1988.
17.3.1988.

TREĆI DEO: PNEUMATOSOFIJA

III

IMAGINACIJA - FANTAZIJA. INSPIRACIJA - ISPUNJAVANJE BIĆIMA. INTUICIJA - SAVEST

15.XII 1911.

Juče smo videli da na izvestan način i za čovekovu običnu svest postoji nešto kao neki dokaz o postojanju duha. Kazali smo da je zabluda i mogućnost savladjivanja zablude jedna potvrda čoveku o postojanju duha. Da bismo to mogli shvatiti, izneli smo jednu osobinu duha koja se naziva kao nadčulnost; jer smo se pozvali na to da bi zabluda morala da ima svoj koren u nadčulnom. Kazao sam, da naravno nije moguće izneti sve pojedinosti da bi se vrlo iscrpno mogla dokazati neka takva stvar. No ipak je moglo biti vrlo interesantno da se pokaže da se u neku ruku mogućnost zablude pokazuje tek na onom području do koga se čovek uzdiže kada se oslobodi od prinude spoljašnjeg fizičkog sveta, dakle kada se oslobodi od svega onoga što može upoznati samo preko opažanja.

Ukazaćemo samo na jednu činjenicu da bi se takoreći naznačila metoda u kojoj bi se moglo pokazati da u osnovi uzevši samo čovek kroz svoju prirodu i biće može biti izložen iskušenju da preko odnosa prema spoljašnjem svetu padne u zabludu. Ranije je već više puta napominjano da u osnovi uzevši i savremena nauka sa svih strana donosi izvesne potvrde za ono što ustanovljava duhovna nauka. Samo što te potvrde ne tumače dovoljno nepristrasno zastupnici spoljašnje nauke. Navešćemo jednu takvu činjenicu koju je utvrdio ispitivač prirode Huber time što je pratio gusenice koje su gradile predivo. Ima jedna vrsta gusenica koja takvo predivo ispreda u nizu stupnjeva, u nekoliko etapa, tako da se može reći: jedna gusenica ispreda na prvom, drugom stupnju itd. pa do sedmog stupnja. Huber je pak uzeo jednu gusenicu koja je do trećeg stepena isprela svoje predivo i stavio je u predivo druge gusenice koje je već bilo gotovo do šestog stepena.

Gusenica kao da je prvo bila kao šokirana, tako bi se to moglo tumačiti, a zatim je nastavila da ispreda, ne možda sedmi, nego četvrti, peti, šesti stepen itd. Dakle, ona je sledila jednom unutarnjem životu, koji se nije u njoj mogao zbuniti, koji je sledio samoga sebe. Kada se zatim takva gusenica uzme iz njene predje gotovo do trećeg stepena, i stavi u drugu predju koja je takodje došla do trećeg stepena, ona redovno produži dalje. Ona se tu ne ravna možda po spoljašnjem utisku, ne zaključuje recimo: sada moram presti četvrti stepen, nego ona sledi unutarnjem nagonu. A to ona čini i kada spoljašnji utisak dolazi od nekog drugog stepena. To je vanredno važna činjenica iz razloga, jer vidimo, da se u bićima što su nam tu dana u životinjskom carstvu, ne može nikako spoljašnjim utiscima prouzrokovati, izazvati, ono što se može uračunati u pojmove koje kod čoveka označavamo kao tačne ili netačne, koji spadaju u sferu mogućnosti zablude. Čovek se može zbunjivati nečim spoljašnjim. Zašto? On se može zbuniti nečim spoljašnjim, jer je samo on organizovan tako da ne sledi samo svome unutarnjem nagonskom životu, unutarnjim impulsima, nego on sledi i impulsima što dolaze spolja. A to u osnovi uzevši daje sve one obmane što se mogu imati u pogledu na pojam duha - to je bar u vezi s tim.

Da bismo iz nauke našli pravilan priključak na antroposofsko učenje o duhu, sada bismo još jednom pogledali ono što je izneo jedan oštroumni učitelj današnjice, Brentano, da bi se okarakterisale duše i njene sposobnosti kao takve. A da bismo na prikladan način našli prelaz u oblast duha, ja ću na tabli šematski nacrtati ono o čemu se radi. Kod Brentana su sposobnosti

Predstavljanje

Rasudjivanje

Duševni pokret (željenje?)

duše podeljene u ono što je u nama kao predstavljanje, u ono što je u nama kao rasudjivanje, i u ono što možemo nazvati duševni pokreti, fenomeni ljubavi i mržnje. No, ako bismo ceo obim duševnog života zamislili da je podeljen na taj način, tada bismo mo-

rali reći da pri stvarno tačnijem gledanju predstave i duševni pokreti stoje u drukčijem odnosu prema duši, nego što je to u pogledu rasuđivanja. To je upravo ono što psiholozi naročito ističu pri njihovom ukazivanju da oni odvajaju predstave od rasudjivanja tako da u rasudjivanju gledaju nešto drugo a ne samo vezivanje, sastavljanje predstava. Već sam u prvom predavanju nafeo da se obično kaže: neki sud nastaje sastavljanjem predstava. Psiholog Brentano ne slaže se s tim jer, kaže on, kada spajamo predstave, može se raditi i o tome da se konstatuje mogućnost povezivanja predstava. Moglo bi se na primer raditi o tome da se poveže predstava "drvo" i "zlatan". Ako ne bismo morali povezati predstavu "drvo" i "zelen", nego "drvo" i "zlatan", tada bismo za neku istinitu rečenicu bili prinudjeni reći: nijedno drvo nije zlatno, ili nešto slično. Jer šta je zapravo predpostavka rasudjivanja u ovom smislu? Predpostavka rasudjivanja u ovom smislu jeste da takoreći iz svakog takvog suda možemo obrazovati neku rečenicu o postojanju, i da ta rečenica o postojanju ima važenje, vredjenje. Iz sastavljanja predstava "jedno drvo je zeleno" mogu obrazovati rečenicu o postojanju: "Jedno zeleno drvo postoji". Tek tada sam rasudjivao. Tek kada pokušam da obrazujem rečenicu o postojanju, tek tada primećujem da li se nešto može utvrditi preko sastavljanja predstava. "Jedno zlatno drvo postoji", to ne ide. Šta vam može dati povoda da iz vezivanja predstava:"drvo je zeleno" obrazujete rečenicu o postojanju: "jedno zeleno drvo postoji"? Jedino nešto što se ne nalazi u vašoj duši. Ako hoćete da napravite prelaz od vezivanja predstava do rečenice o postojanju, do rečenice koja nešto odlučuje, kroz koju se nešto utvrdjuje, ne možete nikako drukčije već da izidjete iz života duše, pa da duša dodje u vezu sa nečim drugim što nije ona sama: to znači, izuzev opažanja, ne postoji druga mogućnost da se od sastavljanja predstava nadje prelaz do nekog suda. Pridodje li uz sastavljanje predstava ono što možemo nazvati opažanje, tek tada nam je uopšte dana mogućnost da govorimo o tome da u smislu ovog definisanja možemo obrazovati sud. A time smo pokazali da o svemu šta predstavljamo, prvo ne možemo reći ništa drugo već da to živi u našoj duši, i da nam je potrebno nešto drugo sem onog što je u našoj duši, ako hoćemo da od predstavljanja dođemo do

rasudjivanja. U pogledu duševnih pokreta svakako će se svako još mnogo lakše moći osvedočiti nego o predstavama da oni žive samo u duši. Jer inače duševni pokreti ne bi kod raznih ljudi imali toliko individualni karakter kao što ga imaju, kada bi u nekom drugom postojali kao i našoj duši. Zato nije potrebno da dalje govorimo o toj činjenici da se duševni pokreti nalaze pre svega u duši.

Predstavljanje

Opažanje

Rasudjivanje

Duševni pokreti

Zapitajmo se pak, da li postoji ma kakva mogućnost da se predstavama i duševnim pokretima pripiše da postoje samo u duši? Mada znamo da, pošto su predstave i duševni pokreti unutarnja zbivanja duše, da ne možemo iznutra prvo doći do suda ako ne pridodje opažanje spoljašnjeg sveta, mada to znamo moramo upitati: da li smo ikako u pravu da o predstavama i duševnim pokretima govorimo tako kao da bi postojali samo unutar duše? No, u pogledu na život predstava mogli bismo pre svega ukazati na to, da se čovek, kada živi u svojim predstavama, nikako ne oseća tako kao da je u svojoj duši potpuno gospodar nad tim predstavama, kao da se u tim predstavama ne bi nalazilo ništa prinudjavajućeg ili slično. Ako se setimo i onoga šta smo juče upoznali: da je zabluda nešto duhovno, nadčulno, i da može ući u područje naših predstava, i da naše predstave opet mogu poveditи zabludu - jer inače nikada ne bi bilo moguće da prevazidjemo zabludu - tada moramo priznati da u našoj duši imamo neku vrstu pozornice borbe izmedju zablude i nečeg drugog. Svaka zabluda jeste nešto duhovno. Dakle, moramo imati nešto što se stavlja nasuprot zabludi, što je doraslo zabludi, inače se nikada ne bismo mogli rešiti zablude. A svako zna da postoji mogućnost da se pobedi zabluda. Pošto je zabluda nešto duhovno, ne možemo zabludu pobediti samo opažanjem iz čulnog sveta. Ja sam već u nizu predavanja o antroposofiji ukazao na to da čula kao takva ne varaju, ne greše. To je jednom

vrlo jako istakao Gete. Cula kao takva ne varaju, varati se može samo ono što se zbiva u duši. Zato se zabluda takodje može savladati pre svega samo unutar duše, i to preko predstavljanja. Dakle preko predstavljanja prevazilazimo zabludu. A juče smo videli da je zabluda na izvestan način kao neki elemenat koji nas uzdiže u više regione duševnog života. Bitno kod zablude jeste to što se ona ne podudara sa svetom opažanja. I kazali smo: kod puta kojim moramo ići u viši svet, moramo se i u meditaciji, koncentraciji itd. predavati predstavama koje nisu saglasne sa spoljašnjim opažanjem. Na primer krst sa ružama jeste jedna takva predstava koja ima ono opšte sa zabludom, on ne postoji u spoljašnjem svetu, nije u skladu sa spoljašnjim opažanjem. No kazali smo da bi zabluda kada se njome služimo na stazi duhovnog života, morala delovati razorno u nama, a iskustvo pokazuje da bi ona delovala razorno. Pa kako da dodjemo do takvih simboličnih predstava koje su doduše ne slažu sa spoljašnjim svetom opažanja, no koje na drugoj strani na zdrav, pravilan način bude više duševne snage?

Do toga dolazimo ako se pri sastavljanju takvih predstava ne oslanjamo na spoljašnji čulni svet, svet opažanja, kao i da se ne upravljamo snagama koje nas vode do zablude. Moramo biti nezavisno od naslanjanja na svet spoljašnjeg čulnog opažanja i od svega onoga što vodi do zablude. Moramo apelovati na snage u duši koje tek moramo probuditi. Prekjuče smo ih okarakterisali da su to samo one snage koje niču iz tla moralnoga i 1. lepoga. Obrazujemo prvo predstavu o čoveku kakav je on tu sada u sadašnjosti, kakav se on nalazi pred nama kao biće, s kojim nikako ne može biti zadovoljan, s kakvim on nikako ne može biti saglasan, o kome mora reći: taj čovek takav kakav je, on mora 2. biti pobedjen. A zatim stavimo pored toga drugu predstavu, kakve nema u opažanju već iz razloga jer se ona ne odnosi na sadašnjost ili prošlost, nego se odnosi na budućnost čovekovu, drugu predstavu koja kaže: čovek oseća da on mora u sebi težiti za svojom višom prirodom, jednom takvom prirodom koja čoveka čini potpuno gospodarem nad svim onim što on ne bi hteo da ima u svojoj sadašnjoj njoj ličnosti. A zatim iz takvih osećanja sastavimo predstave, koje se inače kao takve ne nalaze u svetu opažanja, sastavimo simbol izumiranja: crni krst, i simbol života koji mora iz toga nicati, crvene ruže, i predstavimo sebi u unutarnjoj meditaciji

krst sa ružama: jednu predstavu koja se ima označiti nestvarnom ali koja se ne ostvaruje kao neka spoljašnja zabluda, nego je rodjena iz najplemenitijih osećanja naše duše. Dakle iz najplemenitijih osećanja naše duše rodili smo jednu predstavu koja ne odgovara nikakvom spoljašnjem opažanju. A kada sad tu predstavu primenjujemo, to jest kada se u strogom unutarnjem uronjavanju predajemo takvoj predstavi, pustimo da ona deluje na nas, tada se pokazuje da se naša duša na zdrav način razvija dalje, da dolazi do viših visina nego što ih je ranije bila dostigla. Iskustvo tako pokazuje da se duša može razvijati. Dakle tu imamo jednu predstavu koja bi spram spoljašnjeg sveta bila kao neka zabluda jer se ne nalazi u spoljašnjem opažanju, tu imamo u takvoj predstavi nešto izgradjeno što se u samom sebi najavljuje kao nešto tačno.

Ono što je iz te simbolične predstave učinilo nešto sasvim drugo u nama, nego što bi inače moglo postati iz neke zablude, jeste tačno suprotno onome što se nalazi u zabludi, što deluje u zabludi. Dok smo kazali: u zabludi primećujemo luciferske snage, možemo sada reći: u preobražavanju simbolične predstave u našoj duši, u zdravom upravljanju simbolične predstave do jednog višeg pogleda duše, pokazuje nam se, da u onome što osećamo u nama kao plemenita osećanja, imamo ono suprotno luciferskom, dakle duhovno-božansko. I ukoliko dublje budete ulazili u takvu simboličnu predstavu utoliko će vam se više pokazivati da ćete kroz to doživljavanje preobražavanja simbolične predstave neposredno osećati unutarnje delovanje nadčulnoga. Ako nam se to tako pokazuje, da ono nadčulno nešto čini u nama, nešto izvršava u nama, osnažuje nas, tada će iz toga, što je dosad bilo samo predstava u duši, što je živelo unutar duše, tada će iz toga postati nešto, što sada takodje moramo označiti kao jedno tvrdjenje, rasuđivanje, kao nešto što duša ne može radjati preko spoljašnjeg opažanja. Isto tako ni predstava ne može u unutarnjosti učiniti to što je opisano. Kao što predstava, kad dodje u dodir sa običnim spoljašnjim svetom, vodi do rasuđivanja, tako u unutarnji život predstavljanja ako se njime upravlja na opisani način vodi do toga da iz predstave postaje nešto što predstavu čini bogatom sadržinom, predstavom koje iz duše upućuje napolje. To je ono što u pravom smislu reči nazivamo imaginacijom. Tako da možemo reći: kada predstavljanje preko opažanja dolazi u dodir sa spoljašnjim svetom, ono

ukazuje na rasudjivanje. A preko opisanog unutarnjeg procesa, ukazuje predstavljanje na ono što u pravom smislu reči nazivamo unutarnjom imaginacijom. Isto tako kao što opažanje nije samo neka predstava, isto tako ni imaginacija nije predstava. Život predstavljanja dotiče preko opažanja jedan njemu prvo još neodređeni spoljašnji svet. Preko opisanog procesa uživljava se predstavljanje u ono što možemo nazvati imaginativnim svetom. I kao što

Predstava

Opažanje Imaginacija

Rasudjivanje

Duševni pokret

ustvari postoji prelaz od samog kompleksa predstavljanja "jedno drvo je zeleno" do rasudjivanja: "postoji jedno zeleno drvo", isto tako postoji takav prelaz od samog života predstavljanja do onoga što se nalazi u imaginaciji, u ispunjenoj predstavi, i to ne nekoj predstavi ispunjenoj prostornim spoljašnjim svetom. Tako imamo pred nama proces koji nam u imaginativnom životu ispunjava predstavu.

U sredini izmedju imaginacije i predstave nalazi se još nešto. Imaginacija je ustvari takva, da se ona potpuno realno objavljuje već u trenutku kada ona nastupi. Kada naša duša stvarno dođe do imaginacije, onda ona oseća u svome životu predstava nešto potpuno slično kao pri svojim osetima u životu opažanja. U životu opažanja oseća duša svoj neposredni dodir sa spoljašnjim svetom telesnoga. U imaginiranju oseća duša posredno dodir sa njoj takodje spoljašnjim svetom, ali spoljašnjim svetom duha. Taj duh takav kako se on uživa u predstave ako one stvarno dovode do imaginacije, jeste stvarnost na isti način kao što su stvarnost i spoljašnja tela. Kao što u spoljašnjem svetu ne možemo naći da je neko drvo zlatno, kao što nas spoljašnji svet prinudjava da sebi predstavljamo spoljašnji svet na odredjen način, tako osećamo i onu prinudu koja izlazi iz duha, kada se predstavljanje uvlig-

ne do imaginacije. A tada kada se predstava uzdigne do imaginacije, tada istovremeno znamo da se taj život predstavljanja ižívljava nezavisno od svih onih puteva na kojima se inače predstave ispunjavaju sa sadržinom. U običnom životu predstave se ispunjavaju sadržinom kroz to što preko očiju, ušiju itd. imamo opažanja, pa se od tih opažanja hrani naš život predstavljanja, tako da je taj život predstavljanja ispunjen sadržinom naših opažanja. U imaginiranju prepuštamo duhu da nas ispuni predstavama. Tu ne sme sudelovati ništa od onoga što može postati našom duševnom sadržinom putem telesnih organa. Tu ne sme sudelovati ništa od toga što ulazi u nas preko očiju ili ušiju. Tada imamo neposrednu svest o tome da smo slobodni od svega onoga što pripada spoljašnjem telu. Od svega toga smo neposredno slobodni, kao što možemo reći da smo u spavanju slobodni od procesa u spoljašnjem telu. Zato je kod nekog čoveka koji imaginira, u pogledu na ceo organizam sve tako kao u spavanju; samo što umesto besvesnoga spavanja dolazi imaginativna svest; dakle ono što se odvojilo od tela ispunjeno je onim što možemo nazvati: imaginativne predstave. Dakle ne postoji neka druga razlika izmedju čoveka koji spava i onog koji imaginira već ta što je kod običnog čoveka u spavanju, bez predstava ono što je u spavanju van fizičkog tela, a kod čoveka koji imaginira to je ispunjeno imaginativnim predstavama.

No može nastupiti jedno srednje stanje. To srednje stanje pokazalo bi se onda ako bi čovek u spavanju doduše bio ispunjen imaginativnim predstavama, ali ne bi imao dovoljno snage da te predstave dovede do svesti. To bi takodje moglo nastupiti jer to je jedno moguće stanje. To možete videti već i u običnom životu. Upozorio bih vas samo na to da u običnom životu opažate mnoštvo stvari koje ne dovodite sebi do svesti. Kada idete ulicom... opažate ceo jedan svet, ali ne dovodite stvari sebi do svesti. To možete videti kada na primer sanjate o čudnim stvarima. Naime, ima snova koji su vrlo značajni u ovom pogledu. Na primer, sanjate o tome da neki čovek stoji pored neke dame i dama kaže ovo ili ono. I san vam ostane u svesti, vi se sećate sna, no kada razmišljate o snu, onda morate priznati da je situacija stvarno postojala - samo što vam situacija nije ostala u svesti da ste te dve osobe posmatrali; a tek pošto ste to sanjali došla

vam te ta slika u svest. To se dešava vrlo često. Tako učinjena opažanja mogu prolaziti pored svesti; a tako i imaginacije što žive u duši mogu da ne dolaze do svesti, tako da se imaginacije ne jave neposredno. Zatim udju u svest na sličan način kao opisana opažanja: naime, opažanja o kojima je sad govoreno, dolaze čoveku u polusvesti, u snovima, tako i imaginacije koje ne dodju do svesti mogu svetliti u budnu dnevnu svest i tu proticati. To se dogadja, da neka takva imaginacija stvarno udje nekog dana u čovekovu svest, no tu doživi izmene kada se izživi: da se u svesti izživi kao ono što se naziva fantazija zasnovana u istini sveta, a koja je istinski osnov za sve umetničko stvaranje, uopšte za svo produktivno stvaranje čovekovo.

Zato je na primer Gete, koji je svakako poznavao umetnički proces, često tvrdio da fantazija nikako nije nešto što svojevoljno sastavlja zakone sveta, nego da fantazija podleži zakonima istine. Ti zakoni istine deluju iz sveta imaginacija, a oni ovde povezuju na slobodan način obični svet opažanja: tako da u pravoj fantaziji stvarno imamo nešto što se nalazi u sredini izmedju obične predstave i imaginacije. U fantaziji - ako se ona pravilno razume, ako se ne shvata onako kao da je ona ono o čemu ljudi kažu: fantazija je ono što nije istina - u fantaziji, kada se ona tačno razumeva, nalazi se neposredni svedok u daljem razvijanju predstava u smeru gde se predstave mogu ulevati u ono nadčulno imaginativnog sveta. Tu imamo jednu od tačaka gde smo u položaju da vidimo neposredno ulevanje duhovnog sveta u naš obični svet.

Predstavljanje

Opažanje Fantazija

Rasudjivanje Imaginacija

Duševni pokret

Posmatrajmo sad drugu stranu, stranu duševnih pokreta. Već je rečeno, da onaj ispitivač duše koji ovde dolazi u obzir, ostaje unutar duše i zato takodje za sve šta su impulsi

volje, prati stvar samo toliko daleko da ostaje unutar duše i zastaje kod duševnih pokreta. Kada čovek izvodi ma šta, u osnovi toga izvodjenja je neko željenje, neki afekt, neki nagon: dakle duševnim pokretom ne dogadja se ništa, dotle dok ostajemo u duši ne znači da će se išta dogoditi. Možemo učiniti vanredno intenzivnim duševni pokret, time se neće ništa postići da se nešto dogodi što je nezavisno u duši. Jer sve što ostaje u duši nije pravi izraz volje. Ako duša ne bi izlazila iz sebe, nego bi htela da doživljuje samo željenje, uvek samo duševne pokrete od najvišeg strahopoštovanja do odvratnosti, tada se ne bi dogodilo ništa što je nezavisno od duše. Priznavajući volju kao činjenicu u njenom pravom liku, ukazuje i područje duševnih pokreta iznad duše. Ali na naročiti način ukazuje se sfera duševnih pokreta iznad duše. Gde nam se to pre svega ukazuje? No, kada imamo u vidu najjednostavniji izraz neke volje, kada podignemo ruku, ili hodamo, ili udaramo nekim instrumentom o stol, dakle kada izvodimo ma šta što je u vezi sa voljom, možemo videti da se ustvari dogadja nešto što možemo nazvati: jedan prelaz naših duševnih pokreta iznad unutarnjeg impulsa do delanja, do nečeg što uistinu nije više unutar naše duše, ali je ipak unutar našeg bića. Jer ono što se tu dogadja preko stvarnog impulsa volje, time što smo delatni svojim telom, i u nastavku te delatnosti pokrećemo nešto spoljašnje, to se nikako ne nalazi van onoga šta je čovekovo biće. Tu se čovek na jednoj strani preko duševnog pokreta vodi u nešto spoljašnje, ali u nešto spoljašnje koje je na sasvim drugi način nešto spoljašnje: u svoje telo, u ono spoljašnje na samom sebi. Iz naše duše ulazimo u naše telo; ali ne znamo kako mi to činimo u spoljašnjem životu. Razmislite jednom kakve biste morali činiti napore ako biste, umesto da pokrenete ruku, morali konstruisati neki aparat koji biste spolja pokretali na primer federima, i da izvrši isti efekat kao kada podignete kredu. Zamislite da biste za sve što se dogadja morali izmišljati i nekim instrumentom pretvarati u stvarnost. To se ne može izmisliti, ne postoji takav aparat kojim bi se to na sličan način moglo obavljati. Pa ipak on postoji, taj aparat. Tu se zbiva nešto u sve tu što izvesno nije u našoj svesti. Dakle, tu protiče nešto što u osnovi uzevši pripada nama, ali što je čoveku potpuno nepoznato.

Moramo se upitati: pa šta bi se moralo dogoditi ako bi trebalo da udje u našu svest sve to što tu protiče kada na primer pokrećemo rukom, ili ma koji drugi pokreti telom što slede volji? Šta bi se moralo tada dogoditi? Tada se i neka takva realnost koja je van nas ne bi morala zaustaviti pred našom svešću, nego bi morala moći doći gore u svest. Neko takvo zbivanje kao što se dogadja sa našim telom a ne dolazi nam u svest, morali bismo imati pred sobom tako da je ono i spoljašnje a ipak u vezi sa svešću tako da bismo bili svesni njega. Morali bismo imati nešto što bismo doživljavali u duši, a to bi ipak moralo biti nešto što bi ipak u duši bilo kao neko spoljašnje doživljavanje. Dakle tada bi se neka takva veština kao što je podizanje krede moralo odigravati u svesti upravo tako vešto i isto tako zasnovano u spoljašnjim čvrstim zakonima. Moralo bi u svest doći nešto što bi na zakoniti način delovalo u svesti tako da ne bismo mislili onako kao što mislimo kod voljnih delanja, nego bismo morali misliti tako da ne kažemo sebi: "hoću da podignem kredu", a zatim strogo odvojeno od toga nešto o čemu nikako ne znam da je to neko spoljašnje opažanje; nego bi se ta obadva zbivanja morala poklapati, podudarati, morala bi biti jedno i isto: to spoljašnje zbivanje moralo bi ući u duševnu svest. Sve pojedinosti pokretanja rukom morale bi se izvršavati unutar svesti. A to je zbivanje koje se izvršava kod intuicije. Tako da možemo reći: ako sa našom svešću možemo obuhvatiti nešto što se potpuno iživljava unutar te svesti, i to ne kao puko znanje već kao zbivanje, kao zbivanje sveta, tada se tu radi o intuiciji. I to o onoj intuiciji u višem smislu, na koju se misli i u mome spisu:"Kako se stiču saznanja viših svetova?" Dakle šta se nalazi unutar intuicije? Unutar intuicije nalazi se delatna volja. Dok onaj oštroumni psiholog Brentano nalazi unutar duše samo duševne pokrete a ne nalazi volju, tek svest koja se uzdigne iznad obične svesti nalazi nešto što je jedno više zbivanje. To je ono gde svest ulazi u svest: to je intuicija.

I tu opet imamo neku vrstu prelaza. Samo se on ne može tako lako primetiti kao onaj koji vodi od imaginacije do fantazije. Taj prelaz nastupa onda kada čovek nauči da obraća pažnju na sebe tako da on dolazi ne samo u mogućnost, da nešto hoće i zatim da na to nadoveže delanje, i takoreći automatski

ima jedno pored drugoga misli i delanja, nego kada njegovi duševni pokreti počinju da vode računa i o kvalitetu delanja.

Predstavljanje

Opažanje	Fantazija
Rasudjivanje	Imaginacija
	Intuicija
	Budjenje svesti

Duševni pokret

To je u mnogim slučajevima šta više vrlo korisno; no u životu se ipak dešava da se čoveku njegovo delanje može dopasti ili da mu bude odvratno. Ne verujem da nepristrasan posmatrač života može poricati da čovek može proširiti svoje duševne pokrete tako da u duševnim pokretima ima i simpatiju i antipatiju spram svoga delanja. Ali može se pojačati i to sadoživljavanje sopstvenih delanja u duševnim pokretima. A kada se to pojača do onoga šta to i treba da bude u životu, imamo tu na tom prelazu rodjeno ono što možemo nazvati ljudska savest. Sva budjenja savesti zbivaju se na prelazu od duševnih pokreta ka intuiciji. Savest je nešto što se nalazi na tom prelazu kada tražimo gde je njeno mesto. Tako da možemo reći: duša je zapravo otvorena prema strani imaginacije i strani intuicije. A zatvorena je prema onoj strani gde takoreći udaramo preko opažanja na spoljašnji svet. Ona se ispunjava u carstvu imaginacije, ispunjava se takodje, i to u jednom zbivanju, kada se upućuje u carstvo intuicije.

No, pošto i imaginacija i intuicija moraju živeti u jednoj duši, kako onda u toj istoj duši nastaje neka vrsta posredstva, neka vrsta veze izmedju imaginacije i intuicije? U imaginaciji imamo pre svega sliku, ispunjenu sliku duhovnog sveta. U intuiciji imamo zbivanje koje tu zahvata iz duhovnog sveta. Kada primetimo neko zbivanje u običnom fizičkom svetu, ono nas zainteresuje, težimo da nadjemo šta se nalazi iza njega, tražimo šta kao biće živi iza toga zbivanja. Tako je to i sa zbivanjem koje se nalazi u duhovnom svetu i treba da udje u naš svet. Posmatrajmo jednom kakva je ta stvar pobliže. Kako ulazi ima-

intuicija
~~intuicija~~ u svest? Prvo smo imali da je tražimo na strani duševnih pokreta. Tu ona doduše ulazi u svest, u dušu, ali pre svega na strani duševnih pokreta, a ne na strani predstavljanja. Tako je to prvo sa intuicijom. intuicija može da udje u duševni život, a da nemamo mogućnost da je predstavimo. I imaginaciju može čovek imati a da o tome nema svesti, tada imamo fantaziju ako ona deluje neposredno u svet predstava. No intuicija je na strani duševnih pokreta.

Vidite, intuicija se uopšte u celom čovekovom duhovnom životu postavlja na strani duševnih pokreta. Za to ću vam navesti jedan primer, jedan poznati san. Neki bračni par imao je jednog sina. Taj sin se iznenada razboli i umre tog istog dana i pored toga što je sve učinjeno da ozdravi. Roditelji su bili duboko ožalošćeni zbog smrti sina. Njihove misli, to jest u ovom slučaju njihovo sećanje, mnogo se bavilo sa sinom, mnogo su mislili na sina. Jednog dana ispostavilo se da su prošle noći otac i majka imali potpuno isti san. I ispričali su ga jedno drugom. San se sastojao u tome što je sin tražio da ga iskopaju iz groba, pošto je on živ sahranjen. Roditelji su preduzeli sve što su mogli da bi ga izvadili iz groba, no to je bilo u jednoj zemlji gde vlasti nisu dozvoljavale da se to učini posle tako dugog vremena; to se nije moglo učiniti. - Kako može doći do nekog objašnjenja činjenice što se nalazi u tom snu? To možemo odmah predpostaviti: pošto su se roditelji neprestano u sećanju bavili sinom, koji je kao duhovno biće bio u duhovnom svetu, stvorena je preko neprestanog sećanja veza sa umrlim. Uzmimo da priznajete: time postoji veza sa umrlim, no nemoguće je da usvojite da je umrli mogao reći roditeljima: ja sam živ sahranjen idite pa me otkopajte! On im je nešto rekao, odnosno preneo u dušu, no roditelji nisu imali mogućnost da dovedu do svesti ono što im je preneo sin, i umesto stvarnih događaja postavili su svoje naviknute predstave.

Kada se neko naročito trudi u tom pravcu da od takvih snova dođje do onoga šta je tu stvarnost, ispostavlja se da uvek mora naći da je tu neki duševni pokret, neka žalost ili radost, neka napetost osećanja, pre nego što dodje u duhovnu stvarnost. Moramo sebi obrazovati potpuno nove predstave kada hoćemo da dođjemo do onoga šta je u duhovnom svetu; duhovno

zbivanje mnogo je bliže duševnim pokretima nego predstavama. Život predstava snova nije merodavan za ono što se tu dogodilo. Tu zahvata duhovno zbivanje. Kao što čovek za celo vreme spavanja živi u duhovnom svetu, no njegova predstava ne dosiže da okarakteriše to predstavljanje, tako je i intuicija u odredjenoj vezi sa duševnim pokretom. Zato mističari dolaze do nekog opšteg kao polusnenog duševnog doživljavanja o višim svetovima pre nego što dodju do ikakvih konkretno ocrtanih predstava o višim svetovima. I mnogi mističari su s time zadovoljni. No oni koji stvarno uronjavaju sa svojom duševnošću u više svetove, opisuju svi na isti način stanje o blaženoj predanosti, ukratko duševno stanje kojim prolaze u neposrednom doživljavanju duhovnog sveta. Da bismo išli dalje moramo doći do konkretnih gledanja, da obrazujemo imaginaciju, da upravimo našu pažnju na imaginativni svet. Ako to učinimo, nastupa ono što možemo nazvati: dolazi sada neka vrsta veze u naš život izmedju još nerazumevane, više osećane intuicije i još u nestvarnosti lebdeće imaginacije koja se sastoji samo iz slike. Ta veza daje nam naposletku uzdizanje koje možemo opisati ovako: sada smo došli do bića koja izvode duhovno zbivanje. To približavanje, dolaženje do bića nazivamo inspiracijom, tako da ovde u neku ruku imamo ono obrnuto od zbivanja koja imamo naspram spoljašnjeg telesnog sveta.

Predstava	
	Fantazija
Opažanje	Imaginacija
Rasudjivanje	Inspiracija
	Intuicija
	Budjenje savesti
Duševni pokreti	

Naspram spoljašnjeg telesnog sveta imamo takoreći misli koje stvaramo o stvarima. Tu prvo imamo stvari, pa o njima stvarno misli. Ali ovde je zbivanje, stvar, ono što se kao duševni pokret pojavi u intuiciji, a imaginacija kao takva bila bi kao nešto što visi u vazduhu. Tek kada obe dodju zajedno, kada intuicija deluje u imaginaciju, kada se kroz imaginaciju oblikuju

predstave, tako da osećamo da imaginacija dolazi od bića, uleva se u nas i suština bića kao jedno zbivanje, i donosi se u intuiciju ono što su dale imaginacije. Opažamo sa zbivanjem jednu sadržinu koja se može uporediti sa sadržinom predstava. No te misli za čije smo se opažanje pripremili preko imaginacije, te misli opažamo na zbivanju datom kroz intuiciju.

Time sam vam danas opisao kako se čovek takoreći na drugoj strani svoga duševnog života uzdiže u duhovni svet. Dakako time sam unapred izložio nešto iz duhovne nauke o onome što može dati samo duhovna nauka. No morao sam to dati da bismo sutra mogli lakše razumeti ono što će biti glavna stvar: opisivanje duhovnog sveta.

---- ◊ ----

29.2.1988.
13.3.1988.

TREĆI DEO: PNEUMATOSOFIJA

IV

PRIRODNI ZAKONI, RAZVITAK SVESTI I PONOVNI ZEMALJSKI ŽIVOTI

16.XII 1911.

Pojmljivo je da se može dati samo sasvim kratka i u izvesnom smislu ovlašna skica jene pneumatosofije, pošto imamo na raspoloženju samo ova četiri predavanja. I zato je prirodno da se razno ovde može dati samo kao nagoveštaj, da se razno može dati samo tako da bi ovo ili ono izlaganje trebalo da se dopuni daljim obrazloženjem. Na primer, juče smo pokazali kako se iznad čisto duševnog područja dolazi u područja koja se po svojoj celoj prirodi moraju ubrojiti u nadčulne svetove. Upoznali smo da se ona moraju ubrojiti u nadčulne svetove, zbog jedinstvene činjenice što područje duševnoga u pogledu ovih stvari prestaje na jednoj odredjenoj granici, i da čak i oštroumni psiholozi, pošto pretresu i podele područje duševnoga, zastanu pred tim stvarima. No antroposofu kao takvom poznate su s jedne druge strane stvari o kojima smo govorili, imaginacija, inspiracija i intuicija, i moramo zamisliti, dakle, da to poznato, što možemo videti na osnovu sasvim drugih gledišta koja su na primer izneta u mojoj knjizi "Kako se stiču saznanja viših svetova?" Da se to može uvideti u svome opravdanju kada se ide sve dalje i dalje u pokazivanju svih niti koje iz običnog duševnog, iz života predstava, duševnih pokreta i rasudjivanja vode do imaginacije, inspiracije i intuicije. I prirodno je što će čovek da bi iz toga izišao u ono duhovno, obratiti svoju glavnu pažnju na duševnoduhovno u svojoj duši, u svome duhu; što će odmah ići za tim da prvo upozna svoje duhovnoduševno biće. A u toku ovih predavanja već smo ukazali da su u nauci Zapada imali ljudi teškoće sve do u naše vreme da priznaju činjenicu koja nam izgleda kao fundamentalna činjenica: da čovekov duh prolazi kroz ponovne zemaljske živote. A na kraju drugog predavanja pomenuli smo Frošamera kao nekog predstavnika u prolaženju takvim teškoćama. Ali, da li je stvarno Frošamerovo stanovište koje čovek može zamisliti? Mora se priznati da kod zastupnika nauke o ponovnim zemaljskim životima i danas još ima takvih koji

kažu nešto slično: da duh iz uzvišenih visina silazi u zemaljski život. No kod tih ljudi nema onoga što duhovna nauka može da obeloćanjuje iz duhovnih svetova, nego tako opšte maglovite ideje o ponovnim zemaljskim životima. Mogli bismo upitati: zar fizičko telo u koje se čovek radja ne bi moglo biti zapravo nešto divno, nešto veličanstveno? Ne bi li se moglo priznati da je čovek kakvog ga vidimo u svome fizičkom obličju, stvarno slika i prilika božanstva u biblijskom smislu? To bi moglo biti dovoljno da nas obuzme divljenje i oduševljenje. Tada bi se moglo priznati da čovek nije premešten u neku tamnicu, nego na jednu divnu pozornicu u jednu divnu kuću. To pokazuje razmatranje koje je održano u smislu duhovne nauke, razmatranje koje se kroz imaginaciju, inspiraciju i intuiciju uspinje do stvarnog saznanja o duhu čovekovom koji prolazi raznim zemaljskim životima.

Prvo što čovek doživljuje kada na češće opisivani način iz života predstava ulazi u imaginativni svet - prvo što on tu doživljuje jeste dakako jedan svet slika. U taj imaginativni svet koji se duši može otvoriti na temelju brižljive koncentracije i meditacije, ili na temelju naročitih darova, ulazili su u sva vremena razni ljudi. Kada se taj imaginativni svet uzme čisto prema njegovoj pojavi, tada se on prikazuje tako da još pokazuje rudimente spoljašnjeg: time što čovek u imaginativnom svetu vidi razno, kuće, životinje, ljude, kroz to što se ovi ili oni dogadjaji stvarno slikovito odigravaju, što on ima pred sobom scene i bića u jednom vrlo živom svetu slika. S druge strane pokazuje se da taj imaginativni svet već u izvesnom smislu spada u nadčulni svet kroz to što čovek ipak ne može da svojevoljno odredjuje simboliku slika, da čovek podleže jednoj unutarnjoj zakonitosti kada ima da izradi ovo ili ono, da se sasvim odredjeni doživljaji prikazuju u sasvim odredjenim slikama. Tako čovek može biti prilično siguran da razvija izvesne stepene svoje duše, da se na izvesnim stepenima razvijaju izvesne sposobnosti, da dolazi do toga da živi u izvesnim regionima nadčulnog sveta - kroz to što mu se pruža na primer jedan pehar, ili kroz to što se vodi nekom rekom, ili kroz to što ga se krsti itd. Takodje se može pokazati da čovek unutar toga imaginativnog sveta doživi da mu njegove razne strasti i nagoni prilaze simbolično u raznim živo-

tinjama, bilo u velikim, strašnim životinjama ili u malim gmizavim, puzavim životinjama. Naravno samo se približno ima opisati taj stepen duhovnog sveta koji čovek može doseći. U celini mora se reći da je taj svet ipak u najviše slučajeva nešto što je čoveku vrlo prijatno, - pa i kada je on vrlo neprijatan, kada se prikazuje vrlo ružno pa čovek mora reći: to su strašne životinje kad se pojave kao simboli njegovih strasti.

Taj duhovni svet ne mora da deluje teško na čoveka ni kada se pojavljuje kao vrlo ružan, jer on je u osnovi uzevši jedan svet slika. Samo onda ako čovek nema dovoljno jakosti pa ga taj svet kao prenerazi, pa se oseća takoreći potištenim, tada on već razara zdrav duševni život. No nešto što se može nazvati osećanje moralne odgovornosti, osećanje više izvesne odgovornosti naspram velikih pojava sveta, ne mora se bezuslovno pojaviti kao posledica nekog takvog gledanja, to može da bude baš suprotno, da ljudi, koji imaju veliku savršenost u gledanju toga sveta, dodju do olakog moralnog stava recimo za osećanje istine i osećanje naspram neistine. U tom svetu je vrlo veliko iskušenje da se naročito ozbiljno ne uzima istina koja se odnosi na fizički svet. To je izvesna beda. Lako dolazi do nemoći, nesposobnosti, u pogledu razlikovanja objektivno istinitog i pogrešnog. Utvrdjivanje u tome svetu, sposobnost da ga se upoznaje tako da taj svet uopšte ima pravi značaj, to je stvar razvitka. Može čovek biti vrlo nerazvijen i imati pred sobom taj imaginativni svet, imati mnoge vizionarne pojave višeg sveta, a ne mora nikako visoko stajati kao čovek. To je stvar razvitka. Razvitak pokazuje u toku vremena da se uči razlikovati izvesne imaginacije isto tako kao što se i u fizičkom svetu uči razlikovati; samo što se to u fizičkom svetu uči razlikovati; samo što se to u fizičkom svetu dogadja tako rano pa se na to i ne obraća pažnja. I u fizičkom svetu učimo razlikovati žabu od slona, učimo razlikovati tako da se svet ukazuje raznoliko. Spram imaginativnog sveta čovek najpre stoji tako kao kada bi žabu smatrao takvom životinjom kao što je slon. Taj se svet ukazuje kao ravnomerno jednako važan! Stvar je razvitka da naučimo da jednom pridajemo veću važnost nego drugom, spoljašnje malom možda veću važnost nego spoljašnje velikom. Stvari imaginativnog sveta ne ukazuju

nam se velike ili male kroz ono što one jesu, već kroz ono što u njima vidimo. Uzmimo da je neko gord, arogantan čovek: tada mu se svidja njegovo arogantno biće. Udje li on u imaginativni svet, onda se njegovo osećanje, njegovo dopadanje arogantnosti, prenosi na veličinu bića koje on tada vidi, i sve što se u imaginativnom svetu pokazuje kao nešto arogantno, gordo, ukazuje mu se ogromno, dok ono što se smernom mora ukazati veliko, njemu se ukazuje malo. Potpuno zavisi od osobina čovekovih kako se prikazuje taj svet. To je pitanje razvitka da u imaginativnom svetu budu tačni odnosi, srazmere, veličine, tačni intenziteti i kvaliteti.

Stvari su potpuno objektivne, ali čovek ih može potpuno izobličiti i videti u karikaturama. Bitno je da čovek prvo na izvestan način ipak mora proći kroz ono što je on sam takodje kod ovog višeg saznanja. On mora na imaginativan način upoznati samog sebe. To je dakako jedna fatalna stvar jer se ponajviše perspektiva u imaginativnom svetu, potpuno odredjuje sopstvenim kvalitetima duše, odredjuje u pogrešnom ili tačnom smislu. Šta znači to: čovek mora kroz imaginativno saznanje upoznati sebe? To znači: čovek mora kroz slike koje susreće u imaginativnom svetu, videti sebe kao objektivnu sliku. Kao što čovek u fizičkom svetu ima pred sobom ovo zvono kao nešto objektivno, mora čovek u imaginativnom svetu ~~u fizičkom svetu ima pred sobom~~ stati pred sebe kao ono što on jeste, kao jedna stvarnost kakav je on pre svega. To čovek može postići samo na regularan način kada on ustvari kroz meditaciju napreduje od opažanja spoljašnjeg sveta do života u predstavama, da bi se oslobodio opažanja. Tako dugo i neprestano mora on živeti u čistom, unutarnjem životu predstava dok to ne postane čoveku načim što proživljuje kao nešto prirodno - život u svojim predstavama.

Zatim će čovek postepeno zapaziti tako nešto kao neko cepanje svoje ličnosti, često će se morati, prenositi u prolazno stanje, a da pri tome ne dopusti da se suviše jako razvije izvesno stanje. Kada dolazi to posebno stanje, to je tako da čovek postepeno ima pred sobom jednu predstavu u kojoj on živi, u kojoj se nalazi unutra, tako da on imaginativno ima pred sobom-takav si ti, to si ti. Zatim nastupa to da on povremeno zaboravlja kako onaj drugi deo njegovog bića, osim onog što se

tu čini učinilo slobodnim, postaje kao neki automat; primetiće da ima prohtev da automatski nešto izgovori, da učini geste. Neiskolovani ljudi često će pri tome otkriti da prave grimanse. To zapravo ne sme dalje doći već do pokušaja; čovek mora uvek vladati sobom. On mora, kao inače druge predmete, imati pored sebe svoje sopstveno biće. U pogledu te imaginacije, do koje treba da se tu dođje, zavisi vanredno mnogo od toga da li je čovek ranije razvio izvesne osobine duše; jer tu se kod tog imaginativnog upoznavanja sebe pojavljuju sve moguće iluzije. Tada vreba u pozadini sve što je ljudska gordost, uopšte ljudska sposobnost iluzije. U imaginativnom svetu mogu se videti najraznolikije stvari; među tim stvarima čovek će možda smatrati da je on sam nešto vanredno osećajno. I vrlo je rašireno pojava da ljudi obično smatraju sebe najboljima. A ljudi koji zaključuju na primer šta su ranije bili, tako da su bili neki vanredno važni ljudi, ti ljudi dolaze često do zaključka da su bili nešto visoko, kraljevi, ili slično: Karlo Veliki, Napoleon, Marija Antoneta, ili ponovno utelovljenje sveca. Pošto ti ljudi smatraju svoju individualnost, kakva sada živi u ovom telu u čulnom svetu, tako značajnom, oni onda predpostavljaju da je ona bila nešto takvo visoko u nekom ranijem utelovljenju. Te stvari su vrlo ozbiljne jer one treba da upozore da potpuno od duše čovekove zavisi kakvo će mu se imaginativno pojaviti njegovo sopstveno biće. Naime, to sopstveno biće mi menjamo kada se stvarno potpuno oslobodimo sebe, kada sa svom energijom radimo na tome da upoznamo sve osobine koje možemo primetiti na nama u običnom životu, a za koje smatramo da su ružne, možda neprijatne drugim ljudima. Takve svoje osobine koje ne bi trebalo da imamo, moramo jako zapisati sebi u dušu. Ovde se ne radi o tome da se kažu stvari koje su prijatne, nego stvari koje su istinite, i samo objektivne. Uvek se može tvrditi ako samo objektivno prilazimo stvarima, da imamo beskrajno mnogo da učinimo kritikujući samog sebe, a da bi trebalo da samo u krajnjoj nuždi predjemo na to da kritikujemo druge, uopšte da druge ocenjujemo. Kok se mnogo bavi sa drugima, mnogo kritikuje druge, može biti siguran da se i suviše malo bavi o sebi, da bi odstranio ono što će se morati odstraniti da bi čovek imao pred sobom u istini svoju individualnost. Kada se često čuje pitanje: zašto ne napredujem, onda je vrlo blizu prigovor koji bi čovek trebalo da učini

samom sebi: da bi morao napustiti svaku kritiku drugih ako to ne zahteva krajnja nužnost.

Dakle potrebno je vanredno mnogo za to da se dodje do te imaginacije: do saznanja o sopstvenom biću. Kada sebe imaginativno upoznamo, osećamo da se za ovaj svet nikako ne trudimo toliko koliko bismo vredeli za ovaj svet kada bismo našu celu organizaciju mogli pravilno koristiti. Sada otkrivamo da tome što smo mi sami pred imaginativnim saznanjem, mora stajati nasuprot nešto drugo u svetu. A tu dolazimo do jedne interesantne konstatacije koja mora da potpuno deluje na osećanja ako stvarno hoćemo da upoznamo svet. Dolazimo do konstatacije da se čovek onakav kakav se upoznaje u imaginativnom svetu, u poredjenju sa onim šta je svet oko njega, zaista ne može ispoljiti velik i silan. Ne kao da je on kao biće jednog višeg sveta utamničen u ovom zemaljskom telu, nego što mu ne odgovara ovo zemaljsko telo, što ga nikako ne može potpuno koristiti. Zato se naspram imaginativnog sveta nalazi jedan drugi svet koji opet koriguje što čovek čini rdjavo usled toga što on ne može koristiti svoje telo. Naspram onoga što je čovek u imaginativnom svetu stoji ceo kulturni razvitak ljudi od početka do kraja Zemlje.

Sada shvatamo da čovek mora postojati - razvijati se - kroz mnogo inkarnacija, mora postajati u toku zemaljskog kulturnog razvitka ono što će jednom moći biti u jednoj inkarnaciji. Zato čovek ima i čežnju da se uvek ponovo vraća. On mora u svakom utelovljenju čeznuti za onim što ne može postati u jednom zemaljskom životu. Upravo, kada čovek dodje do saznanja i osećanja o to me šta bi on morao biti u jednom životu, a što ne može biti upravo zbog svoga unutarnjeg bića, ne zbog spoljašnjosti, tada zna, kakvo glavno osećanje mora biti u duši kada prolazi kroz dveri smrti. Glavno osećanje mora biti: da ponovo dodje dole da bi u sledećem i daljim životima postao ono što nije mogao postati u jednoj inkarnaciji. Ta čežnja mora biti najjača snaga, čežnja za uvek novim zemaljskim životima. Samo se možemo dotaći te misli. Iz te misli slede najjači zaključci koji govore u prilog tome da postoji reinkarnacija.

A što se može reći tako: da iz te misli slede najjača obrazloženja o postojanju reinkarnacije, proizilazi još i iz

jednog drugog. Čovek može da nastavlja nastojanja da dodje do duhovnog sveta. Čovek dolazi čisto tehnički do opažanja višeg sveta kroz to dа ne uzima u obzir spoljašnje opažanje i predaje se životu predstava. No postoji još jedna druga mogućnost da se dade odredjeni obrt meditaciji, koncentraciji. Mogućnost se sastoji u tome da čovek pokuša da sa potpunom unutarnjom iskrenošću, sa potpunom savesnošću pregleda ponovo svoja sećanja. Potrebno je da to učinimo samo i za nekoliko sati, ali to se ima učiniti potpuno ozbiljno. Šta je čovek zapravo u živ životu? Naravno, preko logičnih razmišljanja i po teoriji sazňanja dolazi se do toga da je čovek jedno "ja". Ali u običnom životu to je jedno vrlo sumnjivo "ja". Čovek je ono čime je upravo ispunjeno to "ja". Igra li nekō kartë, onda je on ono što daju utisci iz igre kartama; realno u svesti ima utiske iz igre kartama itd. To "ja" jeste ono što možemo doseći u svesti. To se može postići, no to "ja" je nešto vrlo varijabilno, neuhvatljivo. Dolazimo ustvari do toga šta je bilo to "ja" kada iznesemo pred sebe sećanje. Umesto što inače sećanje nōsimo iza sebe, iznesemo ga pred sebe. To je jedno važno zbivanje. U običnom životu čovek je rezultat i svojih sećanja. Recimo, jednog dana ste doživeli samo neprijatne stvari, same užasne stvari. Pogledajte jednom kako to sve deluje na vas uveče: kako izgledate posle svega toga.

Naprotiv, uzmite da ste imali samo zadovoljavajuće doživljaje i kako se osećate: tada ste radosni, raspoloženi itd., možda unekoliko i vrlo srdačni. Čovek je tako jedanput ovo, drugi put nešto drugo: on je ono što ima iza sebe kao doživljaje. Kada to iznese pred sebe kao sećanje, obradjujući to potpuno, onda je on iza stvari. Ako to čovek čini vrlo ozbiljno, ako to ne svršava šematski, poslovno, ako on zaista potpuno ponovo živi u tome i da to tako proživi i ako samo za nekoliko sati, tada nastupa nešto za dušu, ako može da dovoljno obrati pažnju na sebe, što bi se moglo nazvati: neka vrsta osnovnog tona, kakav se čovek ukazuje samom sebi, kāo jedan vrlo gorak osnovni ton. A ako čovek to radi sa sobom vrlo brižljivo - a to opet zapravo zavisi od razvitka - retko će preko takvog zbivanja naći da je on dobro biće: naći će kod sebe jedan vrlo gorak osnovni ton. Jer na taj način čovek dospeva, ako može da primeni na sebe po-

trebnu pažnju, dospeva postepeno do onoga što se može nazvati inspirativno saznanje o sebi. To prolazi kroz gorčinu itd., no zatim to dolazi do toga da čovek nalazi da je on neki vrlo raštimovani instrumenat u svetu harmonije sfera. Čovek zvuči vrlo neharmonično u tu harmoniju sfera. Tako kroz to daje upoznavanje sebe čovek još više upoznaje kako ništa ne zna da počne sa veličanstvenom božanskom prirodom, sa kojom bi želeo da počne vrlo mnogo ako bi za to bio dorastao. Upravo pošto čovek dugo ★ vrši neku takvu vežbu, tada se pokazuje, kad počne silazni tok života, dakle u kasnijim godinama života - to počinje već posle trideset i pete - pokazuje mu se kroz naročiti način kako zvuči taj ton, da ima mnogo i mnogo da popravlja na onome što je on bio u životu, i da mora vrlo jako želeti da se ponovo utelovi da bi mogao to korigovati. To spada u najvažnije posledice inspirativnog saznanja. Kada čovek upoznaje svoj sopstveni osnovni ton, primećuje koliko je on malo saobrazan, prikladan, spoljašnjoj prirodi, i koliko malo ima prilike da dodje do mira i do unutarnje harmonije. A ljudi kojima smeta ponovno utelovljavanje, pokazuju samo koliko su malo sposobni da upoznaju sebe u svojoj nesavršenosti, i koliko su sebični, pošto neće dalje da usavr- ★ šavaju sebe.

Dakle drugo što možemo postići u našem upoznavanju sebe jeste inspirativni čovek, čovek kakvog svako upoznaje sebe u duhovnom svetu tonova. Što čovek tu doživljava, kada takoreći upoznaje svoj sopstveni ton, jeste to: da on vrlo malo odgovara onome što je napolju u velikoj prirodi. Tu može polaziti već i od čisto moralnog usavršavanja sudbine, i uzimati u obzir koliko je on malo u položaju u životu da unutarnje dodje do mira, do unutarnje harmonije za kojom ipak žudi. A ljudi koji imaju snagu da upoznavaju sebe, oni će kad dodju do tog da upoznaju sebe vrlo često biti u položaju da kažu: koliko malo ti možeš u sebi naći unutarnji mir i sigurnost, za kojima ipak moraš da čezneš! Tu se opet možemo setiti lepog mesta u Geteovim spisima, gde on govori o tome, kako je sedeći na jednom planinskom vrhuncu koji takoreći izx izražava mir lepe zemaljske prirode, kako on tu ima pred očima ono što mu dočarava najstariji sin prirode, granit, i kako oseća veličanstvenost prirodnih zakona, mir, u poredjenju sa ljudskim i čovekovim vanredno kolebljivim raspoloženjima, tim

unutarnjim tonom ljudske prirode. Gledajući na ✕ prirodne zakone, upoznajemo da je svet prirodnih zakona, stvarnih prirodnih zakona napolju odgovarajuća slika inspirativnog čoveka, kao što je kulturni razvitak odgovarajuća slika onome što je čovek u imaginativnom svetu. U prirodnim zakonima objavljuje nam se kroz maju svet dela duha sa onim unutarnjim mirom i konsekventnošću, koji je usled naše zablude, pogreške, postao nemirom i disharmonijom; tako da ga upoznajemo kao nemir i disharmoniju kada u nama otkrivamo inspirativnog čoveka.

Imaginativni čovek	Kulturni razvitak
Inspirativni čovek	Prirodni zakoni

Nalazimo veliku vezu izmedju onoga što je kao delo duha raširenо u prirodi u prirodnim zakonima, i onoga što kroz inspiraciju otkrivamo u nama kao našeg dubljeg čoveka. Zato se uvek u svakoj ezoterici, ~~ma~~ u svakoj mistici, unutarnji mir, unutarnja harmonija prirodne zakonitosti postavlja kao uzor za čovekovu unutarnju zakonitost. A zato je onaj ko je u starom perzijskom posvećenju postigao šesti stepen ~~zn~~nazivan sunčanim junakom: jer on po svojoj unutarnjoj zakonitosti i sigurnosti ne može odstupati od propisanog puta kao ni sunce od svoga puta u svemiru. Jer ako bi sunce odstupilo i jedan trenutak, dogodile bi se nebrojene revolucije i razaranja u kosmosu. Dakako, postoji još dalje uspinjanje čovekovo u upoznavanju sebe; mogli bismo ići još dalje, do obuhvatanja čoveka u intuitivnom saznanju. Ali tu bismo došli u visoke regione, te bi bilo vanredno teško da se to izloži, i da se ukaže na svet koji se spoljašnje ukazuje kao suprotna slika intuitivnog čoveka.

Iz toga vidite da ustvari čovek gleda na sve ono što je on prema mogućnosti, to jest, šta bi on mogao biti u fizičkom telu u onom divnom spoljašnjem delu sveta u kome on "nije utamničen" zato što bi to spoljašnje telo bilo loše, već što je on nedovoljno dorastao tome spoljašnjem telu. Iz toga vidimo da bitno zavisi od pravilnog prosudjivanja svih prilika sveta, da se uvidi ono što se nalazi u osnovi i onoj vrsti čovekovog duhovnog saznanja kako se ono prikazuje kroz antroposofiju, [illegible]

veri što se čine, obično se čine iz principa koji potpuno pogrešno shvataju prilike sveta.

A sada naposletku još možemo zapitati: zašto čovek uopšte mora dolaziti u spoljašnje telo? Vidite, da bi takoreći još bolje ilustrovovao to što se ima da kaže u narednih nekoliko reči, želim da vas podsetim na predavanja dr Ungera o postavljanju "ja" i "ja jesam" u ceo unutarnji život čovekov. Takođe želim da vas podsetim na ono što o tome možete naći u "filosofiji slobode" i u "Istina i nauka". Izvesno i već na osnovu manjeg razmišljanja može čovek doći do toga da se iza "ja" ili "ja jesam" nalazi vrlo značajno biće. Ali to što čovek doživljuje, on to doživljuje u svojoj svesti kao svoju svest o "ja", svoju samosvest. To mu se šta više u spavanju uvek prekida, pa kada bi čovek samo spavao a nikada ne bi bio budan, onda i pored toga što bi imao "ja" on ne bi nikada iz sebe mogao primetiti da ima "ja". Što on to može primetiti, zavisi od toga što se u budnom stanju služi svojim telom. Van svoga tela može čovek doživeti druge, ali svoje "ja" može on doživeti samo tako da se nalazi naspram spoljašnjeg sveta. Jer da čovek nije nikada sišao na Zemlju da bi se služio telom, onda bi se on večno osećao samo kao deo nekog anđjela, kao što se mi osećamo kao deo jednog organizma. Tada čovek ne bi nikada došao do samosvesti. Mogao bi doći do svih mogućih pojmova o svim mogućim velikim stvarima sveta, - ali do svesti o "ja" ne bi mogao nikada doći, ako se ne bi utelovio u spoljašnje telo. Tu je čovek morao steći svoju svest o "ja". Već kada posmatrate svest spavanja tada vidite da čovek tada ne nalazi u sebi se "ja". Za svest o "ja" potrebno je da se vrati u telo, potrebno je da se služi oruđjem čula i oruđjem mozga. Ali kako se čovek samo u vrlo maloj meri može u jednom utelovljenju poistovetiti sa svim onim što mu je dano u tom utelovljenju, onda može duboko doći vrlo pojmljivo kada vidovita svest kaže: ispitujući čovekovo "ja", ukoliko se ono pokazuje u svome pravom liku vidovita svest nalazi u čovekovom "ja" kao preteći nagon, kao preteću snagu, težnju, da uvek dođje u novi zemaljski život i da tu svest o "ja" učini sve punijom i punijom, sve bogatijom, da je sve više savrši, dok u životima na Zemlji ne postigne sve ono što čoveka čini zrelim da se uspne na nove forme postojanja.

Na kraju ovih predavanja o pneumatosofiji osećam više nego ikad da je sve moralo ostati u skici, kao nagoveštено, pa i za ovu pneumatosofiju važi ono što važi i za dva prva niza predavanja: antroposofiju i psihosofiju: trebalo je da se date nekoliko podsticaja. Kada pratite te podsticaje, naći ćete bogat materijal da biste na razni način mogli dalje raditi na osnovu toga materijala. Biće potrebno da uzmete u obzir razne stvari i da se osvrnete oko sebe u svetu. U duhovnoj nauci računa se na duše koje stvarno imaju ozbiljnu volju da samostalno rade dalje na tome što je dano samo kao nagoveštено. Tada će u tom samostalnom radu takodje izroniti mnogo toga iz regiona na koje nije ni ukazivano. Svako će moći naći mesta gde da se priključi u tome radu ako se taj rad stvarno samostalno obavlja u duši. A ova duhovna nauka postajaće sve bolja ako bude sve veće to osećanje da nešto primamo da bi nas to podsticalo, tako da sve više i više dolazimo u svome biću do toga da sadoživljujemo svetove koji treba da se ostvaruju čovečanstvu kroz duhovna strujanja koja smo običajili da nazivamo antroposofijom.

o

29.2.1988.
19.3.1988.